

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

2605

84-2
8-71

Урубауер
1863

4-3
-71

ՎԻԼՆԵԼՄ-ԹԵԼ

ԿԱՐ

ՀԵԼՈՒԵՏԻԱՅԻ ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆԸ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ ՅՕՐԻՆՈՒԱԾ ՔԼՕՐԻԱՆԻ.

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՎԱԾ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԼՄԻ

ԳԱՂՂԻԱԿԱՆ ԼԵԶՈՒԻՑ:

№ 3744 (deed) 4

2003

ՄՈՍԿՎԱ.

1863.

Ֆ-71

84-3
Ֆ-71

ՎԻՆԵԼՄ-ԹԻԼ

ԿԱՄ

ՀԵԼՈՒԵՏԻԱՅԻ ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆԸ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԻՆԱԿԱՆ ՅՕՐԻՆՈՒՆԻ ՓԼՕՐԻՆԵՒ

ԱԶԻՆՏԵՍԻՐՎԱԾ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՄԻ

ԳԱՂՂԻՆԱԿԱՆ ԼԵԶՈՒԻՑ

7010
41397

ՄՈՍԿՎԱ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԼԵԶԱՐԵԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆԻ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԼԵԶՈՒՆՑ

1863

759 - WZ

9

2
3
4
5

Одобрено Цензурой. С.-Петербургъ. 11 Сентября 1861 г.

Цензоръ С. Загбенинъ.

ԱՅՍ փոքրիկ աշխատասիրութիւնը նուիրելով իմ ըն-
թերցասէր հայրենակիցներին, խնդրում եմ նոցա ներողամտու-
թիւնը դէպի սորա պակասութիւնները: Հեղինակութեան կու-
չումն ես չեմ զգում իմ մէջ, ուստի և ոչ առիթ մի ունիմ կամ
իրաւունք երախտիք համարելոյ այդ ճնշին վաստակը. իմ դըր-
դիչը սորա թարգմանութեան մասին եղել է այս երջանիկ զգա-
յակցութիւնը, որ շարժվեցաւ իմ մէջ այդ դըքուկի ընթերց-
ման ժամանակը: Միակ և իրաւացի վարձատրութիւն կ'հա-
մարէի աշխատանացս, եթէ հայրենակիցքս սորա ընթերցման
մէջ անցուցած ժամերը կորուսած չեն համարել:

Մ. Բուդաղեանց:

ՎԻԼՅԵԼՄ-ԹԵԼ

ԲԱՐԵԿԱՄՔ ազատութեան, վե՛հ անձինք, մատաղ հողիք, դուք, որ կարէք մեռանիլ ձեր անկախութեան համար, որք ձեր կեանքը չէք խնայիլ ձեր եղբարց համար, ականջ դրէք իմ ձայնին, եկէք, տեսէք՝ թէ որպէս մի միայն մարդ, ծնված ամայի երկրում, այնպիսի ազգի մէջ, որ իշխանների հարստահարութենէն ճնշված կորացած էր, իւր արիութիւնով կարողացաւ այդ տառապեալ ազգը ոտն կանգնեցնել, նորան մի նոր կեանք տալ և հասկացնել վերջապէս այն սրբազան իրաւունքը՝ որ բնութիւնը մարդոյ մէջ յայտնել էր, բայց ազխտութիւնը և բռնակալութիւնը երկար ժամանակ ծածկել էին: Այդ մարդը, բնութեան որդին, քարոզեց իւր ազգին բնական օրէնք, այսինքն՝ ազատութեան իրաւունք, հազաւ իւր ղէնքը այդ ազատութիւնը պաշտպանելոյ համար, զարթեցրուց իւր ազգակիցներին, որք երկաթի իշխանութեան տակ ճնշված էին, տուաւ նոցա ձեռք արօրի երկաթը՝ որ ինքը քաջերի թուր էր շինել, յաղթեց, ցլիւուցան արեց այն բազմաթիւ զօրքը՝ որ նորա դէմ ժողովել էր բռնաւոր իշխանութիւնը և այնպիսի բարբարոսական ժամանակում, համարեաւ անբնակ սարերի վերայ, կարողացաւ հիմնել մի առանձին քաղաքականութիւն, ուր փայ-

լում էին խմաստութիւնը և առաքինութիւնը, այդ երկու մը-
խիթարիչքը աշխարհի:

Աս քեզ չեմ կանչում ինձ օգնել, ո՞վ երկնային բանաս-
տեղծութիւն, թէև երեսայութեանս ժամանակում քո սիրով
վառված էի. չեմ կանչում քեզ, որոյ փայլուն սուտերը երբեմն
իմ երջանկութիւնս էին. պահպանիր քո կեղծուպատիր զրիչը
այն քաջերի համար, որոյ պատկերազրութեանը հարկաւոր է
քեզնով գեղեցկանալ. քո զարդարանքը կ'ազնուացնեն նորան,
որին ևս պիտի գովեմ. քո ծաղկանց պսակը պատշաճ չէ նորա
խոժոռ կերպարանքին, նորա պարզ, բայց ահարկու հայեցուա-
ծը կ'կակղանայ քո առաջև, վախիր մօտենալ նորա վայրի փառ-
քին, թո՛ղ իրան նորա կոպիտ հագուստը, թո՛ղ իրան նորա
նետաղեղը, թո՛ղ մենակ անցանէ բարձր սարեր, հեղեղների ա-
փեր, գնա՛ դու նորա քամակէն, նայիր և քո դողդոջուն ձեռ-
նով վայրենի ծաղկունք ախոր նորա անցած ճանապարհի վե-
րայ:

Չին շեղուեալայի մէջ, այն երկրում՝ որոյ բնակիչք հրո-
չակված էին իւրեանց քաջութիւնով, երեք նահանգ՝ ամրա-
ցած անմերձենալի սարերի նեղ շրջապատի մէջ, այն միամիտ
բարքն էին պահպանել, որ Արարիչն աշխարհի՝ ի սկզբանէ տուել
էր ամենայն մարդկանց, մոլութենէ ազատ լինելոյ համար: Աշ-
խատասիրութիւնը, չափաւորութիւնը, պարզամտութիւնը,
պարկեշտութիւնը և այլ ամենայն առաքինութիւններ, որ բռ-
նակալները հալածում էին, եկած թագուցված էին այդ սարերի
քամակում, երկար ժամանակ այլոց անձանօթ էին սոքա, բայց
և ոչ ոք երբէք չէր գանգատում իւր երջանիկ միայնակութե-
նէն՝ որ ազատօրէն վայելում էին:

Այս օրերէն սկսած՝ իւրաքանչիւր խոհեմ անձն, իւրա-
քանչիւր քաջ մարդ, միշտ յարգանօք էր յիշում երեք նա-
հանգների անունը, որ է՝ Աւրի, Շուայց և Անթիրվալդ: Առ-

ցա բնակիչքը անդադար աշխատելով իւրեանց դաշտերում, հազարաւոր տարիների մէջ, հրաժարված էին այն մեղքերէն, այն թշվառութիւններէն՝ որք բղխում էին պատուասիրութեանէ, կռուէ և այլ մեղապարտ ցնորքներէ, որովք շատ բարբարոս ազգերի առաջնորդներ, Հռովմայեցւոյ թագաւորութեան աւերակների վերայ հիմնեցին այլևայլ տէրութիւններ, յափրշտակեցին մարդկային իրաւունքը և կառավարեցին այն սարսափելի օրէնքներով, որ ազխտութիւնը կարգել սահմանել էր բռնաւորութեան և աւելորդապաշտութեան օգտի համար:

Աշխարհի բռնակալները ոչինչ էին համարում Աւրիի երկրագործներին և հովիւներին, իսկ սոքա, թէև կայսերաց իշխանութեան ներքոյ էին, բայց դեռ ևս պահպանում էին իւրեանց ազատ անունը, դեռ ևս վարվում էին իւրեանց նախնեաց օրէնքներով, իւրեանց հասարակութիւնով և իւրեանց խստակրօն բարքով: Պերդաստանի հայրը՝ որ անվրդով և ինքնիշխան տէր էր իւր խաղաղ խրճիթում, անդորրութեամբ համուժէր խորին ծերութեան, սիրոյ և պատուոյ մէջ. նորա զաւակները չարը չզխտելով, իւրեանց ստեղծողէն երկնչելով և ծնողներէն ամաչելով, այլ բաղդ, այլ ցանկութիւն, այլ յոյս չունէին, բայց միայն նման լինել այն բարի մարդկանց, ումէ իւրեանց կեանքը ստացել էին. նոցա հնազանդելը, նոցանէ օրինակ առնելը, բոլոր իւրեանց կեանքի նպատակն էր: Այդ մաքուր և առաքինասէր ազգը՝ որ այլ երկիրների անձանօթ էր, բնութեան հետ առանձնացած, չտխաւորութեան մէջ սնված՝ ունէր իւր համար ամենայն բարութիւններ և ոչնչով դեռ ևս պատժված չէր:

Այդօր՛ ծովակի և նոյն անունով քաղաքի մօտ մի բարձր սար կար, սորա վերայէն վաստակած ճանապարհորդը կարէր անսանել իւր աչաց առաջև շատ ձորեր և նոցա մէջ տեղ տեղ այլ ապառաժոտ սարեր, արագրնթաց աղբիւրներ և հեղեղներ՝ որք

երբեմն բարձրութենէ անկանելով դադարանց վերայէն թռչում էին, երբեմն օձի նման սողալով երկրի վերայ, իջանում էին ձորերը, խառնվում էին միմեանց հետ և ոռոգանելով մարդագետինքը՝ որոց վերայ արածում էին բազմատեսակ խաշինք, դալիս էին, անկանում էին յստակ լճերը, ուր և եզները սովորաբար լուացվում էին:

Յիշեալ բարձր սարի վերայ մի աղքատ խրճիթ կար՝ շուրջ պատված փոքրիկ ազարակով, այգիով և պարտիզով. մի քաջ մարդ՝ որ դուռ ևս ինքն իրան լաւ չէր ճանաչում, որ իւր սրտում զգում էր միայն իւր երկրի սէրը, քսանամեայ հասակում իւր հօրէն ստացել էր այդ սուներ ժառանգութիւն. այդ մարդը ԱԻԼԿԵԼՄ - ԹԷԼՆ էր: Սորա հայրը իւր յետին շունչը աւանդելոյ ժամանակը, այսպէս էր խօսել իւր որդւոյ հետ՝ «Արդենակ իմ, վաթսուէն և հինգ տարի ես աշխատել եմ և ապրել եմ այս խաղաղ տան մէջ. մոլութիւնը կամ չարութիւնը չեն համարձակվել անցանել իմ տանս շեմքը այսքան տարիների մէջ. ո՛չ մի զիշեր, խղճմտանքի տագնապը չէ կարողացել իմ քունս շփոթել: Արդի, դու ևս ինձ նման ընտրիր քեզ համար մի խելօք կին, որոյ սէրը, հաւատարմութիւնը, քաղցր և հեղահամբոյր մարդասիրութիւնը կարող են կրկնապատկել քո անմեղ զուարճութիւնները և կէսով չափ թեթեւացնել քո աշխատանքը: Ամուսնացիր իմ պատուական ԱԻԼԿԵԼՄ. զիտե՛ս՝ առաքինի մարդը, եթէ կին չունի, կէսով միայն է առաքինի: Մնաս բարեաւ, որդի, չափաւորիր քո կսկիծը և իմացիր որ՝ մեռանելը հեշտ է բարի մարդկանց համար: Միտդ է, երբ ես կ'ուղարկէի քեզ պտուղ և հաց տանել մեր եղբարց համար, որք կարօտութեան մէջ էին. ո՞րպիտի ուրախութիւնով էիր դու յետ դառնում և քեզ յանձնած բարի գործի կատարման հաշիւը ինձ տալիս. ուրեմն, սիրելի, այժմ իմ պարտաւորութիւնս է դնալ և հօրս հաշիւ տալ այն գործերի համար, որք այդքան

երկար ժամանակ ինձ յանձնված էին, նա ինձ կ'ընդունի այն-
պէս, որպէս ես քեզ էի ընդունում. նորա մօտ ես քեզ կ'սպա-
սեմ, մնացիր խաղաղութեամբ, ուր ես թողնում եմ քեզ, մը-
նացիր, մինչդեռ կարող ես ազատ լինել, բայց՝ եթէ մի որ և իցէ
բռնաւոր համարձակվի մեր նախնի ազատութեանը թէև փոք-
րիկ հարուած հասուցանել, ԱՒՆԷՆՆՎ, կեանքդ չ'ինայես քո
հայրենիքի համար և մեռանելով կ'իմանաս թէ՛ ո՞րքան քաղցր
է այդպիսի մահը» :

Այդ խօսքերը, կարծես թէ դրոշմվեցին Ա իշխելի զգա-
յուն սրտի մէջ, նա կատարեց իւր վերջին պարտաւորութիւնը
դէպ ՚ի մեծարգոյ ծերունին, թաղեց նորա մարմինը իւր տան
մօտ մի կղենիի ծառի տակ, խոստացաւ երդմամբ և երդումը
չ'դժբեց ամենայն երեկոյ մենակ դալ այդ պաշտելի դերեղմանի
վերայ, միտը բերել անցուցած օրվայ բոլոր գործերը և մտածու-
ղութիւնները և հարցանել իւր հօրէն՝ բաւական է նա արդեօք
իւր որդւով: Ավ, թէ քանի՞ առաքինութիւնների պատճառ
եղաւ այդ բարեպաշտ պարտքը՝ որ ինքը իւր վերայ դրել էր.
քանիցս անգամ տարակուսութիւնը, թէ մի գուցէ ամօթով
շառագունվի (կարմրի) հայրական շուքը հարցանելոյ ժամանակը,
ընտելացրուց նորա եւանդոտ հողին յաղթել և նուաճել իւր
կիրքերը: Աշխելով իւր սաստիկ ցանկութիւններին և բռնու-
թեամբ ուղղելով նորանց դէպի առաքինութիւնը, Ա իշխելը՝
որ ժառանգել էր իւր հօր ամենայն ստացուածքը, սկսեց աւելի
ևս աշխատել և երկրէն երկպատիկ ստացած հունձը բաժանել
նաև չքաւորաց: Առաւօտեան արշալուսի հետ վերկացած, ու-
ժեղ ձեռնով բռնում էր նա արօրի ծայրը, որ երկու կղինք հա-
ղիւ էին քաշում, կոխում էր փայլուն երկաթը քարերով խառն
հողի մէջ, շտապեցնում էր իւր յամրագնաց անասունքը մտրա-
կով և քրտինքը ձակատէն վաղելով, չէր դադարում մինչև ե-
րեկոյ, և նոյնժամայն խնայում էր այն ստարաբաղիներին՝ որք

բնաւ արօր չունէին: Այդ միտքը ճանապարհակից էր լինում նորան, մինչ իւր եղինքը տուն էր քշում և գիշերը ողջոյն նոյն մտքով էր զբաղվում, իսկ միւս օրը՝ ՚ի ծագել առաւօտուն, զնում էր իւր աղքատ բարեկամաց դաշտերը վարում էր, սերմանում էր, մինչ սոքա բացակայ էին և թագչելով հեռանում էր, ոչ թէ այնու համար որ՝ զրկէ նորանց այն բաւականութենէն՝ որ պիտէր զգային իւրեանց շնորհակալութիւնը յայտնելով, այլ ամօթ էր քաշում որ՝ բարերարութիւն պիտի անէր իւր հաւասարներին: «Նորա հոգացողութիւնը, նորա սփոփանքը այն էին որ՝ զբաղված լինի աշխատանօք և հանդիստ վայելէ բարեգործութիւնների մէջ:

Նուութիւնը՝ որ Ա իշխելմին տուել էր այդպիսի մաքուր և բարի հոգի, կամեցել էր տալ նորան նմանապէս մարմնի յաջողութիւն և զօրութիւն. նա գլխով չափ բարձր էր իւր հասակաւոր ընկերներէն, վեր էր ելանում սպառաժոտ սարեր, անցանում էր լայն հեղեղներ, հասանում էր սարերի մինչև սառուցապատ գագաթները, վայրենի այծը բռնում էր վազելութամանակը, ձեռներով կորացնում էր և կոտրում էր կաղնիի ծառը, մինչ կացինը հազիւ կեղեքել էր նորա արմատը, և այդ բազմաձիւղ ծառը իւր ուսերի վերայ էր տանում: Տօնական օրերը, երբ պատանի նետաձիգք խաղալով էին պարասպում, Ա իշխելմը՝ որոյ նետաձգութեան ճարտարութիւնը անհամեմատ էր, ստիպում էր իրան պարասպ մնալ, որ իւր ընկերները վիճէին պարզև ստանալոյ համար. ծերերի կարգում նստած, իբրև դատաւոր, թէև պատանեկական հասակ ունէր դեռ ևս, նա դողում էր իւր պատուի ուրախութենէն. անշարժ իւր տեղում, հազիւ շունչ առնելով, սրնթաց նետերին նայելով, ծափ էր տալիս ուրախութեամբ ՚ի պատիւ այն նետաձգին՝ որոյ նետը նպատակի մօտ էր հասնում. ձեռները անգաղար բարձրացրած, սպասում էր որ՝ գիրկը առնու այն ախոյեանին, որ իրան հա-

ւասարապատիւ էր համարում: Բայց երբ կապարձները դա-
տարկվում էին և ոչ ոք չէր կարում աղաւնիին դիպել, երբ վաս-
տակած թռչունը նստում էր հանգստանալու մի բարձր ձողի
վերայ և անդորրութեամբ նայում էր դէպի իւր անգոր թըշ-
նամիները, Ա իշեւմբ դուրս էր գալիս, վեր էր առնում իւր
մեծ աղեղը, գեանէն ժողովում էր երեք նետ, մինով խփում
էր ձողին որ՝ աղաւնին թռչի նորս վերայէն, երկրորդով կրտ-
ւում էր թոկը, որով աղաւնին կապած էր, իսկ երրորդով ամ-
պերի մէջն էր գնում և գողգողուն թռչնին բերում էր, վեր էր
քցում զարմացած դատաւորների ոտի տակ:

Այդքան գերազանցութիւններով բնաւ չհպարտանալով
և մի փոքրիկ առաքինութիւնը առաւել պատուելով, քան որ
և իցէ զարմանալի յաջողակութիւն, Ա իշեւմբ արդէն մեղա-
դրում էր իրան որ՝ գեռ ևս անհոգս էր իւր հօր հրամանը կա-
տարելոյ մասին. նա կամեցաւ վերջապէս ամուսնանալ և ահա
մատաղ Ադմէյը նորս ցանկութիւնը գրաւեց: Ադմէյը Աւրիի
աղջկերքի մէջ ամենապարկեշտ և ամենազեղեցիկն էր: Օգը՝ որ
յառաջ քան լոյսը գալիս է ծառերի տերեւները շարժելու, աղ-
բիւրը՝ որ ապառաժէն է բղխում և որոյ ամէն մի կաթիլն մէջ
ցոլանում են արեգակի ճառագայթները, այնքան մաքուր չէին,
որքան Ադմէյի սիրտը. խաղաղութիւնը, քաղցրութիւնը, բա-
նականութիւնը, նորան ընտրել էին իբրև իւրեանց սուրբ տա-
ճար. առաքինութիւնը՝ որ սեփական էր Ադմէյին, առանց
խմանալոյ անգամ նորս անունը, նորս համար կեանք էր. նորս
միտքը չկարէր հասկանալ, նորս հողին չկարէր հաւատալ թէ՛
կարելի է ապրել և առաքինի չ'լինել:

Արբ և չքաւոր, երախայութենէ սնված և մեծացած մի
ծերունիի մօտ, որ վերջին ընտանին էր՝ նորս անանկ աղգա-
տահմէն մնացած, Ադմէյը այդ առաքինի ծերունիի հօտն էր
պահպանում: Գեռ ևս արշալոյսը չ'լուսաւորած ծառերի կա-

տարները, Ադմէյը արդէն սարերումն էր լինում. ոչխարներով շուրջ պատված, իլիկը պտուտում էր և իւր բարերարի համար ձորձք էր հիւսում. օրը մթնացած՝ դառնում էր տուն, կարգադրում էր ամենայն բանը, պատրաստում էր որպէս երեկոյեան ընթիրքը, նոյնպէս և առաւօտեան նախաճաշիկը, խնայելով նուազ ծերունիին թէ՛ մի գուցէ կարօտութիւն ինչ ունենայ, մինչ ինքը տանէ դուրս կ'լինի, յետ ամենայնի ընկնում էր իւր անկողինքը, բաւական լինելով անցուցած օրով, երջանիկ համարելով իրան որ՝ իւր շնորհակալութեան քաղցր պարտքը հատուցել էր և անտարակոյս թէ՛ միւս օրը նոյն բաւականութիւնը պիտի ունենայ:

Ա իլհելմը ճանաչեց այս աղջկան և սիրեց . . . բայց երբէք սորա մօտ գործ չ'ածեց այն ուշի մտօք հողացողութիւնը, այն համոզեցուցիչ ընթացքը, այն հնարները՝ որք նորան անձանթ էին և որք շատ անգամ ապականում են սէրը խառնելով նորա մէջ այնպիսի խորամանկութիւններ՝ որք կամ փութացնում են և կամ ուշացնում քաղցր զգացմունքի խոստովանութիւնը: Այսպիսի սովորութիւններէ օտար լինելով և չ'զիտելով թէ՛ հաճոյ լինելոյ ձիրքը բաժան են սիրոյ բաւականութենէն, Ա իլհելմը չէր որոնում դիպող ժամ Ադմէյին շուտ շուտ տեսանելոյ համար. նորա հետքէն չէր շրջում սարերը, չէր սպասում նորան երեկոյին, մինչ նա իւր հօան էր ժողովում, այլ ընդհակառակն՝ քանի որ Ադմէյը սարերումն էր լինում, Ա իլհելմը նորա ծերունի բարերարին այցելութիւն էր դնում. այն տեղ երկար խօսակցութեան մէջ, ուր նախընտիր էին համարձակութիւնը, բացարտութիւնը և ճշմարտութիւնը, Ա իլհելմը ականջ էր դնում ծերունիին՝ որ մեծ ուրախութիւնով էր խօսում Ադմէյի վերայ, պատմում էր նորա ամենայն նաև մանր գործերը, կրկնում էր նորա ամենայն խօսքերը, աչքերը արտասուքով լի, գովում էր նորա քաղցրութիւնը,

նորա անապատ բարութիւնը, որով այդ որք աղջիկը օր քան զօր աւելի թանկագինն և քաղցր էր ծերունիի համար:

Այդ գովեստները՝ որոց արձագանքը Ալիշելմի հոգւոյ մէջ էին հնչում, առաւել էին բորբոքում նորա սէրը, քան իւր սիրութի տեսքը: Արբեմն այդպիսի խօսակցութեանց ժամանակը, Ադմէյը դառնում էր տուն. Ալիշելմը նորա ճակատի վերայ, նորա պարկեշտ կերպարանքի և հայեցուածքի մէջ, կարծես թէ կարդում էր բոլոր լսածը ծերունիէն. հազիւ համարձակում էր նա դողելով մի քանի խօսք ասել և խկոյն աչքերը քաշ քցած բարովում էր և ծանր ծանր հեռանում էր դէպի իւր միայնակեցութիւնը, ուր աւելի կարէր մտածել նորա վերայ, քան միասին եղած ժամանակը:

Աերջապէս՝ վեց ամիս անցած, Ալիշելմը՝ որ արդէն աներկբայ էր թէ՛ իւր սէրը նմանապէս մի առաքինութիւն է, հաստատեց իւր մտքում որ՝ յայտնէ իւր կամքը նորան՝ որ այդ սիրոյ պատճառն էր, բայց և այսպէս՝ նա չհամարձակվեցաւ առանձին նորա հետ խօսել, այլ ընտրեց մի հանդիսաւոր օր և քաջալերված, առաջի բոլոր ժողովրդին՝ որ եկեղեցիէն դուրս էր դալիս, սպասեց մատաղ Ադմէյին և մինչ սա մօտեցաւ, Ադմէյ, ասաց նա, «Աս քեզ սիրում եմ և շատ յարգում եմ, ես միայն բարի էի, քեզ ճանաչելով քնքուշ ևս դարձայ, եթէ հաւատում ես թէ՛ կարող ես բաղդաւոր լինել իմ հետ, ահա՛ իմ սիրտս և իմ ձեռս. եկ բնակել իմ հետ, եկ և իմ հօր դերեզմանի վերայ խոստացիր սովորեցնել ինձ այն առաքինութիւնները, որ նորանէ կարէի ուսանել»: Ադմէյը աչքերը քաշ քցեց, կարմրեց յառաջ, բայց շուտով քաջալերված և ստոյգ գիտելով թէ՛ որ ինչ մտածում էր, կարէր և պարտէր յայտնել, պատասխանեց՝ «Ալիշելմ, ես քեզնէ շնորհակալ եմ քո այդ ընտրութեանդ համար. մինչև այսօր բուսական լինելով իմ խաղաղ երջանկութիւնովս, ես զգում եմ այժմ որ՝ այդ եր-

ջանկութիւնը պիտի աւելանայ այն քաղցր իրաւունքով՝ որ պարտաւորում է ինձ ասել թէ՛ իմ ընտրեալս նմանապէս դու ես »• այս խօսքում մեկնեց իւր ձեռք, որ առոյգ Ա իշխելմբ սեղմեց իւր ձեռի մէջ, նայեցին նոքա միմեանց և ոչինչ այլ ևս չըխօսած՝ բոլոր իւրեանց խոստմունքը երդմամբ հաստատեցին:

Այդ ամուսնութիւնը նոր բաղդ պատճառեց Ա իշխելմին • աշխատութիւնը աւելի գեղեցիկ եղաւ նորա համար, որովհետև Ադմէյն էր վայելում այն աշխատանքի պտուղը, ինչ որ բարի գործում էր, աւելի քաղցր էր երևում նորան, որովհետև Ադմէյը խմանալու էր այն բարեգործութիւնը: Միշտ ՚ի միասին, կամ բաժանվելով երբեմն, կրկին և շուտով միաւորվելոյ համար, նոքա կարէին իւրեանց խաղաղասէր և մտածիչ բնութիւնով չափաւորել բաւականացած սիրոյ վտանգաւոր առաւելութիւնը, կարէին ամոքել իւրեանց բերկրալիւ եռանդը, մարդասիրութեան և մտերմութեան երկարատև զուարճութիւններով, փոխադարձ պատուով, այն քաղցր և պարկեշտ կասկածանօք թէ՛ մի գուցէ երբեմն բաւական արժանի չլինին միմեանց • այն հաստատ մտքով վերջապէս թէ՛ իւրեանց հոգիքը առաւել առաքինի և գեղեցիկ կ'լինին, մինչ իւրեանց մտածմունքը կ'յայտնեն իրերաց և զգացմունքը կ'խառնեն:

Այդ սիրոյ կապը աւելի ևս պիրկացրեց նոցա նորածին որդին • քաղցրահնչիւն անունները հայր և մայր մի նոր աղբիւր էին նոցա համար դեռ ևս անձանօթ զուարճութեանց: Փոքրիկ և գեղեցկազարդ Դեմմին (որդւոյ անունն է) սկզբում յանձնըվեցաւ Ադմէյին: Սա կամեցաւ մենակ տանել երեխայութեան հոգսի բոլոր ծանրութիւնը, բայց երբոր տղան վեցամեայ հասակը մտաւ, Ա իշխելմբ այնուհետև իւրմէ չէր հեռացնում նորան • տանում էր իւր հետ դաշտը, արօտը, ցոյց էր տալիս նորան հասկով ծածկված արտը, սարերը, ջուրերը, անտառները և աչքերը դէպի երկինք բարձրացրած՝ հրամայում էր նորան

երկիւղածութեամբ յիշել ամենաբարձրեալ Աստուծոյ անունը
և ասում էր՝ Աստուած՝ որ դատաւոր և վկայ է մեր ամենայն
մտածմանց, իւր արարածէն պահանջում է բարի լինել, որ նո-
րան յաւիտենական երջանկութեան հասուցանէ: Ամենայն ա-
ռաւօտ և երեկոյ անդադար կրկնում էր նորան այդ կանոնը և
բացատրում էր թէ ի՞նչ է բարի լինելը: Անպոյթ լինելով նորա
տկարութենէն և նորա տղայական երկչոտ հասակէն, տանում
էր նորան ձիւների մէջ, հարկադրում էր սառուցի վերայ գնալ,
վարժեցնում էր նորա մանկական ձեռները եզների լուծը բարձ-
րացնել, փայփայել առանց երկիւղի այդ զարհուրելի անասուն-
ներին, լծել արօրի մէջ և տանել իւր հետ:

Այս իսկ երեխան ծանրաբարոյ և մտածիչ, մինչ աշխա-
տում էր կամ խօսում էր Ա իշխելմի հետ, այն ինչ վերադառ-
նում էր տուն և ընկնում էր իւր մօր գիրկը, իսկապէս քաղցր և
երկիւղած զաւակ էր երևում՝ քնքուշ, ուշադիր և քաղցրա-
բարոյ. նա մտիկ էր տալիս իւր մօր աչքերին որ իմանայ նորա
նաև փոքրիկ հաճոյքը, շտապում էր կատարել այդ, մինչդեռ
Ազգմէյը ոչինչ չէր ասած: Ա՞վ թէ, այդ քաղցրիկ երեխան ո՞ր-
պիսի երջանկութիւն էր պատճառում իւր մօրը. քանիցս ան-
գամ, մինչ բացակայ էր լինում Ա իշխելմը՝ որոյ խոժոռ գէմքը
մերժում էր որ և իցէ նաև օրինաւոր զգացմունքի չափազան-
ցութիւնը, Ազգմէյը իւր մատաղ և սիրելի որդեկին գիրկը ա-
ռած՝ սեղմում էր իւր սրտին և անդադար ասում էր նորան
փափկութեամբ, արբեցած մայրական սիրով՝ որդեակ իմ, միայ-
նակ որդեակ իմ, իմ կեանքս քո կեանքի մէջ է, իմ հոգիս քո
հոգւոյ մէջ է բնակում, լաւ իմացիր այդ, իմ անուշիկ որդի և
հաւատիր ինձ, բայց քո հօրդ առաջև այնպէս կերպաւորիր,
իբրև թէ չգիտես:

Այդքան բարիքի հետ միասին, Ա իշխելմը ունէր մի բարի
բան ևս, որ շատ հարկաւոր է համարվում, թէ բողբաւորու-

Թեան և թէ տարաբաղդութեան ժամանակը, այսինքն՝ նա ունէր մի բարեկամ: Այդ բարեկամը հասակակից Ալիհեւմին՝ բնակում էր այն բարձր սարերի մէջ՝ որք Աւրին բաժանում են Աւնթերփարէն. երկու բարեկամաց սրտերի, այլ ոչ բնաւորութիւնների նմանութիւնը միաւորել էր սորանց երեխայութենէ անտի: Մեղքթալը (բարեկամի անունն է) նոյնչափ մաքուր, քաջ և անուաբարոյ, որչափ ինքը Ալիհեւմը, սորանէ պակաս չէր սիրում՝ թէ առաքինութիւնը, թէ արդարութիւնը և թէ իւր հայրենիքը: Նորա սէրը թէև ոչ այնքան մտածիչ, ոչ այնքան ՚ի մի ժողոված սրտի վառարանի մէջ, սակայն և այսպէս կարող էր մեծամեծ գործեր գործել, առանց կարելոյ դէմ կենալ երկարատե նեղութիւնների: Մեղքթալը կարիչ, եռանդոտ և կատաղի, չէր կարում թագուցանել իւր որ և իցէ զգացմունքը. խօսելոյ ժամանակը շնչասպառ էր լինում, առաջին բորբոքի մէջ վերջանում էր այն սաստիկ ցանկութիւնը՝ որով նորա հոգին վառված էր: Բայց Ալիհեւմը ընդհակառակն՝ նուաճելով իւր կիրքը պահպանում էր և զօրացնում էր. նա չէր թոյլ տալիս իւր բերանին կամ իւր դէմքի որ և իցէ գծագրութիւնին յայտնել կամ ցուցանել իւր զգացմունքը: Որքա երկուքը ևս ատում էին անիրաւութիւնը, բայց մինը ընդդէմ անիրաւութեան որոտալից ձայնիւ աղաղակում էր և պատրաստ էր իսկոյն զոհել իւր կեանքը նորան պատժելոյ համար, իսկ միւսը լռութեամբ անիրաւութեան քամակէն գնալով՝ կամում էր ուզղել այն, եթէ հնար էր: Մինը նման էր սաստիկ հեղեղի՝ որ իւր կատաղի յարձակմունքի մէջ, անխնայարար կործանում է ամենայն պատահած արգելք, իսկ միւսը իշխելով իւր խորին սրտմտութեան, համբերութեամբ ժողովում էր իւր ատելութիւնը ընդդէմ չարութեանց, որպէս շատ ձմեռների ձիւնի կուտուածք՝ որք բոլորը ՚ի միասին լեռներէն վեր են ընկնում, այն ինչ արևը խախտում է նորանց:

Մեղքթալը և Ա իլհիւմը շատ անգամ իւրեանց ընտանիքի
 հետ գալիս էին միմեանց այցելութիւն և պարտապ օրերը միասին
 էին անցուցանում . այսպիսի օրերը երկու բարեկամք միօրինակ
 սպասում էին միմեանց . երբեմն Ազգմէյը իւր ամուսնոյ և որդւոյ
 հետ ճանապարհ էին ընկնում գէպի Մեղքթալը և նորա հա-
 մար կաթն և նորաբոյս պտուղներ էին տանում , իսկ երբեմն
 Մեղքթալն էր գալիս կուռ կուռի քցած իւր ծերունի հօր և
 իւր դստեր հետ , այն դստեր՝ որ միայնակ յիշատակ էր մնա-
 ցել իւր կողակցէն՝ որոյ մահը դեռ ևս արտասւում էր : Ա իլ-
 հիւմը սպասում էր նորանց իւր գրան մօտ . մի ամիս պատրաս-
 տած ծերունիին նստեցնելու համար , գինիի բաժակը Ազգմէյի
 ձեռնում , իսկ Ժեմմին՝ որ անհանգիստ աչօք ճանապարհին էր
 մտիկ տալիս , ծաղկանց փունջը բռնած՝ սպասում էր որ իւր
 սիրելի Վլարային (Մեղքթալի դստեր անունն է) ընծայէ :
 Ե իս , որքան մաքուր և քաղցր էր այն ուրախութիւնը՝ որ
 նորա վայելում էին միասին , որքան զուարճութիւն էին գտնում
 նորա գիւղական սեղանը շուրջ պատած , իւրեանց պարկեշտ
 հացկերոյթը երկարացնելով . և երբ որ վերջացնում էին , ծերունի
 Մեղքթալը (աղջկայ պապը) որ արդէն ութսունամեայ հասա-
 կի ծանրութենէն հոգնած էր , իւր գաւազանի օգնութեամբ
 գնում էր , վեր էր ելնում բարձր սարի վերայ , նստում էր այն-
 տեղ իւր բարեկամաց և զաւակաց մէջ , բացում էր իւր մե-
 ծարոյ գլուխը և նորա սպիտակ մազերը ջերմութիւն էին ընդու-
 նում արեգակի ճառագայթներէն , բաւականապէս զմայլելով
 բնութեան տեսարանին՝ որ իբր նոր նորա երեւակայութեան առ-
 ջը էր բերում իւր լաւ անցուցած օրերը , նա սկսում էր խօ-
 սել իւր անցած կեանքի վերայ , իւր աշխատութեանց վերայ ,
 այն արտմութեանց վերայ , որք անբաժան են մարդոյս կեանքէն ,
 այն մխիթարութեանց վերայ , որ միշտ կարելի է գտանել խրդ-
 մտանաց և առաքինութեան մէջ : Ա իլհիւմը , Մեղքթալը ,

41397

Եղմէյր յարգանօք և մտադրութեամբ լսում էին նորա խօսքերը: Վլարան և Դեմմին նորա ծնկանց մօտ նստած՝ նայում էին միմեանց և իրար ձեռքն էին սեղմում: Ա իլհեմի մի հայցեցուածը սոցա դէմքի վերայ անմեղ կարմրութիւն էր բերում, իսկ ծերունին նկատելով այդ, իսկոյն ներողութիւն էր խնդրում նոցա համար:

Վլարան և Դեմմին զարգանում էին և նոցա անմեղ սէրը նմանապէս աճում էր և զօրանում էր. բայց ահա պակսեցան այն երջանիկ օրերը՝ որ նորա միասին անցուցանում էին. Դեմմին այն երկար շաբաթների մէջ իւր սիրուհին չտեսնելով, զանազան պատճառներ էր հնարում՝ որ տանէն փախչի և թռչնի նման սլանայ դէպի Վլարայի տունը, երբեմն գալիս էր Մեկթթային ասում էր թէ՛ սարերում մի արջ է երևել և խաշինքը վտանգի մէջ են, երբեմն գալիս էր յայանում էր թէ՛ անցած գիշեր հիւսիսային հողմը շորացրել է խաղողի նորաբոյս պտուղները: Մեկթթայը լսում էր ժպտելով և շնորհակալ էր լինում նորա հոգացողութենէն, նորա անկեղծ բարեկամութենէն, իսկ Վլարան շտապով նորա առաջն էր բերում փրփրած կաթնի բաժակը: Դեմմին բաժակը բռնած, ձեռները Վլարայի ձեռների վերայ, խմում էր մինչև վերջին կաթիլը: Բայց շատ ծանր էր խմում և աչքերը իւր սիրուհի աչքերէն չէր հեռացնում: Ա երջապէս բաւականացած այդ այցելութենով, ուրախ և զուարճ վերադառնում էր իւր հօր մօտ, մտածելով ճանապարհում թէ՛ ի՞նչ նոր պատճառ գտանէ, որ միւս օրը կրկին տեսանէ Վլարային:

Եղպէս էին ապրում այդ երկու գերդաստանքը, այսպէս էր ապրում մի բոլոր ազգ՝ որոյ մէջ ամենքը եղբարք էին և որոյ թէ՛ ծնողք և թէ՛ զաւակունք, թէ՛ ծերք և թէ՛ տղայք, այլ հարստութիւն, այլ բաղդ, այլ ուրախութիւն չ'գիտէին բացի աշխատանքը, անմեղութիւնը, սէրը և հաւատարութիւնը:

ԿԼԵԻՊ

Յանկարծ Առդօրթի մահը խեց սոցանէ այդ ամենայն բարութիւնները . Առդօրթը թէև բազդի օգնականութիւնով բարձրացել էր մինչև կայսերական գահը , բայց Հելուեախայի ազատութիւնը դեռ ևս յարգում էր : Մորա յաջորդ բարձրամիտ Ալբերտը , հպարտացած իւր ունայն փառքով , անչափ ժառանգութիւններով , միապետութեան բոլոր զօրքով , անպատշաճ համարեց որ՝ իւր թագաւորութեան մէջ քանի մի հովիւներ , քանի մի երկրագործներ ազատ լինին նորա հպարտութենէն . նա կարծում էր թէ՛ արծաթ է վճարել և գնել է այդ ազգի սևիականութիւնը և թէ անարդ գանձը պիտի նորան մարդկանց ինքիշխան տէր կացուցանէ : Սա մի նահանգապետ որոշեց , որ գնաց այդ երկիրը հարստահարէ և այս նահանգապետը Վեպերն էր , ամենաբարբարոս և ամենավատթար պալատականը մանուկ թագաւորի :

Վեպերը առաւ իւր հետ զինակիր ստրուկներ՝ որք նորա ընտրութեամբ դահիճք ևս կարէին լինել և գնաց հաստատեց իւր բնակութիւնը Արդօրթում : Աստաղութեամբ բորբոքված , չարագործութեան ազդեցութենէն տիրված՝ Վեպերը ինքը չարչարվում էր որ՝ չարագործութեան հնարագիտութիւնը լաւ սովորի : Ազատութեան անունը միայն լսելով՝ նա դողում էր որպէս գայլ՝ որ որսորդին իւր հետքից կ'տեսանէ կամ նորա նետի ձայնը կ'լսէ : Արդմամբ խոստացաւ նա ջնջել և ոչնչացնել այդ անունը : Ամենայն բան թոյլ էր տուել Վեպերը իւր գարշելի դահիճներին , ինքը շատ օրինակներ ցոյց տուաւ նորանց յափշտակութեան , սպանութեան և զանազան յանցանքների ընդդէմ ամօթխածութեան . ի զուր էր գանդատում ազգը , վասն զի գանդատը ևս նա պատժում էր : Արկիւղած առաքինութիւնը գնաց ծածկվեցաւ խրճիթներում , նորահաս աղջկը դողալով թաք էր կենում իւր զարհուրած մօր քամակում , երկրագործը անիծում էր երկիրը՝ որ նորա քրտնքի փոխարէն ա-

ուստ հունձ էր տալիս, որովհետև նա յոյս չունէր այդ հունձը
ժողովելու: Մեր մարդիկ բազդաւորութիւն համարելով իւ-
րեանց ծերութիւնը՝ որ մահը ներկայացնում էր նորանց իրը-
ւազատիչ, միաւորվեցին իւրեանց զաւակաց հետ, որովհետև սոքա
նմանապէս պատրաստ էին և ցանկանում էին մեռանել իւրեանց
ճնողաց հետ. սակեայն անզ վերջապէս այդ երեք նահանգնե-
րում ազիտորմ թշուառութեան հաստ քօղը սին վեցաւ անօ-
րէն Պետերի ձեռնով:

Ինչպէս որ Պետերը եկաւ, Ալիշեմը խակոյն գուշակեց
այն նեղութիւնները՝ որք պիտէր տազնապեցնէին նորա հայրե-
նիքը: Առանց խնաց տալոյ Մելքթալին, առանց աղմկելոյ իւր
ընտանիքը, նորա մեծահոգութիւնը պատրաստվեցաւ ոչ միայն
այդ նեղութիւնը կրելոյ համար, այլև իւր երկիրը նորանէ ա-
զատելոյ համար: Չարագործութիւնները բազմացան, բոլոր ե-
րեք նահանգները սարսափի մէջ ընկած՝ դողում էին Պետերի
չոտի տակում, բայց Ալիշեմը չ'սարսեցաւ, Ալիշեմը բնաւ
չ'զարմացաւ ևս. նա տեսաւ բռնաւորի անխրաւութիւնը, որ-
պէս թէ՛ կ'տեսանէր չոր ապառաժի վերայ մի մորենի՝ որ փու-
շերով ծածկված էր: Շտապեց անվիհեր Մելքթալը Ալիշեմի
մօտ, թափեց նորա առաջև իւր կատաղութիւնը. Ալիշեմը
լսեց նորան առանց պատասխանի տալոյ. ոչ նորա աչքերը մի
արտասուքի կաթիլ ցուցին և ոչ նորա անվիշտ կերպարանքը
մտքի որ և իցէ խորհուրդը յայանեցին: Նսրտէ պատուելով
իւր բարեկամին, նորա հաւատարմութիւնը ճանաչելով, բայց
զգուշանալով նորա բարկութիւնը գրգռելուց, Ալիշեմը թաք-
ցրեց իւր սրտի ցաւը, որ նորանը աւելի չ'բորբոքէ. իւր ծած-
կեալ խորհուրդը չ'յայտնեց նորան, մինչև կ'գար կատարելոյ
ժամանակը: Ալիշեմի նախատեսութիւնը ասում էր իրան թէ՛
այդ ժամանակը գիտ ևս հեռի էր: Հանդարտ, արտում և մթ-
նազէմ, իւր երկար օրերը նա անցուցանում էր, ոչ անգամ մի

իւր որդիքն զրկելով և ոչ երբէք զէպի իւր կինը նայելով. սու-
վորական ժամանակէն յառաջ վեր էր կենում առաւօտը, ե-
ղինքը լծում էր, տանում էր ագարակ, զբաղված մտքով մշա-
կում էր, խթանը փախչում էր նորա ձեռնէն, նա կանգնում էր
յանկարծ կիսապատառ ակօսի միջում, գլուխը քաշ քցած,
զէպի երկիր նայելով, անշարժ, լուռ, շնչառութիւնը սպառե-
լով և նոյն ժամանակ չափում էր, հաշուում էր բռնաւորի զօ-
րութիւնը և իւր կարողութիւնը նորան կործանելոյ համար.
Իւր բանականութեան կշիռքի տակ էր դնում, մի կողմէն Վես-
լերին, իւր դահիճ ներով, անասհման իշխանութիւնով, տէրու-
թեան բոլոր զօրքով, միւս կողմէն մի երկրագործի՝ որ միայն
իւր երկրի ազատութեան խորհրդովն էր ոգևորված:

Մի երեկոյ, մինչ Ալիշելմը և իւր կինը իւրեանց խոր-
ճիթի առաջը նստած՝ նայում էին Դեմմիին՝ որ փոքր ինչ
հեռի նոցանէ իւր կարողութիւնն էր փորձում մի նոխազի դէմ,
այդ երեկոյի տեսիլը՝ որ անմեղ ուրախութիւն էր ցոյց տալիս
և այն միտքը՝ թէ ի՞նչ թշուառութիւններ է պատրաստում
նորա համար սարկութիւնը, խոր խորհուրդի մէջ ձգեցին Ալի-
շելմին և գուցէ առաջին անգամն էր որ՝ նորա աչքերը արտա-
սուք երևացրին: Այդմէյը նկատում էր այդ և տարակուսած
մտածում էր թէ՛ խօսի՞ արդեօք իւր ամուսնի հետ թէ ոչ:
Ալիշապէս ստիպվելով իւր սիրոյ եռանդէն, իւր անհրաժեշտ
պարտաւորութենէն մասնակից լինել իւր սիրեկանի նեղութիւն-
ներին, մօտեցաւ նորան, բռնեց նորա ձեռը և աչքերը քցած
նորա աչքերի մէջ՝ ասաց՝ իմ հոգի, ի՞նչ եմ արել քեզ՝ որ
այդպէս անողորմաբար թողել ես ինձ. ի՞նչ եմ արել որ՝ դու չը-
կարես այլ ևս հաւատալ իմ մտերմութեանս, որով մինչ այժմ
պարծկեում էի. դու ահա չարչարվում ես մի ցաւով՝ որ քո կինդ
չգիտէ, մի թէ դու ուզում ես որ՝ այդ չարչարանքը աւելի
կսկծալի լինի քո կնոջ համար, քան թէ քեզ համար. տասն և

հինգ ամաց մէջ, միթէ դու չ'խմացար որ՝ իմ միտքս քո մտքի հետեանքն է, չ'խմացար որ՝ ես չ'կարեմ համարձակիլ՝ ոչ հաւատալ բողոքին, ոչ ճաշակել նորան, և ոչ զգալ, մինչև ինձ յայտնի չ'լինի թէ՛ այդ բողոքը իմ հոգեկից ամուսնէն է հասնում: Աւաղ, աւաղ, ՚ի զուր եմ քննում ինքս ինձ, իմ սիրտը նոյն է, որ ինչ յառաջ էր, իսկ քո սիրտը վասնէր նոյն չէ. մեր տան մէջ ոչինչ փոփոխութիւն չէ եղել, էր պիտի ուրեմն իմ ամուսինը փոխվի: Տես այս մեր խրճիթը, ուր մենք միշտ միմեանց սիրել ենք, նայիր քո մշակած ագարակը, որոյ հունձը բաւական է՝ թէ մեր ապրուստի համար և թէ բոլոր տարին այլոց օգնելոյ համար, նայիր այդ փայլուն լուսինը՝ որ սարերի քամակէն բարձրանալով, գուշակում էր վաղը մի այնպիսի լաւ օր, որպէս այս օրս՝ որ ահա վերջանում է. նայիր վերջապէս մեր սիրելի որդւոյն՝ որոյ անմեղ ուրախութիւնը և ծիծաղը և մեր զուարճութիւնը պիտէր գրգռէր և օրինակ տար մեզ նոյնպէս երջանիկ լինել, որպէս ինքն է: Ա՞նչ է պիտոյ քեզ, ո՞վ իմ Ա իւհեմ, ասա ինձ, իմ անհամբեր հոգիս պատրաստ է քո բաղձանքին հետեւել:

Այդմէյ, պատասխանեց Ա իւհեմը. «Մի յիշիր բողոքի անունը, մի սաստկացրուր այն ահագին տառապանքը՝ որ զգում եմ հոգւոյս մէջ: Ա՞վ, ո՞րքան խղճալի ես դու, դժբաղդ կին, եթէ հաւատում ես մեր երջանկութեան, եթէ մի բանի տեղ ես դնում այդ անարգ հանգիստը, որ մենք խաւար սգիտութեամբ վայելում ենք. մի թէ չ'գիտես շերտեղիայի գերութիւնը, չ'զգիտես որ՝ բռնաւոր Վեպերը, բարբարոս տիրապետի ամենաչար հրամանակատարը մեր վերայ իշխում է, մեր գլուխը երկաթի գաւաղանաւ ջարդում է: Վու ցոյց ես տալիս այդ հունձը՝ որ իմ աշխատանօք բուսել է, կարծում ես թէ Վեպերը չի կարող մի խօսքով յախշտակել. դու ինձ ցոյց ես տալիս այդ խրճիթը, ուր իմ նախնիք երեք հարիւր տարի կեցել են. Վեա-

լիւրը չե՛ կարող խլել այդ ինձանէ . իսկ այդ երեխան՝ որ այդքան պաշանելի է ինձ , այդ իմ հողւոյ և մարմնոյ բաժինը , որ թէև բոլորովին տիրել էր իմ սիրոյս , բայց երկպառօնի սիրով քեզ է սիրում . այդ երեխան եմ ասում , Վեպերէն կախված չէ՞ արդեօք , իմ երկիրս , կինս , որդիս , մինչ հօրս գերեզմանը ևս ո՞չ ապաքէն ամենքը բռնաւորին են պատկանում . օղը՝ որով մենք նորանէ ծածուկ շունչ ենք առնում , նոյնպէս նորա իշխանութենէն չէ՞ գողացած , բայց վա՛յ մեր լիուլի տմարդութեանը՝ որ մի ամբողջ ազգ , մի բոլոր ժողովուրդ մի մարդոյ անձնակամութեանն է ծառայում . . . ի՞նչ ասացի , մարդո՞յ . . . Աստուած իմ , ներիր իմ յանցանքիս , որ քո գեղեցիկ սանդուղի անունը ապականեցի . մարդկութիւնը ոչինչ ունի հասարակաց բռնաւորների հետ . նա զո՛հ պիտի լինի բռնութեան մինչ այն կէտը , երբ կրկին ստանալով իւր իրաւունքը , հազարամեայ նախատինքի վրէժը մի օրումը կ'առնու : Այդ փառազը , այդ յոյսը ինձ քաջալերում են . իմ հողիս չկարէ տեղաւորել իւր մէջ այդ խորհրդի մեծութիւնը . զգուշացիր ուրեմն զբաղեցնել , զգուշացիր քաղցրացնել իմ զգացմունքս թէ՛ քո և թէ՛ որդւոյս համար . ըստրուկը ոչ որդի ունի և ոչ կին . ես գիտեմ այդ , գիտեմ թէ՛ և բնութիւնը դադարել է ինձ համար : Վո աչունքը սիրով կուրացած , ուրախ հայեցուածով շրջում են այս տան , այս գեղեցիկ երկրի վերայ , ուր երբեմն մէք երջանիկ էինք . իսկ իմ աչքերս առաքինութենէ միայն պարտաւորված՝ ոչ այլ ինչ են տեսնում , եթէ ոչ՝ այն ահագին ամբողջը՝ որ կառուցած է բարձր ապառաժի վերայ , Աւրին կապանքի մէջ պահելոյ համար :

Մի՞թէ դու կարծում էիր , ասաց Ադմէյը , որ իմ սիրտս , թէև անարժան քո սրտիդ , չ'սկսեց արդէն թարշամել ստրկութեան անունը միայն լսելով . մի՞թէ դու կարծում էիր թէ՛ ես կարող էի սիրել իմ Ալիճեւմին , եթէ չ'ատէի բռնաւորին . զգուշացիր ուրեմն և դու արհամարհել այն քնքուշ և միամիտ

հոգիքը՝ որ կարծես թէ միայն քաղցր զգացմունքով են պարար-
վում. խանդաղատութիւնը՝ որ երբեմն մայր է թուլութեանց,
շատ անգամ մայր է և մեծամեծ առաքինութեանց, նա՛ որ
արտասուում է, տեսանելով մի դժբաղդութիւն, կամ մինչ պատ-
մում են մի գեղեցիկ գործ, ցոյց է տալիս թէ՛ կամի թեթեա-
լնել առաջինը և զգում է երկրորդի բաւականութիւնը. քեզնով
դասիր քո ամուսնիդ, մի հոգի չէ՞ արդեօք երկուքիս մէջ. դու
պաշտում ես քո հայրենիքը, չ'պիտի՞ արդեօք և ես սիրեմ նորան
աստիպապէս, որովհետեւ իմ և քո հայրենիքն է նա. բոլոր քո
հոգւոյ ձիրքերը անչափաւոր գեղեցկութիւն ունին իմ աչքում
այնու ևս, որ ես քեզ եմ պատկանում. աւանց քեզ գուցէ և
լինէի առաքինի, բայց քեզ սիրելով, երկպառակ եմ արդէն. խօ-
սիր ուրեմն իմ հետ մտերմութեամբ, յայտնիր ինձ քո խոր-
հուրդը. կին գոյով, ես անյոյս եմ բազմապիտանի լինել քեզ,
բայց իմ կին լինելը արդելք չէ որ՝ մեռանիմ քեզ՝ ձեռնառու լի-
նելով »:

Ա իշհեւմը այս խօսքերից յետ, գրկեց Ազգմէյին և մինչ
պատրաստվում էր իւր սիրտը բացել նորան, յանկարծ իւրեանց
խրճիթի կողմէն մի աղաղակ խառն հեծութեան հետ հասաւ
նորա ականջը. վերկացան ամուսինքը շտապով և տեսին որ՝ իւ-
րեանց որդին դունաթափ դիմօք, աչուները լի արտասուքով, ձեռ-
ները դէպ՛ի երկինք բարձրացրած, զարհուրանօք վազելով նոցա
մօտ, աղէխարշ ձայնիւ, կանչում էր՝ հայրիկ, հասիր, հասիր
նորան օգնել. . . . Մեղքթալը, ծերունի Մեղքթալը. . . . այդ ան-
խիղճ բարբարոսները. . . . նոքա համարձակեցան. . . . Մինչ նա
այդպէս աղաղակում էր, Վլարան ծերունի Մեղքթալի թեկից
բռնած՝ յառաջ էր գալիս նորա դողդոջուն գնացքը պահալա-
նելով. թշուառ ալեորը աջ ձեռնով յեցվել էր իւր գաւաղանին,
ձախը տուել էր անմխիթար Վլարային. ամեն մի քայլ փոխելով
դռչում էր՝ Ա իշհեւմ, սիրելի Ա իշհեւմ, ուր ես, և իւր ձեռները

յառաջ էր մեկնում որ՝ Ալիշերմին հանդիպի, իսկ ուսները քարերի դիպելով հարկադրում էին նորան կրկին պաշտպանել իւր գնացքը գաւազանով՝ որ վայրկեան մի վեր էր քցել: Ալիշերմը վազեց, գրկեց ծերունիին, սեղմեց իւր սրտին, ուշի մազք նայեց և մի ահադին գոռոց բարձրացրեց, մազերը կանգնեցան նորա գլխի վերայ. մինչ տեսաւ որ պատուական ծերունիի երեսում հանած աչքերի արիւնով լցված տեղիքն էին մնացել, սոսկումն և զարհուրանք տիրեցին Ալիշերմի հոգւոյն, յետ քաշվեցաւ նա ատկութենէն, կանգնեց մի ապառաժի վերայ վրբե կաշկանդված: Այդմէյը ուշաթափ վեր ընկաւ, Ճեմմին շտապում էր նորան օգնել, Վլարան Ալիշերմին կանչելով, ցոյց էր տալիս կոյր ծերունիին և լալադին դէպի երկինքն էր նայում: «Ղու հեռանում ես ինձանէ, ո՞վ իմ ընտիր բարեկամ, գոչեց ծերունին տկար ձայնիւ, դու չ'կամիս շողախովել այդ արիւնով՝ որ իմ վէրքէն թափվում է, դարձիր դէպի իմ սիրտս՝ որ դեռ ևս կենդանի է, դարձիր որ՝ զգամ դոնէ նորա բարախելը քո սրտիդ մօտ, կարենամ քեզ գրկելով, քեզ շօշափելով ստուգել թէ՛ բարբարոսները աչքերէս միայն զրկեցին, այլ ոչ իմ բարեկամէն»:

«Ներիր ինձ, պատասխանեց Ալիշերմը, շտապելով գրկախառնով ծերունիի հետ, «Ներիր առաջին շարժմունքիս որոյ պատճառ էին իմ վշտակցութիւնը և զարհուրանքը: Ա՛վ առաքինազոյն անձն, քո դժբաղդութիւնը չ'կարէ առաւելացնել այն յարգանքը, որով քեզ պատվում էի, այլ կարէ կրկնապատիկ առնել այն սէրը՝ որ դէպի քեզ զգում էի և ամբայնել այն սրբազան կապը՝ որ մեզ միաւորում էր: Ա՛սանէր արդեօք, ո՞րպէս կամ ո՞ւր համարձակեցան այդ արեան ծարաւի կատաղէքը հարկանել քո առաքինազարդ ծերութիւնը. ի՞նչ արիր դու նուցա, իսկ քո որդիդ Մելքթալը, մեռաւ նա, քեզ պահպանելով, եթէ նորա աչքերը լոյս տեսնում էին դեռ ևս, կ'թողնէր

նա արդեօք քեզ, թոյլ կ'աւօր մնալ մի տկար և խեղճ աղջկայ յուսով, որ միայն լալ գիտէ: Վայց ահա ես եմ փոխանակ քո որդւոյդ, ես եմ, որ պիտի ժառանգեմ՝ թէ՛ նորա սիրոյ քաղցրութիւնը և թէ՛ նորա վրէժխնդրութիւնը քեզ համար»:

«Մի մեղադրիր բնաւ իմ որդիիս, ասաց ծերունին, մի դատապարտիր քո բարեկամին, մինչդեռ չ'գիտես բանի որպիսութիւնը. նստեցուր ինձ ձեր միջում այնպէս որ՝ զգամ թէ դու, Ալիշելմ, իմ մօտս ես, Վլարան ինձանէ հետ չէ և թէ Ադմէյը և Դեմմին մտադրութեամբ լսում են ինձ»: Տարին ալևորին մի խոտաւէտ տեղի, նստեց նա Ալիշելմի մօտ, Ադմէյը նորա քամակէն նստած, իւր սրտի վերայ պահպանում էր պատուելի ծերունիի գլուխը, Վլարան և Դեմմին նորա ձեռներն էին համբուրում և իւրեանց արտասուքով լուանում:

«Ասէք ինձ, ասաց ծերը. Մի թոյլ տուէք ոչ աւելի խանդաղատութեան և ոչ չափազանց բարկութեան: Այսօր առաւօտ՝ մինչ արեգակը՝ որ վերջին անգամ պիտէր տեսնէին իմ աչքերս, դուրս եկաւ ոսկեզօծել մեր սարերը, Վլարան և ես ազարակումն էինք, Վլարան ինձ օգնում էր հունձի խուրձերը կապել, իսկ որդիս ժողովում էր սայլի մէջ, որ երկու լծած եղինքը պիտէր տանէին մեր խրճիթը. յանկարծ մի զինուոր երևեցաւ, կատաղի Պեպլերի մի դահիճը. ուղիղ եկաւ սա մեր վերայ, ոտնակոխ անելով հասկերը մօտեցաւ սայլին, զննեց և անդգամութեամբ սկսեց եղինքը լուծէն արձակել. որդիս ասաց՝ ի՞նչ իրաւունք ունիս մեր տաւարների վերայ, մեր միակ ստացուածի վերայ, մեր սոսկ հարստութեան վերայ. այդ եղինքը կերակրում են մեր ընտանիքը և քո մեծաւորիդ հասուցանում են այն սոճիկը, որ դու ստանում ես: Հնազանդիր պատասխանեց զինուորը, և մի համարձակիր հարց ու փորձ անել նորանց՝ որք քո տէրդ են: Այս խօսքումը, տեսի որ որդւոյս աչքերը կատաղութեամբ վառվեցին, խլեց նա զինուորի

ձեռնէն եզանց լուծը, բարձրացրեց նորա վերայ և այն ինչ պատ-
րաստ էր նորա գլուխը ջարդել, աղաղակեցի ևս և արգելեցի նո-
րան: Վարբարոս, գոչեց որդիս, փառք տուր իմ հօրս. նորա
ձայնը առաւել իշխանութիւն ունի իւր որդոյ վերայ՝ քան ի-
րաւունքի բարձրութիւնը, այդ ձայնը արգելեց ինձ ջնջել աշ-
խարհի երեսէն գոնէ մի թշնամին մարդկային ազգի. փախիր,
անպիտան, կորիր այս տեղեց, սարսափիր որ՝ այդ ագարակը
բռնակալութեան մի դործակալի գերեզման չդառնայ: Օ, ին-
չորը արդէն հեռացել էր. Մելքթալին գրկիս մէջ բռնած, որ-
դի, ասացի նորան, եթէ սիրում ես երկինքը, եթէ սիրում ես
հօրդ և զաւակիդ, թաքցրուր քեզ այս իսկ բոպէիս Վեպերի
վրէժխնդրութենէն. ես ճանաչում եմ նորան, նա անողորմ է,
նա կ'լուացվի քո արիւնով և նոյն արիւնը կ'թափէ քո հօր ըս-
պիտակ մազերի վերայ. խնայիր ինձ որդի, խնայիր իմ կեանքը
քեզ ազատելով»:

«Քա՛ն լիցի ինձ, հայր իմ, պատասխանեց նա այնպիսի
ձայնիւ, որ միանգամայն ցոյց էր ապիս նորա բարեպաշտու-
թիւնը, բարկութիւնը և յուսահատութիւնը. քա՛ն լիցի, ես
քեզնէ չեմ հեռանալ. ինձ համար աւելի քաղցր է քեզ պաշտ-
պանելով մեռանիլ, քան թէ քեզնէ հեռի վայրկեան մի երկիւղի
մէջ լինիլ քո կեանքի համար. Վեպերը և նորա բոլոր իշխա-
նութիւնը չեն կարող խլել ինձ նորա ծոցէն, որ ինձ կեանք է
տուել, ես կամիմ, ես պարտ եմ. . . . շնազանդիր՝ կտրեցի ևս
նորա խօսքը խստութեամբ. իմ կեանքի համար ոչինչ վտանգ
չկայ, թող ես պահպանեմ մեր խրճիթը և քո դուստրդ, թող
ևս հողամ որ ինչ հարկաւոր է, իսկ դու գնաս, թաք կացիր մի
քանի օր Անթերվաղի սարերում. Վլարան և ես կ'զանք քեզ
հետ կ'միաւորվենք, մինչ խռովութիւնը կ'անցանէ, գնաս այս բո-
պէիս. յառաջ աղաչում էի քեզ, այժմ հրամայում եմ, այժմ
պատուիրում եմ որպէս քո հայր:

«Վլուխը քաշ քցեց կատաղի Մելքիթալը, ծունր իջաւ առաջևս և մնաս բարև ասելով, իմ օրհնութիւնս խնդրեց. զըրկեցի նորան խանդաղատանօք, թափեցի արտասուքս նորա վերայ, Վլարան ընկաւ նորա ծոցը և իւր համբոյրներով սրբում էր այն արտասուքը՝ որ ՚ի զուր էր աշխատում թաքցնել զըժբաղդ հայրը. իսկոյն յետ այսորիկ հեռացաւ նա իւր դասերէն առանց անգամ մի յետս նայելոյ:

«Քլարան և ես մենակ մնացած՝ դարձ արինք մեր խրճիթը. իմ դիտաւորութիւնս այն էր որ՝ նոյն ժամայն գնայի Ալդօրֆ բռնաւորի մօտ, և իմ աչօք տեսանէի և իմանայի թէ՛ արդեօք ամենեւին ուրացել էր նա արդար զգացմունքը. կամէի մենակ գալ նորա ահագին աչաց առաջև և կամ ներումն ստանալ որդւոյս համար, կամ աղաչանացս մէջ տանջանօք մեռանիլ: Այս միջոցում յանկարծ տեսի որ՝ իմ խրճիթս շուրջ պատեցին բազմաթիւ զօրականներ, ամենքը բարձր ձայնիւ Մելքիթալին էին կանչում. նորան չգտած դէպի ինձ եկին, սկսեցին հարց օւ փորձ անել և վերջապէս կապանքով բռնաւորած՝ տարին ինձ Վեպերի առջևը:

«Ո՛ւր է քո որդին, հարցրեց նա ինձ տխուր և դժնդակ ձայնիւ. պիտի կամ փոխանակ նորա մեղապարտ լինիս, կամ իրան բերես տաս իմ կատաղութեանս: Արան ինձ ինչ կամիս, պատասխանեցի ես, փառք Աստուծոյ որ քո բարբարոսութեանդ պատճառով երկրորդ անգամ կեանք կ'չնորհեմ իմ որդւոյս: Վեպերը նայեց ինձ տխուր և ակնապուշ հայեացքով՝ որոյ մէջ յայտնի երևում էր թէ՛ նորա անխռով արիւնի ծարաւութիւնը և թէ՛ այն տարակուսութիւնը թէ՛ ի՞նչ չարչարանք հնարէ արդեօք, որ իմ ծերութիւնս կարող չ'լինի տանել. վերջապէս յետ երկար լռութեան, նշան տուեց իւր դահիճներին և սորա, այս բարբարոսները, նորա առաջև մինչ դեռ ևս դէպի ինձ էր նայում, մինչ նորա անագորոյն ժպիտը՝ որ ապացոյց էր նորա

անպատու հաս մնալոյն, չէր հրաժարվել անողորմ երեսէն, բըն-
նեցին ինձ, տարածեցին երկրի վերայ և պողովատիկ երկաթը
խորամուխ արարին տկար աչքերիս մէջ:

«Տաւական է, ասաց Վեպերը, թողէք ապրի այդ ան-
զօր կոյրը, խորտակէք նորա կապանքը, և արձակեցէք որ՝ զնայ
միաւորվի իւր որդւոյ հետ: Տարին ինձ քարշքշելով և դուրս
ձգեցին պալատէն: Չեռներս յառաջ տարածելով մի քանի քայլ
փոխեցի և ահա՛ Վլարայիս ծոցը ընդունեց ինձ. այս խեղճիկը
իմ հետքէս եկել էր, բայց անիրաւ դահիճները արգելել էին նո-
րան առաջին շրջապատում: Չգացի ես խկոյն թէ՛ Վլարայի
սրտին կապած եմ և թէ՛ նորա արտասուքն են իմ վերայ թափ-
վում. նորա ողբաձայն հառաչանքի մէջ, լսում էի այդ խօսքը,
այդ իմ հոգւոյս համար քաղցր անունը՝ հայրիկ, հայրիկ, ևս
եմ քեզ մօտ. դադարեցրի նորա հառաչանքը և ցաւս նորանէ
ծածկելով, խնդրեցի որ ինձ ուղեկից լինի դէպի իմ բարեկամը,
դէպի որդւոյս բարեկամը: Մեք ձանապարհումն ենք արդէն,
պատասխանեց Վլարան, իմ սիրտս յառաջադոյն ասել էր ինձ՝
թէ ուր պիտի երթայինք:

«Ահա՛ մեք եկել ենք, սիրելի Ալիհեւմ, բայց եղբւկ ինձ,
որ չ'կարեմ քեզ տեսանել, զգում եմ որ՝ դու իմ մօտ ես, քո
ձեռնդ իմ ձեռնի մէջ է, և դողում է իմ ցաւի պատմութենէն,
բայց՝ ո՛չ ապաքէն որդիս փրկված է, ո՛չ ապաքէն դու իմ բարե-
կամս ես. ա՛, ուրեմն դեռ ամեն բան կորուսած չեմ:

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԳ

ԱՅՅՊԱՆՍ խօսեց ծերունին, և այն ինչ վերջացրել էր իւր պատմութիւնը, Լ. դ. մէյը, Վ. լարան և Դ. համին ողբալով անկան նորա վերայ. Վ. իլհեմը անշարժ նստած էր. գլուխը ձեռի վերայ յեցուցած, հայեացքը դէպի ստոր, նորա կիսախուփ աչքերէն թափվում էին արտասուքի խոշոր կաթիլները, նորա սրտէն՝ որ ահագին ծանրութիւնով ճնշված էր, հաղիւ էր երևում շունչը, նորա ձեռը՝ որոյ վերայ գլուխը հանդուցած էր, դողում էր ակամայ շարժմունքով: Յետ երկար և արտում լռութեան, նա վերկացաւ յանկարծ, զրկեց ծերունին, սեղմեց նորան իւր բարախուն սրտին, ջանք արեց որ՝ խօսի նորա հետ և միայն այս խօսքը կարաց ասել շնչասպառ ձայնիւ՝ « Հայր, դու կ'ստանաս քո վրէժը »:

Մորանից յետոյ, կրկին լռու և արտում, խորին մտածութեան մէջ, սկսեց նորէն քննել և խորհել, որ ինչ յառաջ ևս խորհած էր, դարձաւ վերջապէս խաղաղ դէմքով դէպի ծերունին և հարցարեց նորանէ թէ՛ գիտե՞ արդեօք Մեկթալի թաքուստի տեղը: — Վ. իտեմ, պատասխանեց դժբաղդ հայրը, նա պիտի լինի Պէժեկի սարերի խոր քարանձաւներում. այդ անբնակ և անմատչելի բարձունքը անձանօթ են բռնաւորի լրտեսներին և

դահիճներին. **Մեկքթալը** երգմամբ խոստացել է որ՝ առանց իմ հրամանի դուրս չ'կայ այս տեղից: — **Խնդրում** եմ քեզ, ասաց **Ալիճեմը**, յատկապէս նորա օգտի համար, դարձնել նորան իւր խոստմունքը. իսկ դու, որդեակ իմ, պատրաստվիր իսկոյն ճանապարհ ընկնելու. բոլոր գիշերը դու պիտի գնաս և 'ի ծագել առաւօտուն լինիս **Պէժելի** սարերում. պտուիր **Մեկքթալին** և չ'դադարես, մինչև որ չ'գտնես. դու կ'ասես նորան թէ՛ ևս յուղարկեցի քեզ յայտնել ամբարիշտ **Պեպերի** նոր չարագործութիւնը, որ ահա նորա ծերունի հօր աչքերը հանեց. դու կ'ասաս նորան այս իմ սուրը. **Ալիճեմը** նոյն ժամայն բացարկեց իւր վերայից այն սուրը՝ որմէ երբէք չէր բաժանվել: **Ժէմ** մին պատկառանօք եկաւ հօր առաջև, ընդունեց նորանէ սուրը և կապեց իւր վերայ: **Աղմէյը** և **Քլարան** սարսափում էին, բայց չ'համարձակեցան ոչինչ հարցանել **Ալիճեմին**. նայեցին **Ժէմիին**, նայեցին միմեանց և զգուշացան ցուցանել իւրեանց անհանդատութիւնը այդ վտանգաւոր ճանապարհորդութեան մասին: **Օերունի Մեկքթալը**, զարմանալով լսած հրամանի վերայ, հարցարեց **Ալիճեմին** թէ՛ ի՞նչ էր արդեօք նորա միտքը: **Քո** որդին գիտէ, պատասխանեց **Ալիճեմը**, այս թուրի տեսքը միայն բաւական է որ՝ նա իմանայ թէ՛ ինչ պիտի անէ, ժամանակը սուղ է, 'ի դուր չ'կորցնենք. միայն այս կարեւր ասել քեզ՝ այսուհետև արդար վրէժխնդրութիւնը կատարվելու է:

Այս խօսքից յետ, բռնեց նա **Ժէմիի** կռնից և տարաւ նորան իւր հօր գերեզմանի վերայ. այս տեղ յառաջ երգում տուաւ նորան և յետոյ յայտնեց իւր դիտաւորութեանց մի մասը. պատմեց նորան իւր հնարքը և ամենայն պարագայքը՝ որ **Ժէմիին** տեսելու էր **Մեկքթալին**:

Կարձան յետոյ երկուքը միասին իւրեանց տուն. քաջալերված ասնուամիտ յուսով **Ժէմիին** պատրաստվում էր ճանապարհորդելու, մինչ **Քլարան** խնդրեց որ՝ ինքը ևս ուղեկից

լինի նորան նա պատճառ բերեց թէ՛ կամի գնալ իւր հօր գիրկը ընկնել, կամի նորա համար տանել միրգ, հաց և այլ կերակուր, որոց կարօտութիւնը անբնակ սարերում անշուշտ նա պիտի կրէր։

Օերունի Հենրիկոսը (Մելքթալը) արձակեց նորան. Ադմէյը լցրեց զանազան պաշարով ուռիից հիւսած մի զամբիւղ, պատրաստեց նմանապէս կաթն և գինի, բոլորը տուաւ իւր որդւոյն, գրկեց նորան, համբուրեց և յանձնեց Վլարային որ՝ արթուն լինի իւր քաղցրիկ որդւոյ վերայ։ Եւսմին վեր տուաւ իւր պողովատիկ զաւազանը՝ որոց գործածութիւնը հայրը սովորացրել էր նորան, զամբիւղը գլխի վերայ դրաւ, տուաւ իւր ձեռը Վլարային և երկուքը միասին դուրս եկին, իբրև երկու մատաղ որթեր՝ որք գիշերային խաւարում գեգերում են նոր արօտի տեղ գտանելոյ համար»։

Ալիհելմը ստուգապէս տեսաւ սոցա գնալը։ Ալիհելմը ինքը հագել էր զայլի մաշկեակ՝ որ սովորաբար գործ էր անում հեռաւոր որսորդութեան գնալուս, լայն դօտի էր կապել՝ գլուխը նմանապէս մաշկովն էր փաթաթել. իսկ երեսի վերայ կաշի այն տեղին էր, որ զազանի բերանը և ատամունքն են, ոտներում ունէր կօշիկներ արջի մորթից, ուսի վերայ կաշիայ կապարձը լի փայլուն նետերով, ձեռում իւր ահագին աղեղը՝ որ դեռ ևս անտեղի գործածած չէր. սորա վերայ յեցած, հանդիստ հայելով դէպի Ադմէյը, այսպէս սկսեց խօսել նորա հետ։ «Վի իմ կին, ահա թողնում եմ ես քեզ և հեռանում եմ աստէն. քեզ եմ յանձնում այդ հիւրին՝ որ իմ բարեկամիս հայրն է, քեզ եմ յանձնում այդ ծերունիին՝ որ ինձ արգոյ և սիրելի է, իբրև իմ յատուկ հայր. քո ամենայն հոգսը նորա համար պիտի լինի. արթուն կացիր նորա մօտ, մինչ նա քնած կ'լինի. գիշեր և ցորեկ ուշադիր լինես թիթեացնելու և կանխատես լինելու նորա նաև փոքրիկ տրամութեան և ցաւոյն. վճարիր ամենայն ժամանակ, ինչոր պարտաւոր ենք դժբաղդութեան, ծերութեան

և բարեկամութեան: Շուտով ինձ կրկին կ'տեսնէք, երկու օր
բաւական է իմ ճանապարհորդութեան համար: Աչ ումէք մի
ասացէք թէ՛, ես գնացած եմ, և իմ տան դուռը փակած լինի
մինչև իմ վերադառնալը: Այս ասաց, դուրս եկաւ իւր անակէն,
և շտապով գնաց, բայց ոչ այն ճանապարհով, որով Ժէմմին էր
գնացել:

Մինչ այս մինչ այն՝ Ժէմմին և Վլարան ցած էին գալիս
սարէն և մտանում էին այն նեղ ճանապարհը՝ որ տանում է դէպի
Անթերվալդ. պտոյտ տալով Ալդօրֆի վերին կողմով, եկին սոքա
մի ձկնորսի մօտ, որ Ալիհելմի բարեկամն էր, բաղխեցին սոքա
դուռը և խնդրեցին նորան ծովակի միւս ակր անցուցանել իւ-
րեանց: Վարեմիտ ձկնորսը, ՚ի սրտէ ցանկալով օգնական լինել
այդ երեխաներին, վաղեց իսկոյն, բաց արեց նաւակի կապը, ձեռը
մեկնեց երեխաներին և բերեց նստեցրուց նաւակի մէջ. յետոյ
առաւ թիակները և սկսեց բաղխել պայծառ ալիքը արագ և
հաւասար հարուածով: Վնդդիմակաց ծովափի վերայ երեխայքը
դուրս եկին, շնորհակալ եղան ձկնորսէն և սկեցին բարձրանալ
չոր սարերի վերայ, որով ծովակը շրջապատված էր: Այս մի-
ջոցում Վլարան պահանջում էր Ժէմմիէն որ՝ բեռնը իրան
յանձնէ և սկսեց վիճել նորա հետ այդ անոյշ բեռնի համար,
որ Ժէմմին չ'կամէր թոյլ տալ նորան. վերջապէս բաժանեցին
նոքա իւրեանց մէջ այդ ճանրութիւնը և երկուքը միասին բրո-
նեցին զամբիւղը և այսպէս գնում էին դէպի վեր լեռնային ճա-
նապարհով, միմեանց հետ խօսելով, քաղցրութեամբ և սիրով
միմեանց նայելով. երբեմն կանգնում էին իբր շունչ առնելոյ հա-
մար, բայց ճշմարտապէս խօսելոյ և միմեանց մօտիկէն նայելոյ
համար:

Սուսինը արդէն աներևոյթ էր եղած. արշալոյսը՝ որ այդ
ցուրտ եղանակին ուշ է ծագում, սկսել էր արդէն ոսկեջրել սա-
րերի ձիւնապատ դադաթները, մինչ մեր մանուկ ճանապար-

հորդքը եկին Պէժեկի ստորոտը, բարձրացան այդ սարի վերայ, սկսեցին որոնել աչօք գոնէ մի այծեպան կամ խաշնարած՝ որ կարող էր նոցա ցոյց տալ այն անշէն քարանձաւը, ուր թաքուցված էր Մելքեթալը: Աչինչ և ոչ որ չ'երևեց նոցա այդ անբնակ ապառաժների վերայ. 'ի դուր էին երեխայքը հոռի տեղորայք տարածում իւրեանց հայեցուածը, ամենայն ուրեք միայն սառնամանիք էին երևում, կամ երբեմն մի քանի այծեպան կախված անդունդների եզերքէն, որք, մինչ տեսնուում էին ումէ և իցէ, անդէն անդ թռչունի արագութեամբ փախչում էին:

Այնքապէս ութերորդ ժամին, մի թեթև ծուխ ապառաժի միջէն դուրս դալով, Ճեմմի հայեցուածը դէպի ինքը դարձոյց, և մինչ սա ցոյց տուաւ այդ ծուխը Վլարային, երկուքը միասին սլացան դէպի այն կողմը. վազելով սառած հեղեղների վերայօք, եղևնիի անտառների մէջ, հասին նոքա քարանձաւը, մտին նորա մէջ, տեսին մի բոցավառ կրակ և սորա մօտ մի մարդ նստած, որ չոր ճիւղեր աւելացնելով, հուրը բորբոքում էր: Այն ինչ քայլափոխի ձայնը լսեց այդ մարդը, դարձաւ, վեր կացաւ տեղից, առաւ իւր սուրը և բարձրացրած վազեց մատաղ ճանապարհորդների դէմ: Նոնչ է պիտոյ ձեզ, բարկութեամբ հարց արեց նա: Մեք քո երեխայքդ ենք, հայրիկ, պատասխանեց Վլարան, վազելով նորա մօտ. սա Ճեմմին է, իսկ ես քո դուստրդ եմ. մէք քեզ համար կերակուր ենք բերել և քո կարօտութիւնդ առնուլ կամինք:

Այս ասելով, անկաւ նա Մելքեթալի գիրկը, իսկ սա ձգեց իսկոյն սուրը, ուրախութեան աղաղակ բարձրացրեց, գիրկը առաւ իւր աղջկան, անխնայաբար համբուրելով նորան, վազեց նոյն ժամայն և Ճեմմի մօտ, որ լուռ կեցած նայում էր, գրկեց նորան և արտասուախառն դէմքով, յիշելով հօր և իւր բարեկամի Այլհեմի անունները, սկսեց հետզհետէ զանազան հարցումներ անել. վերջապէս տարաւ նորանց կրակի մօտ, նստե-

ցրուց և իւր արտասուքը սրբելով, պատրաստվեցաւ լսել նոցա խօսքը:

Վլարան զգուշութեամբ պատմեց իւրեանց դարոյ պատճառը և յայտնեց ծերունի Հենրիկոսի հրամանը, այդ պատմութեան ժամանակը, յանկարծ Վլարայի ձայնը սկսեց տկարանալ, նա կամէր, բայց չկարէր ասել Վեսլերի սոսկալի չարագործութիւնը, երեք անգամ սկսեց և չկարաց վերջացնել, մինչև որ Դեմմին հասաւ նորան օգնութիւն: «Մի Մելքթալ, ասաց նա, տես մեր արտասուքը և խնացիր մի նոր դժբաղդութիւն ևս. իմ հայրս յանձնել է ինձ որ քեզ յայտնեմ, իմ հայրն ինձ ասել է թէ՛ դու համբերութեամբ կ'լսես ինձ և քո դուստր Վլարային խնայելով, քո կսկիծը կ'չափաւորես. այս խօսքերից յետոյ պատմեց նորան անիծեալ Վեսլերի չարագործութիւնը: Մելքթալը կատաղեցաւ, վեր թռաւ իւր տեղից, կրկին առաւ իւր սուրը և կամէր դուրս ձգել իրան քարանձաւէն, կամէր նոյն ընդէին գնալ և լուացիվել անողորմ Վեսլերի արիւնով. Վլարան ծունր իջաւ նորա առաջև և Դեմմին ըսկսեց յորդորել նորան. միտդ բեր իմ հօրս, ասաց նա, մի թէ մոռացել ես նորան, մի թէ նա քո բարեկամը չէ՞ արդէն. լսիր գոնէ ինչ որ հրամայել է ինձ քեզ ասել. Վ իլհելմը պատրաստ է քեզ համար վրէժխնդիր լինել, նա այժմ Վ Երների մօտ է և այդ մի խօսքը բաւական է, որ բոլորը հասկանաս: Ահա իմ հօր հրամանը՝ «Վնան որդի, ասաց նա, խնաց արա Մելքթալին բռնաւորի նոր չարագործութիւնը. ոչ թէ կատաղութեամբ պիտի մեր վրէժը առնենք, այլ քաղցրութեամբ և խոհեմութեամբ: Աս գնում եմ այժմ Շուայց, գնում եմ գտնել Վ Երներին և ասել նորան որ՝ զօրաժողով լինի բոլոր իւր նահանգում. թող Մելքթալը գնայ Ստանց, նորա բարեկամները և Ունթերվալդի գլխաւորները այն տեղ են. թող ժողովէ նորանց և հրաւիրէ պատրաստել իւրեանց զէնքը, իսկ յետոյ թող

զնայ Արևդգիի քարաձաւները , ուր Ա իրները և ես շուտով կ'զանք և կ'միաւորվենք նորա հետ » :

Մեկքթայը ուշադիր եղաւ Ճեմմիի խօսքերին և վերէժխնդրութեան ցաւալի ուրախութիւնը նորա գէմքի վերայ նկարվեցաւ : « Աս հնազանդում եմ Ա իշխելին , սասց նա , ուրախութեամբ և շտապով կ'զնամ ժողովել իմ բարեկամներին , դու , սիրելի Ճեմմի , կարես պատասխանել հօրդ թէ՛ վազիւ իսկ երկու հարիւր զօրականք քաջասիրտ և հաւատարիմ , բորբոքված ազատութեան սիրով , պատրաստ մեռանել այդ ազատութեան համար , բայց յուսացած , յառաջ քան իւրեանց մեռանելը , ջնջել աշխարհի երեսէն բռնաւորի հազարաւոր բարուկ զօրքը , — կ'բարձրացնեն ազատութեան դրօշը Մտանցի հրապարակում . ահա այն վայրկեանը՝ որում քաջասիրտ կ'ըստասէի , մինչև այժմ Ա իշխելի և իմ պատուական հօր հրամանները կատանքի մէջ էին պահում ինձ , այժմ այդ քաջազունքը թողնում են ինձ իմ կամաց . վաղէ՛նք ուրեմն , շտապենք գէպի յազթութիւնը՝ որ մերն է , որ անտարակոյս է . ա՛խ , ի նչպէս է սիրտս երվում որ՝ շուտով կուիւ մտնեմ անիրաւ Պեպելի հետ . թող դայ նա իմ առաջ իւր բազմաթիւ դահիճներով , իւր բոլոր իշխանութիւնով . ես քան զնա հզօր եմ , ես կ'զնամ նորա գէմ զնսված , ազատութեան , որդիական բարեպաշտութեան , նախատեալ մարդկութեան անուններով :

Մեկքթայը իսկոյն կամէր ձանապարհ ընկնել գէպի Ղստանց , բայց մատաղ Վլարան արգելեց նորան և ստիպեց փոքր ժամանակ թոյլ տալ բնութեան իրաւունքին , շնորհել իւր զաւակին մի ժամ նորա քաղցր սէրը վայելելոյ համար և իւր նուազեալ մարմինը բերած կերակուրներով զօրացնել : Վաջասիրտ , գորովագութ Մեկքթայը լայով գրկեց իւր անուշիկ դստրին , գրկեց նոյնպէս սիրով պատանի Ճեմմիին և յօժարեցաւ երկխօսքի հետ նստել կրակի մօտ և ուտել նոցա բերած պարկեշտ

ընթացքը՝ որ շատ շուտով վերջացրեց: Յետ այսորիկ հազար
իւր զէնքը, զրկեց կրկին իւր դուստրին և Ճեմմի ձեռք բռն
նած՝ ասաց՝ լսիր ինձ, որդեակ, ևս պատրաստ եմ մեռանիլ մեր
գործի համար և այդպիսի մահը անուշու թիւն ևս ունի իմ հա-
մար. մեծահոգի անձինք կ'նախանձին իմ վիճակին, բայց ևս կա-
միմ, մինչդեռ կենդանի եմ, մի կարգադրութիւն անել իմ միակ
զանձիս մասին, այն զանձիս՝ որ յետ իմ երկրի ազատութեան,
ամեն բանէ թանգագին է և քաղցր իմ սրտիս համար. այդ
զանձը, որդի, իմ Վլարայն է, որ այսուհետեւ քեզ եմ յանձ-
նում. ահա՛ քո կինը, Ճեմմի, միաւորէ՛ք ձեր երկուքիդ ձեռ-
ները իմ ձեռիս մէջ, երգուեցէ՛ք իմ սրտիս վերայ, որ երկրում
է իմ հայրենեաց համար, ձեր և իմ հօր համար. երգուեցէ՛ք
միշտ միմեանց սիրել, սպրել և մեռանիլ միմեանց համար,
խառնել ձեր ամենայն զգացմունքը մտքուր և կուանդուն սիրով,
դուք այժմ այր և կին էք, որդեակք, և ևս օրհնում եմ ձեզ
իմ հօր և իմ բարեկամիս անուններով: Վլարան և Ճեմմին
ճուշտ իջին, խնամահեցուցին իւրեանց զլուխները և միմեանց
ձեռք բռնած՝ պատուով ընդունեցին հայրական օրհնութիւնը,
յորդ արտասուքը թափում էին նոցա երեսներէն: Ելքթալը
ինքը ևս չ'կարէր թաքուցանել իւր արտասուքը. նորա աչքերը՝
բորբոքված հոգւոյ ուրախութենէն, փայլում էին արտասուքի
միջեց: Ա՛ երջապէս՝ նա վեր կացրուց իւր երեխերքին, համբ-
բուրեց նորանց կրկին, մնաս բարե ասաց, պատուիրեց երկրորդ
անգամ, որ ինչ պիտէր ասէին Ա՛ իլհնմին. դուրս եկաւ ան-
ձաւէն և շտապով դնաց Ատանցի՝ ճանապարհը:

Արկու երեխայքը մենակ մնացած՝ չ'կարէին դեռ ևս հա-
մարձակվել աչքերը բարձրացնել և միմեանց նայել: Անշարժ
իւրեանց տեղում, ձեռ ձեռ ի բռնած, որպէս յատաճուց էին,
նոքա մի տեսակ սարսուռ էին զգում, խառն ուրախութեան,
երջանկութեան և երկխղի հետ. նոցա հողիքը, որք շատ և զա-

նազանս զգացմունքով տառանում էին, հազիւ կարէին անդոր-
րութիւն գտանել. նոցա անմեղ և երկխայտական ամօթխածու-
թիւնը այժմ միայն վախեցնում էր նորանց, իւրեանց առան-
ձնութեան մասին: Յառաջ յեմմին վաստահացաւ և երերուն
ձայնիւ ասաց՝ Վլարա, դու այժմ իմն ես. քեզ վաղուց յայտ-
նի է որ՝ յեմմին ևս միայն քեզ է պատկանում, բայց որովհե-
տեւ այժմ մեր ճնօղքը վտանգի մէջ են, հարկ չէ մեզ ուրեմն
իրարօք զբաղել. գնանք, Վլարա, միաւորվենք իմ հօր հետ և
մեր ճանապարհորդութեան հաշիւը նորան տանք. իսկ մինչ իմ
հայրս և քո մեծարոյ պապը կ'հաստատեն այն օրհնութիւնը՝
որ Մելքթալը մեզ տուաւ, այն ժամանակ գուցէ ես կ'համար-
ձակվիմ քեզ ասել թէ՝ ո՞րքան երջանիկ եմ ես:

Վլարան առանց պատասխանելոյ սեղմեց յեմմին ձեռք,
դուրս եկաւ անձաւէն և երկուքը միասին սկսեցին յիս դառնալ
եկած ճանապարհով: Արեգակը՝ որ արդէն իւր շրջանի կէսն էր
հասել, թուխպ ամպերի տակէն հազիւ էր լոյս տալիս. մի մոխ-
րադոյն քօղ ծածկել էր երկնքի կապտութիւնը. ձիւնի տարափ-
ները օդի մէջ թռչոտելով աւելի ևս սաստկացնում էին այդ
թխպութիւնը և նոյն ժամայն մի ցուրտ քամի բարձրացած՝
ձիւնը այնքան յորդացնում էր որ՝ աչք բանալ կարելի չէր լի-
նում. անձրևի նման գալով սաստիկ մրկի ժամանակը, բոլոր
անցուդարձի ճանապարհները աներևոյթ արեց և անդունդները
լըրեց և ծածկեց, այս պատճառով մեր դժբաղդ ուղևորները
աչքերը խփած, չկարելով դիմանալ եղանակի ահագնութեա-
նը, ստիպվեցան կանգնել և մի տեղի ապաստանի որոնել ապա-
ռաժների տակում: յեմմին Վլարայի համար էր վախում, իսկ
սա նորան հանգստացնելոյ համար ծիծաղապէմ էր ցոյց տալիս
իրան, դէպի օդը ցանկելով իւր վերայ կուտված ձիւնը: Ա՛յր-
ջապէս փոթորիկը փոքր առ փոքր սկսեց դադարել, ցորեկուայ
աստղի ճառագայթները արձակվեցան իւրեանց կապանքէն, պա-

տառելով այն քողը՝ որ նորանց ծածկում էր և փայլեցնելով ձիւնը իրրև ալմասներ : Արեխայքը նորէն ճանապարհ ընկան , բայց իւրեանց շաւիղը արդէն կորուսել էին , որովհետև ձիւնը իրրև տապաստ տիրւած՝ հաւասարել էր բարձրութիւնքը և խորութիւնքը : Եւստիւսի Վարայի ձեռնէն բռնած՝ սկսեց զգուշութեամբ յառաջ գնալ . նա իւր զաւազանով քննում էր ձիւնը և մինչ չէր տեսնում թէ՛ անվտանգ է , չէր թողնում Վարային մի քայլ փոխել , իսկ սա միայն Եւստիւսի համար երկիւղ կրելով և նորա հետէն գնալով , պիտի բռնել էր նորա ձեռը և պատրաստ էր պահպանել պատահած վտանգէն : Այդ երկար և դժուարին գնացքը , անդադար վտանգները Վարայի աչքում կարծես թէ մի առանձին վայելչութիւն ունեցին :

Մտաւորաբար լինելով խտորովել ուղիղ ճանապարհէն և զընայ հեղեղների ափերով , մեր ճանապարհորդքը հազիւ երեկոյին հասին Ալֆերդ անունով գիւղը : Եւստիւսի իմացաւ այժմ թէ՛ ուր էին նորա և մինչ վեր ելաւ թիւս սարը , անկասկած էր արդէն թէ՛ գիշերը պիտէր Ալգորֆ մանեցին . և սկսեց քաջալերել իւր ընկերին և լուսինը նոյն ժամայն երևելով , ամենեւին փառաստեց նոցա կրկին մոլորվելոյ կասկածանքը : Արկուքը ևս հանգիստ գնում էին իւրեանց ճանապարհը ձախակողմեան ափով այն գետին՝ որ անցանում էր Արիի նահանգի միջով . այս միջոցում յանկարծ հաւասարվեցաւ սոցա հետ մի մարդ , նետաղեղը ձեռին , փաթաթված իւր լայն վերարկուի մէջ . ձիւն և սառոյց էին միայն երևում սորա գլխոյի , վերարկուի և կրծմով հիւսված մազերի վերայ . մտա եկաւ սա գէպի երեխայքը՝ որք տեսնելով այդ անձանօթին , կանգնեցին , և այլափոխված ձայնով խօսեց նոցա հետ :

« Մերելի երեխայք , ասաց նա . դուք տեսնում էք ձեր առաջև ճանապարհից մոլորված մի սրտորդ . բոլոր ընկերներիս կորուսել եմ և ինքս չկարեմ հասնել Ալգորֆ , ուր իմ բացա-

կայութիւնս անշուշտ մեծ անհանգստութեամբ թու թիւն պիտի պատ-
ճառէ. կարօղ էք, որդեակք, ուղեկից լինել ինձ մինչ այդ քա-
ղաքը, ձեր հաւատարմութեան հասնողը և ձեր օղնութիւնը ես
կ'վարձատրեմ: Աւարձատրութիւնը ցուցած երախտիքի մէջ է,
պատասխանեց շուտով Վլարան, մէք դիտենք Ալդօրֆի ճա-
նապարհը և այնքան ուրախութիւն կ'համարենք քեզ քո ըն-
տանեաց մօտ բերելը, որքան 'ի հարկէ և դու կ'համարես, դար-
ձուցանելով մեզ մեր ընտիր ազգականաց մօտ. եկ մեզ հետ և
միամիտ եղիր որ՝ մի ժամից յետ կ'լինիս քաղաքում» . որսորդը
միաւորվեցաւ երեխաների հետ և ուշադրութեամբ զննելով նո-
րանց սրայծառ դիշերում, միասին գնաց լուծեամբ:

Բայց ահա մի կարճ միջոցից յետ, դարձաւ նա դէպի
Դեմմին՝ ասած ինձ մատաղ, ո՞վ են քո ճեփքը և ո՞ր տեղ է Ալ-
դօրֆում ձեր բնակութիւնը: Աս մի երկրագործի որդի եմ,
պատասխանեց Դեմմին, իմ հայրս երբէք քաղաքում բնակու-
թիւն չի ունեցել: — Աւր է նա հրաժարված ուրեմն: — Սարերը
և դաշտերը, ուր իւր երկիրն է մշակում և առաքինութեամբ է
վարվում: — Առաքինութեամբ, ասաց որսորդը ժպտելով, ես
չէի կարծում թէ՛ այդ անունը քեզ ծանօթ էր աղայական հա-
սակումդ: — Սա առաջին խօսքն է, որ երեխայական կազկազա-
նօք սովրեցի արտաբերել, պատասխանեց Դեմմին վստահու-
թեամբ: — Ղխտես արդեօք՝ ինչ է նշանակում այդ խօսքը: —
'Ի հարկէ դիտեմ: — Ապա, բացատրիր ինձ: — Արեք խօսք բա-
ւական են սորա մեկնութեան համար, այս է՝ Արկիւղ Տեառն,
Աէր առ մարդիկ և Ատելութիւն դէպի նոցա նեղիչքը: — Ա՞յլ են
այդ նեղիչքը: — Բանաւորները և նոցա դահիճները: — Հե-
լուեախայի մէջ բո՛նաւորներ չ'կան: Վլարայի սրտից մի ակամայ
հառաչանքի ձայն դուրս եկաւ: Դեմմին ոչինչ չ'պատասխանեց
և որսորդը դուրս քաշ քցած գնաց ժամ մի լուծեամբ: Մօ-
տեցան սոքա Ալդօրֆի պարսպին, արդէն պահապանների փայ-

լուն տէգերը շողշողում էին. խոժոռադէմ անձանօթը յանկարծ հարցրեց Ճեմմիին դժնդակ ձայնիւ՝ քո հօր անունն՝ ի՞նչ է: Վշարանն դողելով պիրկ բռնեց Ճեմմիի ձեռքը, իսկ սա՛ ուրոյ համար սուտ խօսելը անկարելի էր, փոքր ինչ տարակուսեցաւ և մինչ անձանօթը ստիպում էր, — նայեցաւ նորան վրատահ դէմքով և ասաց՝ մենք ուրախութեամբ ցուցինք քեզ քո ճանապարհը, այդքան էր միայն այն մտերմութիւնը՝ որ դու մեզ ազդեցիր. դու չես խմանալ իմ հօր անունը, որովհետև նորան միայն իւր բարեկամներն են ճանաչում: Անխոհեմ երեսայ, դոչեց յայնժամ որսորդը բարկութեամբ, քո հայրը ինձանէ չի փախչիլ և դու իսկ չես դուրս գալ երկաթի կապանքից՝ որ քեզ համար պատրաստված է, մինչև որ կ'իմանամ քո ապտամբ ընտանիքը. դնա՛ ուրեմն, ես կարող եմ զանել մեղապարտներին, որպէս կարող եմ և պատժել նորանց:

Այս խօսքում հասաւ նա պարսպի դուռը, յայտնեց իւր անունը, որ էր Պեպեր և զինուորքը իսկոյն դուրս եկան և խոնարհեցուցին նորա առաջև իւրեանց զեղարդները: Ա՛կը առէք այդ երեսերքին, ասաց անողորմ նահանգապետը, դրէք բանդը և փոյթ ունենաք իսկոյն բերել իմ մօտ, եթէ ով և իցէ Այդօրֆի բնակիչներէն կ'գայ խնդրել սորանց:

Պահապանները հնազանդելով, իսկոյն շուրջ պատեցին Վշարային և Ճեմմիին և չ'խնայելով ոչ նոցա տղայական հասակը, ոչ տկարութիւնը յետ դժուարակիր ճանապարհորդութեան, բերին բերդը՝ որոյ մէջ մի մութ բանդ նոցա բնակութեան տեղի դարձաւ:

Անվրդով երկուքը ևս, քաղցրութեամբ միմեանց նայելով և իւրեանց սրտում շնորհակալ լինելով դահիճներէն որ նորանց իրարէ չ'բաժանեցին, առանց ինչ զարհուրանաց, լսեցին ահաւոր բանդի հաստ դուռների փակվելը, նստեցին մի սերայի վերայ, որ խղճալով քցել էին նոցա մօտ և բաժանեցին իւրեանց

մէջ մի կտոր կոշտ հացը՝ որ թողած էր նոցա: Առանց ինչ երկիւղի կամ խղճմտանքի սողաանաց, անհանգիստ լինելով միայն այն խռովութեան մասին, որ պիտէր զգային նոցա ընտանիքը կամ այն վտանգի համար, որ սպասոււմ էր Ալիշիւմին, եթէ կ'զար նա բռնաւ որի առաջը, երեխայքը յուսով էին և ՚ի սրտէ ցանկանում էին որ՝ Ազմէյը և ծերունի շենրիկոսը կարծեն թէ՝ իրանք Մելքեթալի մօտ են և չիմանան նոցա դժբաղդութիւնը՝ որ ինքեանք միայն կամէին կրել:

Այսպիսի բարեպաշտ մտածմունքնով զբաղված՝ երկու երեխայքը քնեցին, թէև բարբարոսի սուրը նոցա զլսի վերայ կախ էր, առանց շփոթվելոյ մահազուշակ երազներով, նոքա ճաշակում էին այն խաղաղութիւնը, այն հանգիստը, որ միայն առաքինութիւնը կարող է առաւ մարդոյս նաև կապանաց մէջ. իսկ նահանգապետը իւր պաշտում, շուրջ պատված բազմաթիւ զօրքով, ամենայն իշխանութիւնը իւր ձեռում և որ կարող էր իսկոյն ջնջել երկրի երեսից, ով որ իրան անհաճոյ էր, — նահանգապետը գիշեր ցորեկ քուն չունէր. մի սոսկալի զարհուրանք տիրել էր նորա հոգւոյն. խաւարադէմ և կատաղի, աղմկված զանազան և միմեանց հակառակ խորհուրդներով, դողելով իւր կեանքի համար, նա իւր մտքում նորանոր տանջանքներ էր հնարում, որք դուցէ կարէին զարհուրեցնել նորանց, ումէ ինքը սարսելով դողում էր. կամելով իւր չնչին կեանքը պահպանել, ուրիշներին մահապարտելով, իւր և իւր կենաց վախճանի միջոցը արիւնի լայնատարած գետ կազմել, այսպէս սկսեց նա մտածել:

Ավ թէ, որքան սոսկալի պիտի լինի այն ատելութիւնը՝ որ ազգը դգում է դէպի ինձ, զի ահա սորա երեխայքը ևս, արկար երեխայքը չեն կարում թաղուցանել այդ՝ ուղևորից, անձանօթից՝ որ դիպուածով յայանվում է սոցա առաջը. ի՞նչ պիտի ասեն ուրեմն սոցա ծերերը, երիտասարդները, ի՞նչպէս

չզարհուրեմք և չսոսկամք ևս այս ազգէն, այս ապստամբներէն՝ որոց սերունդը օր քան զօր աճում է և բազմանում է այն յուսոյ, այն փառագանաց մէջ որ՝ մի օր խլեն ինձանէ իմ իշխանութիւնս և սրով թափանցեն իմ սիրտս . բայց ևս դիտեմք և կարող եմ զգուշանալ սոցա հարուածներէն . ահ և գողումն կ'ձգեմ այս մարդկանց վերայ, որք կարէին փախչել իմ սոսկալի դատաստանէն: Ահա ևս կամիմք մի նոր տանջանք ստեղծել, կամիմք մի նոր հետաք գանել իմ թշնամիքս ճանաչելոյ համար . այլ մի թէ ամենքը չեն իմ թշնամի, անկասկած է այդ, բայց ամենքը չեն համարձակուիլ ինձ երևել, ուրեմն յառաջագոյն քաջասիրաները պիտի իմ սրոյ ճարակ լինին:

Այսպէս բարկութեան և ամբարտաւանութեան ցնորքի մէջ, հազարաւոր անկարելի առաջարկութիւններ էր անում և որ աւելի յիմարագոյնն էր, այն էր ընդունում և փայփայում, այն հրամանի մէջ էր նա աւելի արժանաւորութիւն տեսնում, որ սասակագոյն կարէր ցուցանել նորա ատկութիւնը ընդդէմ այն ազգին՝ որմէ ինքը սարսափում էր: Այլ ջապէս նա որոշեց մի անմիտ առաջարկութիւն, կամեցաւ բռնադատել Արիի բընասկիչներին անարգութեամբ կորացուցանել իւրեանց գլուխը մի գդակի առաջև, որ նորա, այսինքն՝ անիրաւ նահանգապետի, գլխոցն էր . նորա կիսակորոյս բանականութիւնը ՚ի գուր էր ներկայացնում նորան այդպիսի անարատաւ և անօգուտ հրամանի վտանգները . նա չկարաց տեղի տալ բանականութեան և անդէն անդ հրամայեց կանչել իւր զօրասկաններին, սկսեց անհանգրստութեամբ հարցուփորձ անել իւր վարձկան զօրքի հաւատարմութեան և ջերմեռանդութեան մասին, բաշխեց նորանց շատ դանձ, որ ապացոյց էր թէ՛ նորա ժլատութիւնը ևս տեղի էր տալիս սոսկալի երկիւղին, և դարձաւ դէպի Պառնեմը՝ որ նորա մեղսամեծ ցանկութիւնների զաղտնի և հաւատարիմ դարձակալն էր: Այսպէս ՚ի ծագել առաւօտուն, ասաց նա, հրամայիլ

մի երկար նիզակ ցցել Ալիօրֆի հրատարակում, եւ կամիմ որ այդ նիզակի ծայրի վերայ իմ գրակս՝ որ ահա քեզ տալիս եմ, յանդիման կացուցած լինի ամենայն հայեցողաց, իմ բազաթիւ զօրքս թող շուրջ պատեն այդ հրատարակը եւ պահպանեն ճանապարհի անցքերը, ստիպելով անցաւորներին խոնարհել պատուով այդ նշանակի առաջը, որ ներկայացնում է իմ, այսինքն՝ երեք նահանգների իշխողիս զօրութիւնը, եւ եթէ ումէ եւ իցէ ընդիմութիւն կամ մի փոքրիկ արտունջ լինի, իսկոյն սրով եւ կապանօք պիտի պատժվի այն. դու պարտաւոր ես քննել այդ չար մարդկերանց՝ որք ինութենէն ստեղծված են միայն ստրուկութեան համար եւ դուշակել նոցա հայեցուածէն, կամ դիմաց գծագրութենէն նոցա գաղանի զգացմունքը թէ գէպի ինձ ատելութեան, եւ թէ իւրեանց անկախութեան եւ քաջասրտութեան, վասն զի քաջասրտութիւնը նմանապէս յանցանք է նոցա համար, որք պարտաւորված են հնազանդել միայն. գնահ ուրեմն, կատարիր այդ հրամանը, իսկ մեր այլ գործակալները թող ջանք անեն գտանել այս բանդարկեալ երեխաների մեղապարտ ընտանիքը:

Այն ինչ վերջացրուց նա այդ խօսքը, Սառնեմ շտապում էր արդէն ամենայն ինչ պատրաստել. զինուորքը կանխիկ ստացան իւրեանց թոշակը, ոսկին եւ զինին առատապէս բաշխուցաւ նոցա, լրտեսքը սխուվեցան քաղաքում եւ շրջապատ գիւղօրէքում, սոքա մտնում էին բնակիչների տունը եւ սուտ ձեով պատմում էին իւրեանց ցաւակցութիւնը այն մասին թէ՛ կրկու անմեղ երեխայք զոհ են եղել Պետլերի խտասրտութեան եւ նոյն ժամայն նկատում էին լսողաց հայեցուածը որ՝ խմանան այդ լուրի ազդեցութիւնը նոցա վերայ եւ մի փոքրիկ վեշտը կամ ցաւակցութիւնը պատժեն իբրև մի ահագին յանցանք:

Բայց Նախախնամութիւնը, արդար Նախախնամութիւնը, որ հսկում էր Ալիօրֆի խրճիթի վերայ, թաքցրուց այդ

խրճիթը Պեպելի գործակալներէն, ոչ ոք չ'գնաց Ադմէյի մօտ, որ մենակ նստած կոյր ծերունիի հետ, ժամերն էր համարում, որ անցուցել էր հետի իւր ամուսնէն և զաւակէն: Պիշերը անցաւ անհանգստութեան մէջ, միակ կանթեղը՝ որ լոյս էր տալիս տան մէջ, և ոչ վայրկեան մի շիջաւ, ծերունի շներիկոսը և բարեսիրտ Ադմէյը ամենեւին չ'քնեցին և անդադար խօսում էին իւրեանց երեխերքի վերայ. հարիւր անգամ խօսքը կտրելով, ականջ էին դնում դռնէն եկած որ և է ձայնին, ցրտաշունչ հողմը, շէկով տերեւէ զրկված ծառերի մէջ, հաւատարիմ շուները հաշելով տան շրջապատում, սարսկցնում էին Ադմէյին, վեր էր կենում նա, վազում էր դէպի դուռը, յուսալով թէ՛ Դեմմին պիտի լինէր, նայում էր և բացի գիշերային աղջամուղջը ոչինչ չէր տեսնում, ականջ էր դնում ուշադրութեամբ, և բացի լեռնային վազկան հեղեղների ձայնէն, ոչինչ չէր լսում, տրտում դէմքով յետ էր դառնում խռովեալ ծերունիի մօտ և ջանք էր անում թաքուցանել ծերունիէն իւր անհանգստութիւնը, իւր երկիւղը: Արևի քո որդին նորանց չի թողել, հառաչելով ասում էր Ադմէյը, քնիր, քնիր, ազնիւ ծերունի, ևս կ'մնամ արթուն մինչև առաւօտ: Ղշմարիտ է, դուստր իմ, պատասխանում էր շներիկոսը, կարելի է որ՝ որդիս չի թողել նորանց, ահա ևս հանգստանում եմ իմ համար, հողս մի արա և քո վարդովեալ հողիդ խաղաղացրօւր: Այսպէս ասելով, ծերունին Ադմէյին չ'աղմկելոյ համար, ցոյց էր տալիս, իբր թէ ինքը հանգիստ է, երկուքը ևս մնում էին լուռ, կարծելով թէ՛ միմեանց խաբում էին, երկուքը ևս իւրեանց արտասուքը թաքուցանում էին, բայց մինչ մի փոքրիկ ձայն էին լսում, երկուքը ևս խկոյն թռչում էին իւրեանց տեղից, բայց աւաղ, ունայն էր նոցա յոյսը:

Թեամբ նայեց այդ բաներին և ասաց՝ յառաջ քան որ ինչ ինձ
ասելու ես, գնանք Թաքուցանենք այդ բազմագին գանձը մի ծա-
ծուկ տեղ, պատճառ որ՝ այս տեղ կարեն մեզ յանկարծ բռնել.
քանի որ բռնաւորի իշխանութեան ներքոյ ենք, մեք չենք կարող
ասել թէ՛ տուն ունենք:

Արկուքը միասին առին բոլոր զէնքը և բերին մի գետնա-
փորի մէջ Թաքուցին, յետոյ գարձան տուն և նստեցին միա-
սին: Ա իլհելմը պատմեց Վեպերի բարբարոսութիւնը, շենրի-
կոսի գառն վեճակը, նորա որդի Մելքեթալի փախուստը և յիմ-
մի ճանապարհորդութիւնը այնու զիտողութեամբ որ՝ Մելք-
եթալին խնդրէ իսկոյն դուրս գալ իւր Թաքուստէն և նոյն երե-
կոյին հասանել Արիւղլի, ուր պիտի խորհրդակցութիւն անեն
իւրեանց վրէժխնդրութեան մասին: Ա երները ուշադրութեամբ
լսեց, խնդրեց Ա իլհելմին կրկնել իւր մեծ խորհուրդի մի քանի
պարագայքը, կշռեց այն զանազան արգելքը՝ որք կարէին հան-
դիպել և վերջապէս, բաւական լինելով Ա իլհելմի պատաս-
խաններով, որք կանխապէս քննվում էին, անկաւ նորա զիրկը
և ասաց՝ սկսենք, բարեկամ, ես պատրաստ եմ:

Իսկոյն յետ այսորիկ, բաժանովեցին նոքա և այլևայլ ճա-
նապարհ գնացին, տանելով բոլոր զէնքը՝ որ պահեստում ու-
նէին, իւրեանց բարեկամաց համար թէ քաղաքում և թէ շր-
ջապատ զիւղորէքում, տունն բարբարոսութեան թշնամիների
ձեռը այն զէնքը՝ որով պիտէր ջնջէին աշխարհից այդ անօրէն-
ներին և իւրեանց վրէժը առնէին: Եւստ դոհ էին նոքա որ՝ ե-
ղեմը բոլորափքը պատել էր և ձիւնը յորդութեամբ գալով, օրը
մթնացնում էր և ճանապարհների անցքը ապահովացնում էր:
Ա իլհելմը և Ա երները անդադար անցուդարձ էին անում զէն-
քը տարածելոյ համար. չհամարձակվելով բոլորը միասին վեր
առնել, մի մի հատ էին տանում և այսպէս տասնեկերիու ժամ
անցուցին նոքա այդ գործի մէջ, ում որ մի հատ զէնք էին տա-

լիս, նորան բորբոքում էին, երգմեցնում էին առաջի Աստու-
ծոյ, հասկացնում էին Վեպերի եղևնագործութիւնները և
դէպի վրէժխնդրութիւն էին գրգռում. նոցա ձայնը հետզհետէ
զօրանում էր, նոցա խօսքը աւելի ազդեցութիւն էր ստանում
և այսպէս յառաջ էին գնում նոքա դէպի իւրեանց ազատու-
թիւնը:

Օրը ողջոյն այդ զբաղմունքի մէջ անցաւ և բոլոր զէնքը
բաժանակցաւ: Ա իլհելմը իւր համար թողեց միայն իւր աղե-
ղը, իսկ Ա երները իւր նիզակը: Յոգնած այդքան աշխատան-
քէն, եկին մտին սոքա Ա երների տունը, մի թեթեւ հացկերու-
թով իւրեանց ոյժը զարացուցին և ոչ մի ըսպէ հանդատանալով,
միտ բերին Մեղքթալին տուած խօսքը և նորէն ճանապարհ
ընկան դէպի Արևգլխի խորշերը, տազնապելով թէ՛ մի՞ գուցէ
ժամանակը զուր էին կորուսել:

Վնալով ձիւնի միջով, որ հլուսիսային հողմը կուտել էր
ամեն կողմէ, եկին հասին սոքա մի ծովակի ափ, և մինչ մութ
զիշերում նաւակ էին որոնում, տեսին ահա ամուր կապով պըն-
դած մի փոքրիկ նաւ՝ որ ծովակի զայրացած ալեքը բաղխում
էին դէպի ափերը: Ա երները հարց արեց Ա իլհելմից թէ՛ նու-
րա նաւուղղութեան հռչակեալ յաջողակութիւնը կարե՞ ար-
դեօք փոթորկի հետ դիմամարտել: Մեղքթալը մեզ սպասում
է, պատասխանեց Ա իլհելմը և մեր հայրենեաց վիճակը նորա
արխասիրտ գործակցութեանն է կարօտում. ի՞նչպէս ես ուրեմն
հարցանում՝ կարե՞մ արդեօք անցանել ծովակը, ես չգիտեմ այդ
կարելութիւնը, բայց գիտեմ թէ՛ անշուշտ պիտի անցանենք.
մեծ յոյս չունիմ իմ յաջողութենէն, բայց յոյս ունիմ առ
Աստուած՝ որ հսկում է մաքուր հոգւոց վերայ և որ կ'հաճի
պաշտպան լինել ազատութիւն սիրողներին: Այս ասաց և իս-
կոյն վազեց նաւակի մէջ նորա հետքէն և Ա երները շտապեց:
Ա իլհելմը կտրեց նաւակի կապը, ձեռք մեկնեց դէպի զեկը և

հեռացաւ ամիէն: Ալ ահա, դիպուածով էր արդեօք, թէ՛ օգնականութեամբ արդար Ամենակարողին՝ որ հսկում էր շուրուտիայի ազատողների վերայ, քամիի սաստկութիւնը նուազեցաւ, փոթորիկը հանդարտեցաւ, խաղաղ պէքը տարին Ալիշելմին՝ որ թիակները ձեռը առած, նեախ սլացման պէս թռուցանում էր նաւը: Փութով անցաւ նա ծովակը և միւս ամիին հասած՝ նաւակը կապեց այն տեղ թոկով և երկու բարեկամքը դուրս եկին և գնացին այն քարանձաւը՝ որ վաղուց ծանօթ էր նոցա:

Մեղքթալը սորանց սպասում էր, և այն ինչ երևեց Ալիշելմի, վազեց նա և անկաւ նորա գիրկը, սեղմեց նորան իւր սրտին, թափեց նորա վերայ իւր արտասուքը, յիշելով իւր հօր և բարեկամի անունները, որք միօրինակ քաղցր էին նորա համար. հազիւ կարէր նա պահպանել իւր զգացմունքը՝ որք հեղձուցանում էին նորան: Ալիշելմի նորա ձեռնէն բռնած, նրմանապէս արտասուում էր. եկին սոքա գրկախառնված, մտին քարանձաւի ներսը, նստեցին մի ապաստածի վերայ և դադարելով խօսել իւրեանց անձնական գործերի և ցաւերի վերայ, երեք բարեկամքը սկսեցին միայն իւրեանց օգուտը քննել և մտածել:

Ալիշելմի առաջինը սկսեց խօսել. Մեղքթալ, ասաց նա, քո հայրը կենդանի է և իմ տանն է այժմ, թող քո սէրը և որդիապատկան ցաւակցութիւնը անվրդով և լուռ մնան առաջի հայրենեաց. քննենք այժմ և գտնենք այնպիսի անկասկած և շուտախոյթ հնարներ, որով կարելի լինի մեր հայրենիքը ազատել և նորա կրած երկարատե նախատանաց, բարբարոսութեանց և բռնութեանց վրէժը առնուլ: Մեք ամենքս մեր նահանգների մէջ վայելում ենք մեր հղբարց սէրը, պատիւը և մրտերմութիւնը: Ե վիճի քաջ բնակիչքը կ'զարթնեն, Ա երկների ձայնը լսելով. նոքա պակասութիւն ունէին միայն զէնքի՝ որ ահա Ա երկերը և ես նոցա հասուցինք: Այդ զէնքը և այն՝ որ

Շ վիճի մեր բարեկամները իւրեանց համար պատրաստել էին , բաւական են երկու հարիւր զօրականների ' որոյ զօրապետը Վերներն է , մեք գիտենք նոցա հաւատարմութիւնը . նոքա մեզ երդուել են և մեք կարենք ապաւինել նոցա , որպէս մեզ իսկ : Աւրիում և Ալդօրֆի պարսպում , ուր բռնաւորի ներկայութիւնը արծարծում է սարսափ ու զարհուրանք և ուր նորա կառուցած ահագին ամրոցը կարծես թէ ապահովում է մինչև յաւիտեան նորա իշխանութիւնը , ինձ համար շատ դժուար էր ընկերներ գտանել , որովհետև թէև ամենի սիրտը վառված է ազատութեան համար , բայց և այսպէս , Վեսլերի բազմաթիւ դահլիճները , նորա անարդ կամակատարքը , մեծ հոգացողութեամբ և հսկողութեամբ մտադիր են որոնել այդպիսի անձինքը և պատժել նոցա նուիրական բորբոքի նաև փոքրիկ կայծը : Աւրեմն ևս չ'կարեմ դեռ ևս ապաւինել Ալդօրֆի բնակիչներին , որովհետև նոքա դողում են և մրմնջում են բռնաւորութեան ձաղկի տակ , անդադար տեսանելով անարդ տապարը բարձրացուցած այն մարդի վերայ , որ կ'համարձակվի միայն մտիկ տալ նահանգապետին : Ալդօրֆի ժողովուրդը չ'կարէ ընդդէմ նորա գնալ , բայց և ոչ երբէք կ'յօժարի պահպանել նորան . ուրեմն անշուշտ պիտի տիրել Ալդօրֆին ' որոյ շրջակայ դիւղօրէից մէջ ունիմ ևս հարիւրի չափ ընկերներ , ամենքը սպառազինված ' ամենքը քաջութեամբ ոգևորված : Ահա այս է իմ խոստումներս և իմ կարողութիւնս : Աօսիր այժմ դու , Մելքեթալ , տուր մեզ Աւնթերվալդում ունեցած կարողութեանդ հաշիւը և այնուհետև մենք անփոփոխապէս կ'հաստատենք ժամր և բուպէն , երբ պիտի ժողովենք մեր բոլոր զօրքը և դնանք կամ մեռանիլ և կամ ազատութիւն ստանալ :

Մելքեթալը սկսեց խօսել մի այնպիսի ձայնիւ ' որ ցուցանում էր թէ ' հազիւ կարէր իշխել ինքն ինքեան : Վարեկամք , ասաց նա , ևս ամենևին չէի կարծում թէ ' այդքան զօրք կան

մեր ձեռի տակ , բայց այնու ամենայնիւ յաջողութենէն անոյցս
չէի . յիսունի չափ առոյգ զօրականք Անթերվարդում արդէն
պատրաստի են . այսօր իսկ ես ամենքին տեսել եմ . նորա ինձ
ընտրեցին իւրեանց գնդապետ և ինքեանք պատերազմելոյ եռան-
դով վառված են : Վարեկամք , չպիտի կորուսանենք և ոչ մի
բոպէ , այլ այս իսկ գիշեր գնանք Արդօրֆի պարսպի տակ , ժո-
ղովներ մեր զօրքը այդ քաղաքի մէջ և յարձակվենք ամրոցի
վերայ . բնակիչքը մեզ կ'օգնեն , մէք կ'պատժենք նահանգապե-
տին : Վէ թէ , ի՞նչպէս կ'ցանկայի ես նորա աչքերը հանել նոյն
տեղում , ուր իմ հայրս . . . Վայց ներեցէք ինձ , զժբաղդ որդ-
ւոյս՝ որ մոլորեցայ : Աս կ'ցանկայի որ՝ ոչ խաւարը գիշերի և
ոչ ձիւնը՝ որ երկիրը ծածկել է և ճանապարհները զժուա-
րացրել է , արգելէին մեզ վաղիւ իսկ մինչի ծագել առաւօ-
տուն լինել Արդօրֆի հրատարակում . կ'ցանկայի մի պատերազմ
տալով իսկոյն , կամ տիրել միջնաբերդին և կամ ՚ի կորուստ
մատնվել : Այո՛ , ՚ի կորուստ կ'մատնվինք , պատասխանեց Աւր-
ները խաղաղ գէմքով , և այդ մահը՝ որ անտարակոյս փառաւոր
մահ է , ամենևին անօգուտ կ'լինի մեր երկրի ազատութեան :
Չլսեցիր արդեօք ինչ ասաց Ալիհեմը . հարիւր ընկերք՝ որոց
հաւատարմութիւնը նորան յայտնի է , ցրված են Աւրիի գիւ-
ղօրէքում . նորանց ժողովելոյ համար ժամանակ է հարկաւոր .
բռնաւորը միշտ պատրաստի ունի չորք հազար անձնապահ զօրք .
Արդօրֆի ժողովուրդը՝ որ ճ'նշված է Վեպերի ծանր չարչա-
րանաց տակ , նորա զօրքի անիրաւութեանց տակ , չի համար-
ձակվիլ մեզ հետ միաւորվել . մեր տկար զօրքը , խառնիխուռն ,
մին միւսի քամակէն գալով , չեն կարող քաղաքի մուտքը բռնել
և կ'ջնջվեն իւրեանց պատուարների տակում . երեք նահանգքը
անզօր են Վեպերի իշխանութիւնը կործանելոյ համար , այն իշ-
խանութիւնը՝ որ հաստատած է սկայազօր կայսերութեան հիմ-
քիվերայ , որ ունի շատ ամուր տեղիք և սոցա պաշարումը ,

որքան և արագ լինի , կ'ներէ դեռ ևս Վերմանիային ընդդէմ
մեր նոր զօրք ժողովել , առաւել բազմաթիւ քան մեր բոլոր
ազգը : Աւրեմն՝ հաւատացէք ինձ , յառաջ քան մեր դործը
սկսելը , պիտոյ է զանազան օգնութիւններ հաստատել մեզ հա-
մար : Մի՞թէ կարծում էք թէ՛ միայն մէք ենք բորբոքված
ազատութեան սիրով . մի՞թէ Յիւրիխ , Ղուցեռնա , Յուղ ,
Վլարիսի և Ափենցելի լեռնային բնակիչքը նմանապէս դող ու
սարսափի մէջ չեն այն կասկածանքէ թէ՛ գուցէ ինքեանք ևս
մեզ նման կապանքի մէջ ընկձվին . մի երկբայէք այդ մասին ,
այդ ազնիւ ժողովուրդքը անկաստութեան ծարաւով պապակ-
վում են , իմ սիրտս վկայում է թէ՛ մի օր նոքա կ'լինին մեզ
հետ մի մարմին , մի հասարակապետութիւն՝ որ ահաբեր և
ակնածելի կ'լինի աշխարհի բոլոր թագաւորներին : Աւրեմն՝
փութացնենք այդ փառաւոր ժամանակը , յուղարկենք հաւա-
տարիմ պատգամաւորներ Ղուցեռնա , Յուղ և Յիւրիխ , երդ-
նունք ամենեքեան և նշանակենք մի օր , մի նուիրական օր և
Հելուետիայի ազատութեան բոլոր բարեկամքս յարձակվենք
պատերազմով բռնաւորի վերայ . այսպէս և եթ մէք կարող
ենք խորտակել մեր հակառակորդներին , այսպէս և եթ Ալդօր-
ֆը մեր կողմը կ'անցանէ և շփոթված նահանգապետը բոլոր իւր
զօրքով մեր զօրութենէն կ'նուաճվի , յառաջ քան թէ նորա
սուրհանդակները ամեն տեղ արգելված՝ կարող էին տեղեկու-
թիւն տալ իւրեանց ինքնակալին թէ՛ ինչ վտանգի մէջ են :

Ա՛յնները աւարտեց , իսկ Մելքթայը դեռ ևս մրմնջում
էր և մինչ նա կամեցաւ վիճել Ա՛յնների հետ , Ա՛լիհելմը յա-
ռաջ եկաւ և սկսեց խօսել . Միրելի է ինձ քո համարձակութիւ-
նը , ասաց նա Մելքթային և ներելի է քո սաստիկ եռանդը ,
բայց ըստ իմ կարծեաց մահազոյժ են սոքա մեզ : Յարգելի է
իմ աչքում նմանապէս և քո խոհեմութիւնը , Ա՛յններ , բայց
նա ևս վտանգաւոր է : Ա՛յն այն սուրբ երդմնակցութեանը ,

որոյ գաղտնիքը թաքուցված չեն փոքրաթիւ սրտերի մէջ. մի աննշան յանցանք, մի ճնչին խօսք, որ և է թեթեւ դիպուած կարեն վերիվայր անել բազմամեայ աշխատանայ արդասիքը: Այդ բազմաթիւ քաղաքների մէջ, որոնց դու առաջարկում ես մասնակից անել մեր խորհուրդին, միայն մի մասնիչ բաւական է որ՝ բոլոր մեր հայրենիքը առաւել սաստիկ ստրկութեան կապանքի մէջ ընկճէ և նորա ընտիր ընտիր զաւակունքը տանջանքի մէջ ՚ի կորուստ մասնէ: Աչ, ոչ, մեք չենք կարող մեր ազնուամիտ, մեր շքեղ խորհուրդը ում և է յայտնել. քաջայոյս եմ թէ՛ մեք ինքներս կարենք հիմնարկու լինել մեր ազատութեան և երբոր Աւրին, Շուայցը և Անթերվալդը կ'կանգնեցնեն իւրեանց սարերի վերայ անկախութեան դրօշը, մեք կամ մեր ապագայ սերունդը կ'տեսնենք որ՝ բոլոր սահմանակից նահանգները կ'գան՝ կամ պատերազմել այդ դրօշի ներքոյ և կամ հանդիստ և խաղաղութիւն վայելել նորա ստուերում:

Աւրին, մեր դուրս գալոյ ժամանակն է արդէն, իսկ քեզ, Մելքեթալ, խնդրում եմ մի քանի օր ևս սպասել: Ահա իմ դիտաւորութիւնքս ձեզ յայտնում եմ:

Անթերվալդը և Շուայցը զինված են. ինչպէս դուք ասում էք, երեք հարիւր յիսուն պատերազմողք, այդ երկու քաջ նահանգների մէջ, պատրաստ են ձեր հետքէն գնալ: Աշանակեցէք նորանց, ոչ թէ մի քաղաք կամ գիւղ, այլ մի ձոր կամ անբնակ տեղի, ուր զանազան ճանապարհներով գնալով, ամենեքին նոքա կ'հաւաքվին, կ'միաւորվին և ճանապարհ կ'ընկնեն: Մինչ դուք այս հոգսի մէջ կ'լինիք, ես կ'գառնում Աւրի և օգնական ունելով ինձ քաջարի Ֆիւրստին, որ իմ ընկերների մէջ միայն ինքը գիտէ մեր խորհուրդը, կ'սկսեմ ժողովել, եթէ կարելի լինի, հարիւրի չափ բռնակալութեան թշնամիներ՝ որոց տրտունջը և արիասիրտ պատրաստութիւնը ինձ յայտնի լինելով, յոյս կ'տան թէ՛ նոքա մեր հետ միասին արժանի են

յաղթութեան պատկին : Վաջազուն Ֆիւրսար կ'զնայ, կ'զանէ նորանց Մատերանում, Ռւրսերանում և այն բարձրաբերձ սարերում, ուստի բղխում են Աար, Վէսսէն, Բէյն և Բօն գետերը: Աս մենակ կ'մնամ Ալղօրֆում, ուր Ֆիւրսարի գործակալը կ'գայ ինձ իմաց տալու թէ՛ նորա գօրքը արդէն ճանապարհումն են: Այդ լուրը ստացած՝ իսկոյն կրակ կ'քցեմ մի մեծ փայտակուտի մէջ, որ իմ ձեռք պատրաստել եմ այս սարի վերայ, ուր իմ բնակութիւնս է, և մինչ դուք կտեսնէք այդ կրակի բոցերը, դուրս եկէք ձեր ընկերների հետ միասին դէպի ձեր ժողովատեղին . այս տեղից, մինչ ամենքդ ՚ի միասին պատրաստ կ'լինիք, գնացէք, որքան կարելի է շուտով, դէպի Ալղօրֆ: Աս կշռել եմ թէ ժամանակը և թէ հեռաւորութիւնը. Ֆիւրսարը Ուրիի քաջերի հետ, Վերները Շուայցի և Մելքեթալը Ունթերվարդի, պիտի հասանեն գրեթէ մի և նոյն ժամանակ քաղաքի հարաւային, հիւսիսային և արևելեան կողմերէն: Աս այն տեղ կ'լինիմ, քաջ բարեկամք իմ, ես այն տեղ կ'լինիմ մենակ ժողովուրդի մէջ և կ'հրաւիրեմ նորան յորդորանօք դէպի ազատութիւն. իմ շրթունքս բարձրաձայն կ'հնչեն այդ պաշտելի անունը՝ որ մեզ համար եղել է այժմ աղաղակ պատերազմի և որ դուք նմանապէս բարձր ձայնով կ'կանչէք յարձակվելոյ ժամանակը: Բնակիչքը զարմանքէ ապշված, տեսանելով և լսելով թէ՛ Ունթերվարդը, Ուրին և Շուայցը, արագաթռիչ արշաւանօք գալիս են իւրեանց օգնութիւն, բնակիչքը յայնժամ, առտելութենէ գրգռված՝ բոլորովին անձնատուր կ'լինեն իւրեանց կատաղութեանը ընդդէմ Վեալերին և միաւորվելով ձեզ հետ, ձեր քաջամարտիկ գօրքի թիւը կ'բազմացնեն: Այն ժամանակ կ'յարձակվենք մէք ամբոցի վերայ, ուր բռնաւորը, զարմացած, շփոթված, անարդ երկչոտութեամբ միայն՝ կարէ իրան պաշտպանել: Շուտով սորանից յետ, դուք կ'տեսնէք մեր դրօշակները՝ որք կ'փայլեն ահագին սլարսպի վերայ և բոլոր Հելուե-

տիայն այդ առաջին յաղթութենէն շարժված՝ կ'զայ խնդրել մեզ, որ արժանի անենք իւրեանց յետագայ պատերազմերում մեզ հետ ընկերութեան պատուոյն:

Այն ինչ Ալիշեյմը վերջացրեց իւր խօսքը, Մելքեթալը անկաւ դիւցազնի գիրկը, ուրախութեան արտասուք թափելով. Աւերները ինքը հաւանեց նորա խօսքերին և ընդունեց նորա խորհուրդը: Արեք ազատիչքը, առանց նորէն երդմամբ կապակցութեան՝ որ անօգուտ էր նոցա վեհանձնութեանը, երեք դիւցազուները, յետ միմեանց կրկնելոյ թէ՛ մինչև հրդեհի նշանը՝ որ Ալիշեյմը պիտի տար, չ'տեսնեն, չեն շարժիլ իւրեանց անդեց, բաժանվեցին միմեանցէ: Աւերները և Ալիշեյմը յետ եկին դէպի նաւակը, անցին ծովակը՝ որ արդէն խաղաղ էր և միւս եզերքում Աւերները գնաց Շուայցի ճանապարհը, իսկ Ալիշեյմը Ալդօրֆի:

Ալիշեյմը ծովակի եզերքովն էր գնում. նա կամում էր յառաջ քան Ադմէյի մօտ դառնալը, իւր բարեկամներին տեսնել Ալդօրֆում և նոցա հասկացնել իւր մեծ խորհուրդը: Արեգակը արդէն փայլում էր, մինչ նա հասաւ քաղաք. յառաջ գնաց դէպի հրապարակը, ուր առաջին առարկան՝ որ ապշեցրուց նորա տեսութիւնը, այն երկար նիզակն էր, ծայրի վերայ հագուցած զարդարուն և ոսկեզործ գդակով. բազմաթիւ զինուորներ շուրջ պատած այդ նիզակը, անցուզարձ էին անում, կարծես թէ՛ պատուով պահպանելով այդ նոր նշանը Վեպերի իշխանութեան: Ալիշեյմը զարմացած, նիզակի մօտ եկաւ և նոյն ժամայն տեսաւ որ՝ Ալդօրֆի բոլոր ժողովուրդը անարգութեամբ երկրպագութիւն էր տալիս գդակին, իսկ սպառազինված դահիճները, իւրեանց երկաթապատ նիզակներով, աւելի ևս կորացնում էին դէպի երկիր խոնարհողաց գլուխները: Հազիւ կարելով տիրել իւր սրտմտութեանը, Ալիշեյմը կանգնեց առաջի այդ տեսարանին. նա չէր հաւատում իւր աչքե-

ըին. լուռ և անշարժ մնաց իւր տեղում, թեք ընկած իւր մեծ աղեղի վերայ և արհամարհանօք նայելով դէպի անարգ ժողովուրդը, դէպի չարագործ զօրականները:

Սառնեմը՝ որ այդ պահպանական զօրքի հրամանատարն էր և որոյ վայրենի եռանդին ախորժ էր գերազանցօրէն կատարել բռնաւորէն ընկալած հրամանը, խեղոյն նկատեց այդ նորեկ մարդին՝ որ մենակ խրոխտ և անվեհեր բարձրացրել էր իւր գլուխը կորացած ժողովուրդի միջում. Սառնեմը վազելով եկաւ նորա մօտ և կատաղի աչօք նայելով դէպի նա, ասաց. ո՞վ և լինիս դու, դողելը իմ պատժից՝ որ պատրաստ է քեզ համար, եթէ չես շտապիլ հնազանդել Վեպերի հրամանին: Մի՞թէ չգիտես հրատարակեալ պատուիրանը՝ որ պարտաւորում է ԱրդօրՅի բնակիչներին յարգանօք մեծարել այդ նշանակը Վեպերի իշխանութեան: Այս չգիտէի այդ, պատասխանեց Ալիշեմը, և չկարէի մտածել երբէք թէ՛ իշխանութեան մոլեգնութիւնը կարէ հասանել մինչ այդ ծայրագոյն աստիճանը բռնաւորութեան. բայց՝ ժողովրդի անարգութիւնը արդարացնում է նորան, վասնորոյ ես ոչ միայն չկարեմ մեղադրել, այլև հաւանում եմ Վեպերին. նա իրաւունք ունի մեզ հետ, իբրև ըստրուկների հետ վարվել. նա պիտի շատ անարգ կարծիք ունենայ այդ վատ անձանց վերայ, որք իւրեանց ենթադրում են նորա մոլի հաճոյքին, բայց որ ինչ ինձ է պատկանում, ես խոնարհեցնում եմ իմ գլուխս և երկրպագում եմ միայն Աստուածութեան: Դպիրհ, ասաց Սառնեմը, դու կ'բաւես այդ յանդրդնութիւնը այժմ իսկ. ծնունդդ դիր խեղոյն, եթէ չկամիս որ՝ ես գէնքս բարձրացնեմ քեզ պատժելոյ համար: Այս ինքս կ'պատժէի ինձ, պատասխանեց Ալիշեմը, եթէ հնազանդէի հրամանիս: Այս խօսքում, անդուժ Սառնեմը նշան տուաւ և խուռըն դահիճները ընկան Ալիշեմի վերայ, խլեցին նորա ձեռնէն իւր աղեղը, յափշտակեցին կասարձը, շուրջ պատեցին

փայլուն սուրերով՝ որք ուղղված էին դէպի նորա սիրտը և քաշ-
քշելով տարին դէպի նահանգապետի պալատը:

Հանգիստ կացած զինուորների միջում, խուլ դէպի նոցա
մեծամեծ սպառնալիքը, ձեռները սրտի վերայ խաչած, Ալի-
Տերը եկաւ բռնաւորի առաջը, արհամարհանօք նկատեց նո-
րան, թոյլ տուաւ, առանց միջահատելոյ, խօսել, վասն զի ան-
երկբայ էր թէ՛ ինքը պիտի մեղապարտ լինի, ուստի և ան-
վիշտ լռութեամբ սպասեց որ՝ Վեպերը սկսէ հարցմունք անել:

ԱլիՏերը խաղաղ դէմքը, երեսի անվրդով գծազրու-
թիւնը զարմացրին և շփոթեցին նահանգապետին. մի ակամայ
սարսափ տիրել էր նորան, մի գաղտնի զգացումն զուշակում
էր նորան թէ՛ նորա առաջը այն մարդն է, որ պիտի պատժէ
նորան իւր եղևնագործութեանց համար. նա վախում էր իւր
հայեացքը դէպի ԱլիՏերը ձգել և տարակուսում էր իսկ հար-
ցանել նորան. վերջապէս մի այլայլեալ ձայնիւ այսպէս խօսեց
նա. Ի՞նչ պատճառ ունէիր զու չհնազանդել իմ հրամանին և
չտալ իմ իշխանութեան որ և իցէ նշանին այն պատիւը, այն
յարգանքը, որով պարտաւոր ես ինձ: Կօսիր, պաշտպանիր
քեզ. ես կարող եմ դեռ ևս ներել քո յանցանաց: Այդ խօս-
քում ԱլիՏերը նայեց նորան դառն ժպտանօք: Պատժիր ինձ,
պատասխանեց նա, բայց մի հարցրու իմ միտքս, որովհետև
դու չկարես երբէք ոչ ճանաչել ճշմարտութիւնը և ոչ պաշտ-
պանել նորան: Վամիմ լսել քո բերանից, ասաց Վեպերը,
կամիմ որ՝ դու ինքդ հասկացնես ինձ իմ պակասութիւններս
և իմ պարտաւորութիւններս: Աս բռնաւորի ուսուցիչ չեմ,
պտտասխանեց ԱլիՏերը, բայց այն սարսափելի ատելութիւ-
նը՝ որ ես զգում եմ նոցա ներկայութենէն, չկարեն նուազե-
ցնել իմ քաջասրտութիւնս, ուստի ես կարեմ յիշել նոցա չա-
րագործութիւնները և զուշակել նոցա ապագայ վիճակը: Ալ-
սիր ինձ ուրեմն, Վեպեր, որովհետև դու յօժար ես որ՝ ես
խօսիմ:

Արացաւ ահա չափը. դժբաղդութեան բաժակը՝ որ մեր վերայ զայրացած երկինքը կամեցաւ քո ձեռնը տալ, լիութեանէն թափվում է: Աստուած քո ձեռնով սպառեց մեր վերայ իւր բարկութեան նետերը. «Նորա արդարութիւնը պատրաստ է այժմ քեզ կործանել: Ասիր այն անմեղների բողոքը, որք քեզնէ պահված են բանդերում. լսիր այն որք երեխաների բողոքը՝ որոց այրի մայրերը քեզնէ են պահանջում իւրեանց ամուսիններին, իւրեանց երեխայից ծնողներին, որք քո հրամանով տանջանաց մէջ շնչասպառ են եղած. տես նոցա արիւնաթաթառողիքը՝ որք թափառում են շուրջ պատած քո բնակարանը, որք քո քունը շփոթում են, որք քո առաջն են դալիս, իւրեանց լայն խոցուածները, իւրեանց պատառոտեալ, երերուն մարմինները ցուցանելոյ համար. նոցա արիւնը ցայտում է քո ձեռներէն և զարթեցնում է քեզ ՚ի մէջ դիշերի. դու տեսնում ես այդ արիւնը դիշերային խաւարի մէջ, դու տեսնում ես այդ և քո աչքերը ՚ի զուր են խփվում որ չտեսնեն: Մակաւաթիւ կենդանի մնացածները՝ որք իւրեանց ժառանգութիւնը, իւրեանց ստացուածքը, իւրեանց քրտնաջան աշխատանաց պրտուղները քո անյազ ազահութեանդ են թողել, փախել են, թաք են կացել անտառների խորքերում, սարերի անձաւներում: Ե՞նչ է գործում այս տեղ այդ երերեալ ժողովուրդը՝ որոց համար քո անունը անգամ առաւել զարհուրելի է, քան դրդողիւնը ձիւնի մեծամեծ հասուածների՝ որք սարերի բարձրութենէն անկանում են, մեր դիւղօրէից գերեզման դառնալով ի՞նչ է գործում նա, գիտե՞ս արդեօք. ապառաժների վերայ ծունր իջած, ձեռները դէպի երկինք տարածած՝ վրէժխնդրութիւն է պաղատում. իւր Արարչին աղաչում է բնաջինջ առնել մարդկային ազգի թշնամիին: Ահա, Պետլեր, ես քեզ յայտնեցի բոլոր մի ազգի աղաչանքը, բազմաթիւ անմեղների բողոքը, այն անմեղների՝ որք հալածված, յափշտակված, թակ-

ված և զոհված են քո հրամանով . այդ արիւնը՝ որ քո ձեռք
անդադար թափվում է և որոյ թանձր ծուխը, իբրև ամպ բար-
ձրացած՝ շուրջ է պատել քեզ, այդ արիւնը երկինք է հասել .
մեր ողբի ձայնը հասել է մինչև դահր Ամենաբարձրերոյն՝ որոյ
արդարութիւնը քո պատիժն է պատրաստում և իմ հայրե-
նեաց ազատութիւնը . այս իմ բաղձանքս է և իմ խորհուրդս :
Պու ինձանէ պահանջեցիր խօսել, ասա՛ ես կատարեցի քո կամքը .
աւելի ինչ չունիմ ասելու, որովհետև ես չկամիմ մինչ այն աս-
տիճան անարգանալ իմ բանականութեամբ, որ քեզ ինչ և իցէ
ասեմ քո անխելք հրամանիդ մասին, այն ցնորքի մասին, որ
ստիպում է Աւրիի դժբաղդ բնակիչներին ծունր կրկնել քո գը-
ղակի առաջը : Այժմ դու ամենայն ինչ զիտես, կարես ուրեմն
հրամայել որ՝ իմ տանջանքս սկսեն :

Պեպերը լռութեամբ ականջ դրեց . նա իւր բարկութիւնը
զսպում էր որ՝ աւելի լաւ հաստատէ իւր մտքում այն հարուա-
ծը՝ որ պիտի տար Ա իշխելին . նա իւր կատաղութիւնը ար-
զելեց առ ժամանակ այն յուսով որ՝ նոր և անօրինակ տան-
ջանք հնարէ վրէժխնդրութեան այն մարդից՝ որ կարծես թէ
արհամարհում էր մահը : Այս միջոցում նա միտը բերեց այն
երկու երեխերին, որ երեկ հրամայել էր շղթայակապ բանդի
մէջ ձգել . միտը բերեց նոցա համարձակախօսութիւնը և բաղ-
դատելով Ա իշխելի խօսակցութեան հետ, նորա հնարագէտ
կատաղութիւնը երկմտեցաւ, տազնապեցաւ և վերջապէս գու-
շակեց թէ՛ այն երեխայքը՝ որք այդքան յանդուգն էին և թա-
փանցված բռնակալութեան ատելութեամբ, պիտէր պատկա-
նէին Ա իշխելին՝ որ եկել էր իւր խրոխտութիւնը ցուցանելու .
Պեպերը կամեցաւ իսկոյն տեղեկանալ այդ բանին և ծածկա-
բար հրամայեց բերել իւր առաջը այն երկու երեխերին :

Սառնեմը վազեց այդ հրամանը կատարելու, իսկ Պեպերը
կեղծիւ ծածկելով իւր բարկութիւնը և կերպարանելով իբր

բնաւ զրդու ված չէր, հանդարտութեամբ Ա իլհելմին հարցու-
փորձ էր անում նորա դրութեան մասին Աւրիի մէջ. Ա իլհելմը
չճաճկեց իւր անունը՝ որ Ալլօրֆի մէջ հռչակված լինելով,
զարհուրեցրուց նահանգապետին: Ի՞նչ ասացիր, հարցրեց նա
զարմացած. դու նա՞ ես, որոյ նաւավարութեան ճարտարու-
թիւնը այդքան համբաւված է. դո՞ւ ես, որոյ անսխալ նետը և
ոչ անգամ մի վրիպել է իւր նպատակէն: Այս եմ, պատասխա-
նեց Ա իլհելմը և ամօթիցս շոտադունում եմ (կարմրում եմ)
ասա, որ իմ անունս յայտնի է միայն այնպիսի յաջողութիւն-
ներով՝ որք ոչինչ օգուտ չեն բերել իմ հայրենեաց. այդ ունայն
պարծանքը չարժէ այն մահուան՝ որով պիտի դատապարտ-
վիմ, ազատութեան անունը յիշելով:

Այն ինչ Սառնեմը դարձաւ իւր հետ բերելով Վլարային
և Ժեմմին, Ա իլհելմը տեսաւ իւր որդիին, ճիշտ արձակեց,
սրացաւ, վազեց դէպի նա: Վվ իմ Ժեմմի, ո՞վ իմ որդիս, ա-
սաց նա, ես կարեմ դեռ ևս գրկել քեզ. . . բայց այս ի՞նչ տեղ
ես դու. . . ինչո՞ւ համար. . . ո՞րպէս: — Աչ, ո՞չ, պատասխա-
նեց շուտով Ժեմմին, տեսնելով Ա իլհելմի վտանգը և հաս-
կանալով այն վիճակը՝ որ Վեալերը պատրաստում էր իւր տա-
րաբաղդ ճնողաց համար. Աչ, դու իմ հայրս չես, դու ինձ ա-
մենևին անձանօթ ես, ես այս տեղ բնտանիք չունիմ: Ա իլ-
հելմը զարմացած, ձեռները բարձրացրած, անշարժ մնաց իւր
տեղում, նա չկարաց իմանալ թէ՛ ինչո՞ւ է իւր որդին հրա-
ժարվում նորա գրկախառնութենէն և համարձակվում է ու-
րանալ անգամ նորա հայրութիւնը: Վլարան աւելի ևս զար-
մացրեց նորան, հաստատելով Ժեմմիի ասածը և կրկնելով թէ՛
Ա իլհելմը նոցա հայրը չէ: Ա իլհելմի սիրար լցվաւ տրանջա-
նօք, նա խռովեցաւ այդ խօսքերէն, իսկ Վեալերը՝ որ կատաղի
աչօք նոցա բոլոր շարժմունքը նկատում էր, Վեալերը՝ որ տե-
ղեկացաւ իրան հարկաւոր գաղտնիքին, վայելչութիւն էր զգում,

տեսանելով միանգամայն հօր և երեխաների երկիւղը , զարմա-
ցումը և ցաւը : Մի սոսկալի ուրախութիւն նկարվեցաւ նորա
դէմքի վերայ . նորա հայեցուածը վայլում էր թաղծալից լու-
սով : Ինձ չ'խաբեցին , ասաց նա իւր մտքում և դարձաւ դէպի
Ալիհեւմը . ահա՛ քո որդին , ասաց նա , և սա ինձ անարգանք
է ցուցել . իմ համբերութիւնս վաղուց զգում է այս տեղ քո
թշտամանքը . կամելով քեզ մի այնպիսի պատիժ տալ , որ հա-
ւասար լինի քո յանդիւնութեան , ահա՛ յայտնում եմ քեզ , լը-
սիր : Աս կամիմ քեզ պատժելով ևս մեծարանք ցուցանել այն
հազուադիւս տաղանդիդ , որով պարծենում է քո բարեբաղդ
երկիրը . ես կամիմ որ՝ տեսանելով իմ արդարութիւնը , Ալ-
դորֆի ժողովուրդը հիանայ քո յաջողակութեանդ . ահա՛ կը
տան քեզ քո աղեղը , կ'կանգնեցնեն որդիիդ քո առաջը , կը
դնեն մի խնձոր նորա դէմի վերայ , որ պիտի նպաստակ լինի քո
նետին . եթէ քո ձեռնդ՝ որ միշտ անվրէպ է , կ'թռցնէ նետով
այն խնձորը , ես կ'ողորմիմ այնուհետեւ ձեզ երկուսիդ ևս և կ'ը-
տամ ձեզ ազատութիւն , իսկ եթէ դու յանձնատու չես լինիլ
այդ փորձը կատարելու , քո որդին աչացդ առաջը կ'մեռանի :
Մի բարբարոս , աղաղակից Ալիհեւմը , որ դժոխքից դուրս
եկած դէր շնչից քո մէջ այդ ժանտալից միտքը : Աստուած ար-
դար , որ ամենայն ինչ տեսնում ես և ամենայն ինչ լսում ես ,
կ'համբերես արդեօք մարդկային անդթութեան այդպիսի ահա-
զին չափազանցութեանը : Աչ , ոչ , ես չեմ կարող ընդունել այդ
փորձը , չեմ կարող լինել որդեսպան . ես քեզնէ մահ եմ խրն-
դրում և նոյն քո դահիճներէն՝ որք ահա այս տեղ են . սոքա ա-
մենքը՝ որք քեզ շրջապատել են , հարիւր անգամ իւրեանց
ձեռները լուացել են արիւնով , թող ուրեմն դարձնեն իւրեանց
սուրերը դէպի ինձ , թող ուղղեն դէպի իմ սիրտս , ես քեզնէ
խնդրում եմ այդ , ես քեզ աղաչում եմ , միայն թէ՛ ես մեռա-
նէի անմեղ , մեռանէի իբրև մարդ և հայր : Ասիր ինձ , Պեա-

լեր, քո բազմաթիւ պահապան զօրքը, այդ ժողովրդի օրինակը, իմ չարչարանաց յայտնի և երևելի լինելը չ'կարացին կորացնել իմ գլուխը քո առաջև. ևս լաւ համարեցի մահը քան անարգութիւնը. իսկ արդ՝ այդ մահը ստանալոյ համար և իմ ձեռնով որդւոյս սիրտը թափանցելոյ սոսկալի փտանգէն ազատվելոյ համար, ահա ևս ծունր եմ դնում քո առաջև, խոստացիր ինձ մահ, և ևս ահա խոնարհում եմ առաջի քո ամբարտաւանութեանդ: Աչ երբէք, աղաղակեց Ճեմմին, որոյ աղէխարչ ձայնը կարծես թէ դահիճներին անգամ վշտակցութիւն ազդեց. ո՛չ, մի համաձայնիր սորա կամաց հետ. ևս ընդունում եմ առաջադրեալ փորձը. ի՛նչ և պատահի, դու խոստացել ևս որ՝ իմ հայրս ազատ լինի: Վաջալերիր քո սիրտը, հայր իմ ընտրեալ. թող երկնային բարութիւնը առաջնորդէ քո ձեռը, թող նա քո որդիին ապահովէ: Աերիր ինձ որ՝ իմ գորովասարտութիւնը կամեցաւ վայրկեան մի ուրանալ և չճանաչել քեզ. ևս սարսափում էի, ևս դողում էի քեզ համար, միայն քեզ համար. քեզ ազատելոյ համար, ևս հրաժարվեցայ այն բարութենէն՝ որ աշխարհում ամեն բանէ թանգագին է ինձ. հրաժարվեցայ քո որդիութեան քաղցր անունէն. հայր իմ, քաղցրիկ հայր իմ, ներիր ինձ, թոյլ տուր ինձ բիւր անգամ կրկնել այդ անունը՝ որ ևս արգելել էի ինձ յիշել. հաստատ դիտացիր որ՝ դու ինձ չես սպանիլ, մի գաղտնի ազդեցութիւն գուշակում է այդ. թող ինձ տանեն, եկ և դու, Վլարա, բայց զգուշացիր որ՝ մայրս ոչինչ չ'խմանայ:

Այս խօսքերից յետ, Ճեմմին անկաւ իւր հօր գիրկը. Ալիհիւմը սկսեց նորան համբուրել, սեղմել իւր սրտին. կամում էր խօսել նորա հետ, բայց չէր կարում. յորդ արասասուքը ծովանում էին նորա աչքերից. հազիւ կարաց նա երերուն ձայնիւ և փղձկանօք միայն այս խօսքը ասել, չէ, որդի, չէ, իմ քաղցրիկ որդի: Վլարան ուշաթափ վեր ընկաւ, զինուորքը տարին նորան

դէպի պալատը . անողորմ Վեպերը՝ որ այս տեսարանէն ամեն
նեխն ՚ի դուժ չ՛շարժեցաւ , նոյն սոսկալի հրամանն է կրկնոււմ .
նա վերջին անգամ թոյլ տուաւ ընտրել կամ որդւոյ մահը , կամ
իւր ասած փորձը : Ալիշիւմը գլուխը քաշ քցած՝ մի քանի
րոպէ մնաց անպատասխան , Դեմմին իւր գրկում պահելով .
յետոյ յանկարծ գլուխը բարձրացրեց և նայելով նահանգապե-
տին , լացէն կարմրած և սրամտութենէն կայծակնարձակ աչքե-
րով , պատասխանեց՝ թող տանէն ինձ հրապարակը :

Հայր և որդի թե ի թեի անդէն շրջապատեցան պահա-
պան զօրքով և դուրս եկին պարսպից Վառնեմի առաջնորդու-
թեամբ : Վոլոր բնակիչքը՝ որք խմացել էին թէ՛ ՚ ինչ սոսկալի
տեսարան էր պատրաստոււմ , շտապելով վազում էին դէպի
նոյն հրապարակը . ամենքը մրմնջում էին իւրեանց սրտի մէջ ,
բայց ոչ ոք չէր համարձակոււմ իւր վշտակցութեան զգացումը
յայտնել : Արկչոտ հայեցուածով որոնում էին Ալիշիւմին և
ահա տեսին նորան նիզակների մէջ Դեմմի հետ , որ իւր հօրն
էր նայում քաղցրադէմ ժպտանօք : Շատերի աչքերը արտաս-
ւօք էին լլկում , տեսանելով հօր դէմքը , բայց երկիւղը զգու-
շացնում էր նորանց այդ արտասուքէն , որովհետև Վեպերը
պատժելու էր այն իբրև յանցանք . ամենքը գլուխները խոնար-
հեցուցել էին և մի մահանման լուծիւն տիրել էր բոլոր ժո-
ղովրդին , որ հեծեծում էր , շարչարվում էր և լուռ էր մնում :

Միջոցը չափեց ահագնադէմ Վառնեմը , զինուորների երկ-
պատիկ կարգը երեք կողմից փակեց այդ միջոցը , ամբոխը նոցա
քամակէն խոնկալ ձեպում էր . Դեմմին մի ծայրում կանգնած ,
հանգիստ և զուարթ երեսով նկատում էր բոլոր պատրաստու-
թիւնքը . Վեպերը իւր զօրքի մէջ կացած անհանգիստ դէմքով
դիտում էր ամբոխի մահակերպ լուծիւնը . իսկ Ալիշիւմը
նիզակներով շրջապատած , աչքերը խոնարհեցուցած , անշարժ
կանգնած էր : Վերին տուխն նորան իւր մեծ աղեղը և մի հատ

նետ • փորձեց նա այդ նետի ծայրը, կտարեց և ձգեց գետնի վերայ • խնդրեց իւր կապարձը, թափեց նետերը, սկսեց որոնել և ընտրել, գլուխը խոնարհեցուցած երկար ժամանակ, և մի դիւպող միջոցում վեր առաւ մի նետ և թաքցրեց իւր հագուստի մէջ • յետոյ բարձրացրեց միւս մի նետ, ասելով թէ՛ այն էր, որ պիտի գործ ածէր: Սառնեմը հրամայեց ժողովել մնացեալ նետերը, իսկ Ա իլհելմը սկսեց դանդաղանօք կապել իւր մեծ աղեղի լարը:

Մայեց Ա իլհելմը իւր որդւոյն, բարձրացրեց աչքերը դէպի երկինք, վեր քցեց նետ ու աղեղը և խնդրեց որ՝ թոյլ տան իրան խօսել Ժեմմիի հետ • չորք զինուորք բերին նորան որդւոյ մօտ: Արդի, ասաց Ա իլհելմը, զրկախառնվելով Ժեմմիի հետ, կրկնում եմ քեզ ինչ որ յառաջ ասացի, անշարժ կացիր, մի ծունկդ դիր գետնի վերայ, կարծեմ այդպէս հաստատ կլինիս և չես շարժելու • աղօթք արա առ Աստուած՝ որ պահապան լինի քո դժբաղդ հօրը, պաղատիր՝ Նորան միայն քեզ համար, միայն այնու համար՝ որ իմ միտքս չզայ քեզ խղճել և նուազեցնել արիասարտութիւնը՝ որ դարմացման արժանի է և որում կ'ցանկայի նմանութիւն բերել իմ մէջ • յիրաւի, որդեակ իմ, ես չըկարեմ այնքան վեհանձն լինել, որքան դու ես • պահպանիր, պահպանիր այդ վեհանձնութիւնը՝ որոյ օրինակը ես պիտէր քեզ ցուցանէի • — մնացիր այդպէս, որդի • • • • ահա դու այնպէս ես, որպէս ես կամէի • • • • կամէի՞ արդեօք • • • • աւաղ դրժբաղդիս • Աստուած իմ, Վու տեսնում ես այդ: Ասիր ինձ, որդի, դարձուր գլուխդ • • • • դու չ'գիտես այդ սլաքի, այդ փայլուն երկաթի զօրութիւնը • ես պիտի ուզղեմ այն դէպի քո գլուխը • մի նայիր ինձ, որդի: Ա՛չ, ո՛չ, պատասխանեց որդին, մի վախիր • ես կամիմ միայն քեզ նայել, ես չեմ տեսնիլ քո նետը, այլ կ'տեսնեմ միայն իմ հօրս: Ա՛յ իմ անոյշ որդի, ազաղակեց Ա իլհելմը, մի խօսիր, քո ձայնը, քո բարբառը իմ

ղօրութիւնս հասանում է. լուռ կացիր, Աստուած աղաչիր և մի շարժիր:

Ա իշխելմբ այսպէս խօսելով, գրկախառն համբուրում էր իւր որդիին, կամում էր հեռանալ նորանէ, բայց չէր կարում. վերջապէս մի անգամ ևս համբուրեց նորան, կրկնեց իւր յեաֆն խօսքերը, դրեց խնձորը նորա գլխի և արագ ընթացքով դարձաւ իւր տեղը. վեր առաւ նա կրկին իւր նետ ու աղեղը, ուղղեց իւր հայեցուածը դէպի այն քաղցր նպատակը, երկու անգամ կամեցաւ բարձրացնել իւր աղեղը և երկու անգամ հայրական ձեռները թուլացած քաշ ընկան. վերջապէս՝ յիշելով իւր յաջողածեանութիւնը, կարողութիւնը և քաջասրտութիւնը, սրբեց նա իւր արտասուքը, որք անգագար դալիս էին մթնացնել նորա տեսութիւնը, կանչեց Ամենակարողին՝ որ ՚ի բարձանց երկնից հսկում է ճնողաց վերայ, ուղղեց իւր բազուկները՝ որք գողգողում էին, ստիպեց, ընտելացրուց իւր աչքերը՝ որ միայն խնձորին նայէ և այն ինչ ակնթարթ մի, սրնթաց իբրև միտք, դիպող գտաւ իւր որդիին մոռանալոյ համար, — դիտեց, քաշեց և ձգեց նետը. — խնձորը նետի հետ միասին օդի մէջ խաղացին:

Բոլոր հրապարակը, իբրև երկնքի որոտումն գլորդեց ուրախութեան աղաղակով. Ժեմմին վազեց, անկաւ իւր հօր գիրկը, իսկ Ա իշխելմբ բոլորովին գունաթափ, անշարժ, զօրութիւնը սպառված այն տագնապանքի մէջ, որ կրել էր, — ոչինչ փաղաքշանք ցոյց չ'տուաւ իւր որդւոյն, այլ միայն նայում էր նորան կիսախուռի աչքերով. նա չէր կարում խօսել և հազիւ հասկանում էր որդւոյ խօսքերը. դողդողալով ոտքերի թուրութենէն, անկաւ նա վերջապէս Ժեմմիի վերայ, որ կամելով օգնել նորան, անգգուշութեամբ բաց արեց և յայանեց թաքուցած նետը:

Գեւորը իսկոյն յայանվեց Ա իշխելմի առաջև և վեր աւ

աւաւ այն նետը: Ա իլհելմը յուշ եկած, այն ինչ տեսաւ Վեա-
լերին, դարձրուց նորանէ իւր երեսը: Անհամեմատ աղեղնաւոր,
ասաց Վեալերը, ես իմ խոստմունքս կ'կատարեմ և կ'հատուցա-
նեմ քո հազուագիւտ յաջողակութեանդ զինը, բայց ասան ինձ
յառաջագոյն՝ ի՞նչ կամէիր անել այդ նետով՝ որ ինձանէ թա-
քուցել էիր. քեզ հարկաւոր էր մի նետ, ինչո՞ւ համար էիր
պահել այս միւսը: Վո սիրտը թափանցելոյ համար, բռնակալ,
եթէ իմ դժբաղդ ձեռնա որդւոյս կեանքը կ'վերջացնէր, պա-
տասխանեց Ա իլհելմը: Այս խօսքում, որ ոչ մի հայր չէր կա-
րող չ'ասել, — զարհուրած նահանգապետը մտաւ իւր դահիճ-
ների մէջ, փոխեց իւր խոստմունքը և խկոյն հրամայեց անգութ
Սառնեմին կապանքի մէջ դնել Ա իլհելմին և տանել բերդը:
Շրամանը կատարեցին, եկին խլեցին հօրը իւր որդիէն՝ որ ՚ի
զուր էր աշխատում ուղեկից լինել Ա իլհելմին. պահապանքը
խկոյն հեռացուցին նորան: Ամբօխը սկսեց տրանջել և զրզրու-
վել: Վեալերը շտապով հրաժարվեցաւ, — գնաց իւր պալատը
և հրամայեց բոլոր իւր զօրքին պատրաստի լինել: Վազմաթիւ
խումբերը զինաւորների շքում էին քաղաքի միջում և ստի-
պում էին ասարեկեալ բնակիչներին թաք կենալ իւրեանց տու-
ների մէջ: Սոսկումն և զարհուրանք տիրել էին բոլոր Ալգօր-
ֆին, դահիճները պատրաստի սպասում էին Վեալերի հրա-
մանին որ՝ նորանոր արիւնհեղութիւններ անեն:

ՄԱՍՆ ՉՈՐՐՈՐԳ

ՄԻՆՉ անհանդիստ բռնաւորը իւր ամբողջի մէջ փակված, շրջապատու էր իրան զօրականների պատուարով և սարսափում էր երկիւղեց թէ՛ մի գուցէ կատաղի ամբոխը դայ և նորա ձեռնէն խլէ Ա իշխելմին, Ժեմմիին, տարաբաղդ Ժեմմիին արատուալից աչքերով, ձեռները տարածած, ում և հանդիպում էր, իւր հօրն էր խնդրում, կատաղի դահիճները՝ որք ամենայն մուտ և անցքը պահպանած ունէին, — ամեն տեղ դուրս արին նորան: Այսպէս թափառելով ամբողջի շրջապատում, աղաղակում էր նա ցաւազին ձայնով: Վլարան՝ որ այս ահագին տեսարանի ժամանակը պալատում պահված էր, փախաւ այս տեղից վերջապէս և եկաւ որոնել Ժեմմիին և այն ինչ տեսաւ նորան, վազեց նորա դիրկը և սկսեց շտապով սրբել նորա արտասուքը: Իմ հայրս կապանքի մէջ է, իմ հայրս բանդարկված է, ասաց նորան Ժեմմիին, իմ դժբաղդ ճնողս պիտի կորնչի. Վլարան, լսիր ինձ, ես ամենևին յոյս չունիմ որ՝ կարենամ նորա բանդը մտանել, այն տեղ մնալ և նորա սպասաւորելով, իմ կեանքս վերջացնել նորա հետ. ուստի՝ կամիմ մի հնարք փորձել նորան աղատելոյ համար, կամիմ շուտով գը-

նալ Աւթերվարդ և յայտնել քո հօրդ իւր բարեկամի վտանգը :
Մեկքթալը ունի բարեկամներ , քաջութիւն և զէնք . Մեկք-
թալը կ'շտապէ նորան ազատել : Այս քեղ խնդրում եմ , իմ
բարեհօգի Վլարա , վերադառնալ իմ մօր մօտ , նորան պատ-
մել բոլոր մեր անցքը և այն՝ որ ինչ ես կամիմ փորձել : Վնան ,
Վլարա , գնան նորան մխիթարել . ես միայն Մեկքթալի հետ
կ'վերադառնամ , կամ կ'մեռանիմ և կամ կ'ազատեմ իմ հօրս .
դու փոխարէն իմ անոյշ մօրս մօտ մնացիր :

Դեմմին անդէն հրաժարվելով Վլարայից , գնաց շտա-
պով , դուրս եկաւ քաղաքից և մտաւ լեռնային ճանապարհնե-
րը : Վլարան նմանապէս ճանապարհ ընկաւ դէպի Ալիհիմի
խրճիթը , ուր ծերունի Հենրիկոսը , անոյշ Ադմէյը առանձ-
նացած , հեռի իւրեանց բարեկամներէն և զաւակներէն , որոց
վիճակը ամենեին անյայտ էր նոցա , անհանդատութեան մէջ
իւրեանց կեանքն էին մաշում : Վլարայի դարձը , նորա դեղնած ,
շփոթված և արտասուքով լուացված դէմքը երկպառօնիկ զար-
հուրեցրին Ադմէյին . նա վեր կացաւ իւր տեղից , վազից
Վլարայի առաջը , աղաղակելով . Դեմմիս , Դեմմիս , ի՞նչ
է եղև որդւոյս , ո՞ւր է նա : « Աս կենդանի է , նա ազատ է . շու-
տով պատասխանեց Վլարան՝ որ և նոյն ժամայն շտապից կոյր
ծերունիի գիրկը և համբուրելով փոփոխարար նորան և Ադ-
մէյին , սկսեց տկար ձայնով պատմել որ ինչ անցք անցել էին ,
ի՞նչպէս անողորմ Վեպերը հրամայեց նորանց բանդից դուրս
հանել և բերել Ալիհիմի առաջը , նոյնպէս այն ահագին
փորձը՝ որ կատարվեցաւ հօր և որդւոյ մէջ և թէ Ալիհիմը
այժմ կապանքի մէջ է և բանդում , իսկ Դեմմին՝ նորան ա-
զատելոյ համար գնացել է Մեկքթալի մօտ , որովհետև Ալի-
հիմը մահու չափ վտանգի մէջ է , — նահանգապետը կրդմամբ
խոստացել է այդ :

Այդ պատմութեան մէջ , Ադմէյը ուշաթափ վեր ընկաւ

աթոռի վերայ, իբրև կիսամեռ. կոյր ծերունին նմանապէս ամենեին այլափոխված՝ արտասուեալստուն ձայնիւ աղաղակում էր. գնալ իւր որդւոյ մօտ, կամենում էր նորա հետ միասին պատերազմել և մեռանիլ Ա իլհելմի ազատութեան համար. մատաղ Վլարան շտապեց նորան օգնել, բայց սորա գորովալից հոգսը բաւական չէր այդ դժբաղդներին:

Ա երջապէս՝ երբ որ առաջին նուագի խորին ցաւը անցաւ, ծերունի շենրիկոսը, իւր միտքը, արիութիւնը և խոհեմութիւնը ժողոված՝ բռնեց Ալմէյի երկու ձեռքը և իւր սրտին սեղմելով, ասաց նորան. մի լար, ո՞վ իմ առաքինի բարեկամ. չկորցնենք արտասուելով այն թանգագին ժամանակը՝ որ հարկաւոր է դործի համար: Ճեմմին Անթերվարդումն է, մի քանի ժամ բաւական են նորան որ՝ հասանէ իմ որդւոյս մօտ. ես ճանաչում եմ Մելքթալի հոգին, այս իսկ գիշերիս նա իւր բոլոր բարեկամներով կ'ուղևորվի և Ալդորֆի ճանապարհը կ'բռնի. վաղիւ առաւօտուն նա կ'հասանէ այդ քաղաքը և ամենայն ինչ կ'փորձէ Ա իլհելմի ազատութեան համար, բայց նորա սակաւթիւ բարեկամները ի՞նչպէս պիտի կատարեն այդ մեծ խորհուրդը. ես ևս ունիմ քաղաքում մի քանի ինձ սրտակից անձինք. ես կ'գնամ զարթուցանել նորանց, գրգռել և քաջալերել նոցա արիութիւնը. նոքա ինձ կ'տանեն ժողովատեղը, կ'տանեն ամբոխի մէջ, մինչ արեղակի առաջին ճառագայթքը կ'երևին. այն տեղ ես կ'խօսիմ, կ'ցուցանեմ իմ վէրքս՝ որ Վեպրէն ստացել եմ, կ'ցուցանեմ այն տեղին, ուր նորա կատաղի դահիճները աչքերս հանեցին. նոքա կ'տեսնեն իմ զառամեալ հասակը, իմ ձիւներանդ մազերս, իմ ապականեալ կերպարանքը, այս արիւնը՝ որով իմ հազուսար շաղախված է, այս տկար երեխայի լաց ու կոծը. սոքա ամենքը կ'օգնեն իմ խօսքերիս. ես յուսով եմ և ստոյգ գիտեմ որ՝ ժողովված ամբոխը կ'յօժարի իմ վրէժս առնուլ. ամբոխը կ'բազմացնէ ժո-

ղոված բարեկամներին թիւը. իմ և քո որդին կ'զան և կ'զանեն մի գունդ՝ որ պատրաստ կ'լինի նոցա հետ միաւորվել: Մենք կ'յարձակվինք այն ժամանակ ամբողջի վերայ, ևս կ'մնամ պատերազմի մէջ, մեր ազնիւ քաջամարտիկներին սիրտ տալոյ համար, բարձրաձայն կ'աղաղակեմ մեր վրէժը, անդադար կ'յիշեմ հայրենեաց և աղատութեան անուները. եթէ չ'կարենամ նոցա հետքից գնալ, նոքա ինձ կ'տանեն քո ամուսնի մօտ և մեր նորան կ'բերենք քո գիրկդ: Այսպէս ևս աներկբայ եմ որ՝ երկնային զօրութիւնը՝ որ ինձ քաջալերում է, նա ինքը կ'օգնէ մեր յաղթութեանը: Այլ իմ դուստր, գնանք անյապաղ, տուր ինձ գաւազանս և օգնիր ինձ. գիշերը արդէն մօտ է, եկ, գիշերը մեզ պիտանի կ'լինի: — Հաւան եմ քո խորհուրդիդ, պատասխանեց Ադմէյը, և ՚ի հարկէ, ևս քեզ ուղեկից կ'լինիմ, բայց մինչ դեռ մենք չեք հրաժարվել այս տեղից, հաճիր ինձ լսել և նմանապէս տալ քո խորհուրդը: Այս իմացել եմ, թէև ոչ ոք ինձ չի ասել թէ՛ իմ ամուսինը վաղուց մի մեծ խորհուրդ ունէր իւր հայրենիքը աղատելոյ համար. նորա գաղանի ճանապարհորդութիւնքը դէպի Շուայց, Անթերվալդ, Արսերան, այն կուտած զէնքը՝ որ նա թագուցած պահում էր, նորա գիշերներով տանէն հեռանալը, նորա միշտ զբաղված լինելը, որ նորա դէմքից երևում էր, բոլոր այդ բաները հաստատում են թէ՛ երեք նահանգների մէջ մի դաշնակցութիւն պիտի լինի և սորա հողին հարկաւ Ալիհիմն է, ևս չ'զիտեմ միւս գլխաւորների անուները, բայց հաւատացէ՛ք ինձ այդ գլխաւորները կան և ևս աներկբայ եմ թէ՛ մի ժամ, մի նշան դաշնաւորած են իւրեանց մէջ. ևս չ'կարացի խելամուտ լինել թէ՛ ի՞նչ է այդ նշանը, բայց մի քանի օր յառաջ, ևս ապշեցայ իբրև շանթահարված, այն ինչ յանկարծ մի խօսք ասաց իմ ամուսինը. այդ խօսքը և այլ քանի մի բաներ ինձ կարծիքի մէջ են ձգում թէ՛ գուցէ երգուած դաշնաւորների նշանը լինի մի վառած փայտա-

կոյտ այդ սարի վերայ . ամառս որ՝ ժամանակի սղութիւնը և իմ տկարութիւնս չեն ներում ինձ այս իսկ զիշերիս կանգնեցնել և այրել այդ փայտակոյտը . մի գազանի ազդեցութիւն ինձ ասում է թէ՛ եթէ մենք կարենայինք վառել այդ կրակը , ամուսնոյս բոլոր բարեկամները կ'շտապէին նորան ազատելու : Աս քեզնէ , բարեկամ , խորհուրդ եմ հարցանում այժմ . իմ տկար ձեռներս կարեն կրակ դնել այս տան տակը , որ մեր պատսպարանն է . սա բաւական բարձր տեղի վերայ է . այս լայնատարած հրդեհը կ'երևի երեք նահանգների բնակչաց , ինչ եմ անում ես սունը , ստացուածքը , երբ որ իմ ամուսինը կորատեան փտանդի մէջ է . եթէ ես նորան կարող եմ փրկել , դու մեզ կ'ընդունես քո սունդ , իսկ եթէ կ'կորուսանեմ , մեզ ոչինչ հարկաւոր չէ , բացի դերեզմանը : Այն ինչ Ազգմէյը վերջացուց իւր խօսքը , ծերունի շներիկոսը սկսեց քաջալերել նորան և գովել նորա զիտաւորութիւնը : Կսկոյն Ազգմէյը դնաց , վեր առաւ չոր ոստերի մի խուրձ , վառեց կրակարանի մէջ և բոցավառ ոստերը ցրուեց ամեն կողմ , արծարծեց իւր ձեռնով և անխնայաբար այրեց թէ՛ իւր երեխայի օրօրոցը և թէ՛ իւր ամուսնական անկողինքը , ամենայն տեղ սաստկացրուց կրակը և երբ որ աներկբայ էր թէ՛ հրդեհը անշիջանելի էր , բռնեց ծերունիի և Վլարայի ձեռներէն , դուրս եկին տանէն և սկսեցին սարէն ցած գալ և Ալփորֆի ճանապարհը մտանել :

Մինչ դեռ այդ կոյր ծերունին , այդ դժբաղդ կինը և այդ տկար երեխան շտապում էին Ալփորֆ որ՝ իւրեանց բարեկամների դուռը բաղխեն և մինչ բոլոր քաղաքը խորին լռութեան և զարհուրանաց մէջ էր , — Ազգմէյի ձեռնով փառած կրակը զօրանալով , դրաւեց բոլոր խրճիթը , հուրը բորբոքվեցաւ , փայլուն բոցերը լոյս տարածեցին և կ'երևէին արդէն շատ հեռուից ևս : Ա կրները նկատեց Շուայցից , եռանդոտ Մելքիթալը , որոյ մօտ դեռ չէր եկել Դանմին , դողաց ուրախութենէն , տեսաւ

նելով այն բոցավառ կրակը, Ֆիւրստը Աւրսերանում նմանապէս աներկբայ էր թէ՛ Ալիճիւմը՝ Ալիօրֆի քաջերի պեսը, կանչում է նորան իւր օգնութիւն: Այդ երեք գլխաւորքը նոյն ընկերներն զէնքերը առին, դուրս եկան իւրեանց բնակարաններէն, գնացին ժողովել իւրեանց հաւատարիմ բարեկամներին և հըրաւիրեցին նորանց դէպի ազատութիւնը: Հազան ամենքը իւրեանց զէնքերը, հաւաքվեցին լռութեամբ, գունդ կազմեցին և երեք կողմից, համարեա մի և նոյն ընկերում, երեք զօրապետքը խաղացին գնացին դէպի Ալիօրֆ, առաջնորդելով այն զօրքին՝ որ թէև սակաւթիւ էր, բայց հզօր էր իւր քաջութեամբ և պատրաստ կամ կորնչել և կամ ազատել իւրեանց երկիրը:

Ամենքը փութացրեցին իւրեանք ընթացքը, ամենքը յետ մնալով երբեմն ձիւնի շատութենէն, հեղեղների յորդութենէն, անհարթ ճանապարհներէն, դողում էին թէ՛ մի գուցէ ժամանակին չհասնեն ամբողջ՝ որոյ վերայ պիտէր միասին յարձակվէին, որոյ մէջ պիտէր բռնաւորին կենդանի բռնէին: Ասկ բռնաւորը, անհանգիստ հոգւով, խռոված այն աղմկէն՝ որ տեսնում էր ժողովրդի մէջ, վախելով իւր գերի մասին, սարսափելով իւր իսկ կեանքի համար, նորանոր հնարքներ էր պատրաստում զգուշութեան, այնպիսի հնարներ՝ որոց մինը միայն կարէր ունայն դարձուցանել երեք դաշնաւորների բոլոր ջանքը: Վեպերը՝ նոյն օրը երեկոյանալուս մտածում էր թէ՛ ամբողջ՝ որ լրված էր զօրքի բազմութեամբ, չունէր բաւական պաշար երկարաակ պաշարման դէմ լինելոյ համար և կասկածում էր ո՛չ թէ այնու համար որ՝ ստիպված լինի թշնամեաց ձեռքը տալ ամբողջը, այլ թէ՛ մի գուցէ չկարենայ հաղորդութիւն ունենալ մնացեալ զօրքի հետ, որք սխալված էին Աուցեռնի չորք կողմում: Աս հրամայեց կոչել Վառնեմին և այս նոր պատուէրը տուաւ նորան:

Բարեկամ, ասաց նա, ևս հրաժարվում եմ այս տեղից,

ուր դու իմ բացակայութեան ժամանակը հրամանատար պիտի լինիս. քեզ եմ թողնում իմ քաջ զօրականներին՝ որք այսուհետեւ քո հրամանները պիտի կատարեն: Այս չար ազգը՝ որ ես պիտի պատժեմ նորա յանդուզն արանջանաց համար, շուտով ոսնակոխ կ'լինի այն նոր զօրքի բազմութենէն, որ ահա ես գնում եմ ստանալու: Հրամայիր պատրաստել մի մեծ նաւակ՝ որոյ մէջ յիսուն ընտրեալ զինուորք իմ պահպանական զօրքէն ուղեկից կ'լինին ինձ: Մինչ գիշերային խաւարը քօղով կ'ծածկէ երկիրը, դու կ'յուզարկես նոյն նաւակի մէջ այն յանդուզն Ալիհեւմին՝ որ համարձակվեցաւ խրոխտալ իմ վերայ, բայց հրամայիր որ՝ շղթայակապ լինի նա և զօրքով շուրջ պատած: Աս կամիմ ինքս տանել նորան Վիանախտի ամուր բերդը, ուր աս աւել անվտանգ կ'պահվի նա, քան այս տեղ. թող սպասէ նա այն տեղ բանդում, մինչ ես իմ զօրքովս յետ կ'գառնամ և նորա չարաչար տանջանօքը կ'ցուցանեմ Ալիօրֆի բնակիչներին թէ՛ ինչ օգուտ պիտի բերէ նոցա իւրեանց թշնամութիւնը:

Սառնեմը արդէն ամբարտաւանացած այդ ընտրութենովը փոխանորդ նահանգապետի, շտապեց կատարել նորա հրամանը. նաւակը իսկոյն պատրաստվեցաւ, յիսուն ընտիր աղեղնաւորներին առաջնորդեց ինքը և տարաւ Ալիհեւմի բանդի դուռը: Օտանը կապանքով կաշկանդած դիւցապնին առին զգուշութեամբ և մինչ մութը տիրել էր արդէն երկրին, բերին ծովակի ափը, ուր Վեսլերը թաքուն եկած էր մենակ և ծպտված (հագուստը փոխած): Աս հրամայեց ձգել Ալիհեւմին նաւակի յատակը և շուրջ պատել նորան զինուորներով, իսկ ինքը նրատեց նաւակի առաջքում, հրամայեց առատօրէն ոսկի բաշխել և գինի տալ զօրականներին և թիավարներին և ճանապարհ ընկաւ այնպէս որ՝ համարեա ոչ ոք չիմացաւ Ալիօրֆում:

Նաւակը թռչում էր ալեքների վերայ. օդն էր պարզ, ծովակը խաղաղ, աստեղք փայլում էին երկնքում. թեթեւ հարաւ

ւային հողմը օգնում էր թիավարներին և թեթևացնում էր
ցրտի խստութիւնը՝ որ մօտակայ սարերի սառոյցներէն, գիշե-
րային ժամանակէն, նոյն և աշնանային եղանակէն կարէր ան-
տանելի լինել: Թուի թէ ամենայն ինչ յաջողում է Վեպերին.
այսպէս նա անցաւ չորք նահանգների առաջին ծովակի նեղուկ
երկարութիւնը, աւղղեցաւ դէպի Վրիւննան և անձուկի միջով
գնաց մտաւ երկրորդ ծովակը: Իսկ Ալիշելմը ճնշված իւր
կապանքէն նաւակի ներքնակողմում, նայելով դէպի ձախակող-
մեան եղերքը, ճանաչեց Վրիւղղիի անբնակ ապառաժները և
այն խորշը, ուր թերևս երևի խորհրդակցութիւն էր անում
իւր բարեկամաց հետ, հայրենեաց ազատութեան մասին. այդ
երևոյթը, այդ յիշատակութիւնը կարծես թէ թուլացուցին
նորա քաջասրտութիւնը. Ալիշելմը դրաց որ՝ նորա աչքերը
արտասուքով լցվում էին և կարմրեց ամօթից. շուտով բնա-
ջինջ անելով այդ արտասուքը, նայեց նա դէպի երկինք՝ որ,
կարծում էր թէ՛ մոռացել է իրան, և նոյն ժամայն Ալիօրֆի
կողմից մի կարմիր յոյս երևաւ, որ և հետ դհեռէ տարածվում
էր: Ալիշելմը նկատեց որ՝ Աւրիի վերայէն բորբոքեալ բոցեր
էին բարձրանում, նորա սիրտը դողաց այդ տեսքում, նա չէր
կարում իմանալ թէ՛ ուտո՞ի է այդ նշանը՝ որոյ դադանիքը ոչ
որի չէր հաւատացել. տարակուսեցաւ, քննեց երկար մտածե-
լով և ստուգեց վերջապէս որ՝ այդ հրդեհի բոցերը այն լեռնէն
են, ուր իւր տունն է: «Նա սկսեց գոհութիւն մատուցանել
Աստուծոյ, թէև չգիտէր, բարերարութիւն էր արդեօք այդ
իւր համար. նա յոյս չունէր և չէր իսկ կարծում թէ՛ այդ դի-
պուածը կարէ փրկել նորա կեանքը, բայց հաւատում էր թէ՛
կարէ ազատել իւր հայրենիքը. այդ միտքը մոռանալ տուաւ
նորան իւր անձնական վտանգը: Վեպերը և նորա դահիճները
նմանապէս նկատեցին այդ բոցերը, սկսեցին զարմանալով մի-
մեանց ցուցանել և վճռեցին թէ՛ այդ պիտի լինէր մի հրդեհ,

ուստի այն դժբաղդութիւնը՝ որ հասանելու էր իւրեանց թրշ-
նամիներին, ամենեւին չ'չփոթեց նորանց: Պետերը շտապեցնում
էր թիափարներին, նեղսրտելով որ՝ շուտ չէին հասնում, նա
հրամայում էր կրկնապատիկ անել իւրեանց ջանքը: Աւ ահա
նաւակը դարձաւ դէպի արեւմուտք և կիրճը անցանելով գնաց
մտաւ Անթերփաղի վտանգաւոր ծովակի խոր ջրերը: Այս
տեղ յանկարծ հարաւային հողմը դադարեց տանել արագըն-
թաց նաւակը. հիւսիսային և արեւմտեան ցրտաշունչ հողմերը
բոլորովին խռովեցրին օրը: Մինը փոթորիկ բարձրացրած դի-
պում էր ծովի ալեքը, շչալով բազխում էր նաւակի կողերը և
այս ուժգին հարուածներով խոտորեցնում էր նորան իւր ըն-
թացքէն, որով և հակառակ թիափարների կամաց նաւակը
կարծես թէ դէպի կղերքն էր փախչում: Ասկ միւսը՝ ամպ, ե-
ղեմունք՝ և ձիւն բերելով երկինքը ծածկում էր գուժարեր մթ-
նութեան քողով և ջրերի վերայ տարածում էր նմանապէս խա-
ւար և աղջամուղջ թիափարների երեսը և ձեռները կտրում էր
ցրտի կսկծալի սաստկութենով և ստիպում էր նորանց թող-
նել նաւուղղութիւնը, ծածկելով նոցա խոնարհեցուցած հա-
յեցուածէն իւրեանց ակներև կորուստը. նաւակը հետ զհետէ
լցվում էր ձիւնի հետ խառն սառուցի կտորներով. հողմունքը
պատերազմելով, նաւակը իւր ողնափայտի վերայ պտուտում
էին սաստիկ արագութեամբ և պահելով երբեմն կախված բա-
պիտակացեալ ալեաց բարձրութենէն, տանում էին դահավիժ
էին անում անդունդների խորքը:

Չինուորքը գունաթափ և սրտաբեկ, զինուորքը՝ որք
արդէն աներկբայ էին իւրեանց մտաակայ կորստի մասին, անկան
ճնկանց վերայ և սկսեցին աղօթք անել Աստուծոյ՝ որ վաղուց
մոռացել էին: Անարգ Պետերը, առաւել քան զինուորքը,
դող ու սարսափով տիրված, անց ու դարձ առնելով նաւակի
մէջ, իւր բոլոր գանձը խոստանում էր թիափարներին, խնդրե-

լով ազատել իւր կեանքը, իսկ նորա անշարժ և արտում լուռ-
թեամբ էին նորան պատասխանում: Արտասուքը, անարգու-
թեան և փոքրոգութեան արտասուքը առաջին անգամ լուացին
նահանգապետի կատաղի աչքերը. նա տեսաւ որ՝ իւր կորուստը
արդէն անստարակոյս էր. ալեկոծութիւնը ծովի յատակն էր տա-
նելու նորան. նա տեսաւ որ՝ ոչ նորա հարստութիւնը, ոչ նո-
րա իշխանութիւնը, ոչ այլոց տուած չարչարանքը և ոչ նորա
դահիճները կարող են նորան մահաց ազատել, զգաց ցաւալից
և հաւատաց որ՝ արդէն պիտի դադարէ արեամբ արբենալ:

Ա իշխելմբ հանգիստ էր իւր տեղում. նա այնքան չ՛շփոթ-
վեցաւ, ոչ զինուորների աղաղակէն, ոչ փրփրած ալեաց ահա-
զին ձայնէն, ոչ կատաղած քամիների շչմունքէն, այնքան, մինչ
Վրիւզգիի խորշերը նորան երևեցին: Ա իշխելմբ լսում էր մա-
հագոյժ ձայները և մտածում էր այն օգուտը՝ որ կարէր բերել
իւր երկրին նահանգապետի մահը: Մինչ այսպէս Վեպերի եր-
կիւղը, նորա տանջանքը և հեծութիւնը անմեռունչ ուրախու-
թիւն էին տարածում Ա իշխելմի հոգւոյ մէջ, յանկարծ թիա-
վարներէն մինը կանչեց դէպի բռնաւորը. մէք կորչում ենք ահա
և ոչինչ հնար չունինք այդ ալեկոծութեան մէջ պահպանել մեր
նաւակը՝ որ ահա հիւսիսային հողմը տանում է և բոպէի մէջ
ջողջախելու և խորտակելու է ծովեզրի քարաժայռերի վերայ.
միայն մի մարդ կայ երեք նահանգների մէջ հռչակված յաջո-
ղութիւնով և հնարագիտութիւնով փոթորիկների դէմ. նա
միայն է կարող ազատել մեզ այդ մահագուշակ փորձանքէն.
այդ մարդը այս տեղ է, այդ մարդը նա է, որ դու կապանքի
մէջ պահում ես նաւի յատակում: Ղնարիւր, Վեպեր, ընարիւր
շուտով, կամ քո և մեր մահը և կամ նորա ազատութիւնը:
Վեպերը սարսափեց այդ խօսքը լսելով, սաստիկ ատելութիւնը
Ա իշխելմի դէմ կռւում էր նորա երկչոտ հոգւոյ մէջ կեանքի
քաղցրութեան հետ, և մինչ տարակուսած չէր կարում պա-

տասխանել, զօրականների և թխալարների կրկնապատիկ տրտուն-
ջը և աղաչանքը վճռեցին նորա մտքում Ա իլհեյմի արձակումը
և իւր փրկութեան յոյսը. նա կասկածում էր նմանապէս թէ՛
մի գուցէ այդ մարդիկը ապստամբէին իւրեանից, եթէ չ' յօժա-
րէր նոցա կամքը կատարել, իսկ փոթորիկը ևս քան զևս սասա-
կանում էր. վերջապէս Պետրը հրամայեց խորտակել Ա իլ-
հեյմի կապանքը: Աս կ'ներեմ, ասաց նա, նորա բոլոր յանցանքը,
ևս կ'պարզեմ նորան կեանք և ազատութիւն, եթէ իւր յա-
ջողակութեամբ նա կ'հասուցանէ մեզ նաւահանգիստ:

Օ ինուորքը շտապեցին ազատութիւն տալ Ա իլհեյմին
և արձակեցին նորան կապանքից. վեր կացաւ նա, դուրս եկաւ
նաւայտատակից և առանց մի խօսք ստելոյ, ձեռք առաւ դիկը:
Նաւակը սկսեց շարժել նորա ձեռքի տակում, որպէս մի ոստիկ
երեխայի ձեռնում. նաւի առաջքը կացրուց նա կրկին հողմոց
դէմ և բաժանելով նոցա զօրութիւնը, նաւակի հաւասա-
րակշռութիւնը պահպանեց. յետոյ՝ մինչ վայրկեան մի ծովը
խաղաղ երևեց նորան, փայլակնի արագութեամբ դարձրուց նաւի
առաջքը, պահպանեց այն ուղղութեան մէջ, որ միայն կարէր
փրկել նորան փորձանքէն, և նոյն ժամայն հրամայեց երկու
թխալարների միայն վեր առնել իւրեանց թխակները և ինքը նո-
ցա ջանքը ուղղելով, սկսեց յառաջ գնալ, հակառակ ալեկո-
ծութեան և քամիների սաստկութեան, դէպի այն նեղուցը որ
կամէր անցանել: Մթնութիւնը թոյլ չէր տալիս Պետրին
նկատելու թէ՛ նա յետ էր գառնում դէպի այն կողմը, ուստի
եկել էր, իսկ Ա իլհեյմը յառաջ էր տանում իւր գնացքը.
Գեւ զիշերը չէր վերջացել որ՝ նա մտաւ Աւրիի ծովակը և նը-
կատեց Ալբորթից տուած բոցավառ նշանի վերջին նուազած
լոյսը. այդ լոյսը նորա ուղեցոյց աստղն էր և այդ ծովակը նորան
վաղուց ծանօթ էր. ուստի հեշտութեամբ հրաժարվելով վը-
տանդէն, նա մօտենում էր այն ծովեզերքին, որ շրջապատում

է Շուայցի նահանգը: Ա իլհելմը միտը բերեց Ա երներին և հաշուեց թէ՛ նա պիտի լինէր այժմ ճանապարհում և թէ ձիւնի յորդու-թիւնը անշուշտ ստիպելու էր նորան ծովակի ափով գնալ: Այդ նուազ յուսով վարեց նա նաւակը, կեղծաւ ցուցանելով, իբր թէ անձանօթ էին նորան այդ տեղիքը, կամ թէ՛ փոթորիկն էր բռնութեամբ մղում նաւը, որով առաւել սասա-կացրուց Վեպերի և նորա զինուորաց երկիւղը:

Ա երջապէս՝ արեւելքը ճառագայթեց և փոթորիկը կարծես թէ նուազում էր արեգակի առաջին ճաճանչներէն • լոյսը ծագելով յայտնեց Ա իլհելմին Այդօրֆի սահմանակից ապառաժները, իսկ բռնաւորը դեռ չէր կարում ճանաչել այդ տեղիքը: Ա իլհելմը ուղղեց նաւը և գնաց սաստիկ արագութեամբ: Վեպերը՝ որ վտանգը պակասելոյ չափովը, սկսում էր նորէն կատաղել, գննեց Ա իլհելմին թաղծալից աչքերով. նա էրվում էր ցանկութիւնով որ՝ կրկին նորան կապանքի մէջ դնէ, բայց չէր համարձակվում • նորա զինուորքը և թիավարքը այ՛ ինչ ճանաչեցին տեղիքը, ուր հասել էին, իսկոյն յայտնեցին նահանգապետին՝ որ բարկացած եկաւ դէպի Ա իլհելմը և ահադին ձայնիւ հարց արեց նորան թէ՛ վասնէ՛ր է նաւակը Այդօրֆի ճանապարհը բերել: Ա իլհելմը ոչինչ չ'պատասխանելով, մղեց նաւը ուղիղ դէպի մի քարաժայռ՝ որ ծովեզերքին մօտ էր, իսկեց յանկարծ մի նետ ու աղեղ իւր մօտ կանգնած աղեղնաւորի ձեռնէն և կայծակնանման արագութեամբ թռաւ նաւէն քարաժայռի վերայ • այս տեղից թռչոտելով ապառաժների վերայ, լեռնային այժի նման սկսեց հեռանալ ծովեզերքէն և մինչ վեր ելաւ մի դժուարագնաց սարի վերայ, տեսաւ արդէն որ՝ դագաթի վերայ էր Ալպեան արծուի նման՝ որ ամպերի մէջ դագարելով, իւր խորամուտ աչքերը շրջեցնում է ծործորակների խաշանց վերայ:

Օ արմացած նահանգապետը աղաղակեց Ա իլհելմի հետ-

քէն կատաղի ձայնիւ, հրամայեց իսկոյն բոլոր զինուորներին նաւից դուրս գալ և շրջապատել այն սարի գագաթը, ուր դիւցադն Ա իլհելմը դեռ ևս երևում էր: Ամենքը հնազանդեցին և նետաձիգները նաւից ելած, պատրաստեցին իւրեանց ազնոները: Պեպերը՝ որ նոցա մէջ կատաղած շրջում էր, մի իղձ, մի ցանկութիւն ունէր. այն է թէ՛ բոլոր նետերը միասին Ա իլհելմի արիւնով լուացվէին: Բայց և Ա իլհելմը նմանապէս իւր խորհուրդն էր խորհում. նա կանգնել էր իւր տեղում և երևում էր թշնամիներին միայն այնու համար որ՝ սոքա աւելի մօտենան նորան, և մինչ այնքան թոյլ տուաւ որ՝ իւր ձեռնում ունեցած նետը կարէր մահաբեր լինել նոցա, նայեց, բեւեռեց իւր հայեացքը Պեպերի վերայ, լարեց իւր աղեղը, ուղղեց նետը դէպի բռնաւորի սիրտը, սլացրուց օդի մէջ և ահա այդ նետը սուլելով եկաւ թափանցեց եղեռնագործի սիրտը: Ա իլհելմը ընկաւ Պեպերը, սև արիւն փսխեց և կատաղութիւն կաղկաջելով իւր անագորոյն հողին դուրս փչեց՝ հայհոյանաց մէջ: Ա իլհելմը իսկոյն անհետացաւ. աւելի քան եղնորթի թեթեւութեամբ թռչում էր նա սարի գագաթէն, վազում էր սառոյցների վերայ, անցանում էր ամրոցի դաշտեր և գնալով հասանում էր Արդօրֆի ճանապարհը:

Տեսաւ նա ահա ձիւնի վերայ իւր բազմաթիւ բարեկամների անցած հետքը, այն բարեկամների՝ որ Ա իլհելմը նոյն դիշերում պիտէր դուրս բերած լինէր Շուայցէն: Ա իլհելմը վազելով մօտենում էր արդէն սոցա բանակին և ահա ազմուկը, աղաղակը, զէնքերի դղրդիւնը բաղխեցին նորա ականջը: Արացեալ արշաւանքով հասաւ նա այն տեղ, ուր երեք դիւցադնական զուռերի բազմութիւնն էր: Ա իլհելմը՝ Շուայցի զօրքի գլխաւորը, կամում էր, յառաջ քան պարսպի վերայ յարձակվելը, նորա մուտ և անցերը բռնել. Պիւրստը Աւրիի քաջերի հետ պահանջում էր իրան յանձնել առաւել վտանգաւոր պա-

հակը. Մեղքթալը՝ Աւնթերիալդի զօրապետը, իւր ծանր տա-
պարը բարձրացրած աղաղակում էր և խնդրում էր պարսպի
վերայ յարձակվել. Ժեմմին՝ որ սորանէ բնաւ չէր հեռանում,
սպառազինված մի երկար նիզակով, Ալիհեյմի անունն էր յի-
շում և նորա համար էր աղաչում բոլոր զօրքին. նա ցուցա-
նում էր այն ամրոցը և բանդը, ուր կարծում էր դեռ ևս պահ-
ված է իւր հայրը. ծերունի շենրիկոսը, Վարան և Աղմէյը
քաջամարտիկների մէջ խառնված՝ աստ անդ էին շրջում շաա-
պեցնելով և խրախուսելով պարսպի վերայ յարձակվելը:

Ալիհեյմը յանկարծ յայտնվաւ այդ զօրքի մէջ. մի որո-
տաձայն դռչուէն, մի ճիչ միաբերան աղաղակի ահագնաբար հըն-
չեց և նորա արձագանքը երկարեցաւ սարերում. մի մահանման
լռութիւն տիրեց յետ այնորիկ բոլոր բանակին: Ամենքը սպա-
սում էին Ալիհեյմի հրամանին, ամենքը փափաքում էին նորա
ձայնը լսել և միայն նորան հնազանդել: Վարեկամք, ասաց
դիւցազնը, Վեսլերը չ'կայ. այդ աղեղը և այդ ձեռը պատժե-
ցին արդէն նորա չարագործութիւնները: Վեսլերի մարմինը՝
որ տարածված է ծովափի վերայ, շրջապատել են նորա զինա-
կիր դահիճները՝ որք այժմ անշուշտ ահ ու գողի մէջ են և ի
փախուստ կ'դառնան: Այժմ արտաքուստ ոչինչ երկիրդ չու-
նինք, մեր հայրենեաց վրէժը առել ենք. բայց մեր հայրենիքը
դեռ ևս ազատ չէ և երբէք չի լինիլ ազատ, մինչ այս ամրոցէն՝
որ ձեր աչքերի հարուածն է, քար քարի վերայ կ'մնայ: Արեմն
յարձակվինք այդ սոսկալի ամրոցի վերայ, որ միակ յոյս, միակ
սպաւէնն է անդուժ Աւստրիացւոց. թող մեր երեք զօրագունդքը
դնան միասին և որոնք ամենէ քաջքն են, թող յառաջ յար-
ձակվին:

Այս ասաց և նոյն ժամայն ձախ ձեռնով վեր առաւ Աւ-
րիի դրօշը, աջով իւր զէնքը և շտապով դնաց սարի վեր: Պիւրա-
տը իւր զօրքով, Աերները Շուայցոց հետ շտապեցին նորա

քամակից, իսկ Մելքեթալը և Աւթերվարդացիք արդէն ճանապարհի կէսը անցել էին:

Սառնեմը պատրաստված սպասում էր սորանց, նետերը և սլաքները իբրև ամպ բարձրացան պատուարներէն, բայց յարձակվողքը արհամարհեցին այդ. նոքա չկասեցին իւրեանց գընացքում, բարձրացան սարի վերայ, չ'պատասխանելով թշնամեաց նետերին և այսպէս հասին պարսպի տակը: Ահագին Սառնեմը, մի նշան տալով իւրայնոց, հրամայեց պարսպի ժայռերից ապառաժներ և քարեր նետել և յետոյ եռացրած ձէթ և իւղ, որմէ սաստիկ հարուած էին կրում երեք նահանգի քաջերը. շատերը անտանելի ցաւի մէջ հողիքն էին աւանդում, միւսները կծոտում էին իւրեանց վերայ ձգած քարերը, աղաղակելով և բարձրաձայն քարոզելով ազատութեան անունը: Մեռանողները՝ արհամարհելով իւրեանց չարչարանքը, յորդորում էին և խրախուսում էին իւրեանց ընկերներին, խընդրում էին իւրեանց մարմիններէն սանդուղք կազմել պատուարի վերը հասանելոյ համար, իսկ Աւստրիացիք այսպանում էին իւրեանց թշնամեաց հեծութիւնը: Սառնեմը պարսպի երկու ժայռի միջում կանգնած՝ ծաղը էր անում նոցա տկարութիւնը և իւր զօրքը քաջալերելով, երկարացնում էր պատերազմը:

Այլհիւմը՝ որ մեռածների և մեռնողների միջում, պահպանում էր դուռ ևս իւր աներկիւղ դէմքը, յանկարծ ցաւեցաւ և խռովեցաւ, մինչ մտածեց թէ՛ որքան բազմութիւն էր կորչում. նա դադարեցրուց պատերազմը, կանչեց Մելքեթալին և խոստովանելով իւր սխալանքը, որ միայն քաջութեան խորհուրդը ընդունեց, մի կողմից յարձակվելով պարսպի վերայ, աղաչեց նորան հեռանալ պատերազմէն և հետը առնելով իւր գունդը, դնալ յարձակվել արեւելեան կողմից, մինչ ինքը և Աւերները կրկնապատիկ սաստկացնելով պատերազմը, թոյլ չեն տալ թշնամեաց նկատել Մելքեթալի փոփոխական շարժումը.

Մեկքթալը հնազանդեց : Ա իլհեմը և Ա Կրները նորէն նշան տուան պատերազմի և սաստկագոյն ևս ազազակ բարձրացրին : Սառնեմը և նորա անձնապահ զօրքը զարհուրեցան . Սառնեմը ժողովեց Ա իլհեմի դէմ բոլոր իւր զօրութիւնը : Այդ միջոցում, Մեկքթալը փայլահնաման արագութիւնով եկաւ հասաւ պարսպի արևելեան դուռը՝ որ պահպանվում էր սակաւութիւ զօրքով , բաղխեց իւր տապարով , բայց երկբայելով թէ՛ մի գուցէ երկարի պատերազմը և թշնամեաց մեծագոյն մասի ուշը դարձուցանէ դէպի ինքը , հրամայեց կրակ դնել դրան տակը , որ և իսկոյն սկսեց այրվել . Մեկքթալը և Անթերվարդցիք կրակի միջով անցան և այլ ոչինչ չ'ընդդիմացաւ նոցա . ոմանք փախչում էին , ոմանք սատակում . Սառնեմը՝ որ Ա իլհեմի դէմ էր պատերազմում , լսեց փախչողների գուժաբեր ազազակը և յաղթականների ուրախութեան զոչիւնը , նա կամեցաւ գնալ սոցա առաջը և այն ինչ դարձրուց իւր երեսը , Մեկքթալը նորա առաջը կանգնած էր . Մեկքթալը սրնթաց իբրև կայծակ յարձակվաւ նորա վերայ և մի հարուածովը իւր տապարի երկու մասն բաժանեց նորա ատելի երեսը , յառաջ գնաց անդէն դէպի ամրոցի ժայռերը , տարածեց ձեռները և բարձրաձայն իւրեանց յաղթութեան աւետիքը քարոզեց : Արիի դրօշը արդէն ծածանելով փայլում էր այդ սոսկալի ամրոցի վերայ : Ա իլհեմը , Մեկքթալը և Ա Կրները կանգնեցին կուտած մեռելների վերայ , ուղղեցին իւրեանց գոհութիւնը առ Աստուած՝ որ այդ ողորմութիւնը շնորհել էր նոցա , և նոյն ժամայն պատշաճաւոր խօսքով պատասխանեցին ազատված ժողովրդի ուրախաձայն ազազակին :

Շտապով ժողովեցին պարսպի միջեց ամենայն մեռելատիքը , երեք նահանգների զօրքը շուրջ պատեցին իւրեանց գրախաւորներին , Ալթօրֆի բնակիչքը ամեն կողմից շտապելով եկան հրապարակը , իւրեանց ազատիչներին տեսանելոյ համար և

իւրեանց ազատութեան պահպանութիւնը նոցա հանձարին ,
նոցա քաջութեանը և նոցա քաղցրաձիր բնութեանը յանձնե-
լոյ համար : Ա իշխելը խնդրեց որ՝ ժամ մի լուռ մնան և ին-
քը այսպէս խօսեց նոցա հետ .

Քաղաքացիք , դուք այժմ ազատ էք , բայց՝ գուցէ այդ
թանգագին ազատութիւնը պահպանելը առաւել դժուար լինի ,
քան յաղթութեամբ նորան ստանալը . մինի համար քաջու-
թիւնը միայն բաւականէ , իսկ միւսի համար հարկաւոր են ա-
նաչառ , հաստատուն և անյողդողդ առաքինութիւններ : Ազ-
գուշացէք յաղթութեան յղիութենէն . զգուշացէք մանա-
ւանդ մոլութեամբ պաշտել այն անձինքը՝ որք այդ յաղթու-
թիւնը ձեզնով ստացել են : Աուք կ'ասէք արդէն թէ՛ կամիք
մեզ ձեր գլխաւոր կարգել , մինչ բոլոր վարձատրութիւնը՝ որ
ես պահանջում եմ իմ աշխատանայ համար և որ ՚ի սրտէ ցան-
կանում եմ , ոչ այլ ինչ է , եթէ ոչ՝ լինել զինուոր և մտա-
նել այն հաւասարութեան մէջ , որ հասարակապետական հոգ-
ւոյ մաքուր և քաղցր զեղեցկութիւնն է : Հասարակապետու-
թեան մէջ , սիրելիք , մէք ամենքս օգտակար ենք . վայ այն մար-
դին՝ որ իւր համար անհրաժեշտ կարեւորութեան կարծիք կ'ու-
նենայ և վայ այն ազգին՝ որ պատրաստ չէ պատժել այդպիսի
կարծիքը : Դողովակցէք միասին և կշռեցէք խոհամութեամբ
թէ՛ ձեր օգուտը և թէ՛ ձեր նոր մտադրութիւնները . թող ա-
մեն մարդ իրաւունք ունենայ համաձայն օրինաց խորհել , յայտ-
նել և առաջարկել , որի նչ օգուտ է համարում իւր հայրենեաց
համար . այդ ազատութիւնը պիտի ունենայ ամենայն մարդ՝ որ
արդէն քսանամեայ հասակ ունի : Ավ սիրում է իւր հայրե-
նիքը , նա ունի իրաւունք պարապել նորա համար , նորան հա-
տուցանել թէ՛ իւր կարողութեան և թէ՛ իւր լուսաւորութեան
տուրքը : Աշանակեցէք մի քաղաքապետ . այդ հին և մեր նախ-
նիքէն պատուված անունը թող աւելի ևս պատուվի մեզանէ :

Իսոր հրդոյ ատեանը պիտի ուղղէ սորա կառավարութիւնը և սա ինքը պարտաւոր է պահպանել այն ատեանը: Օրէնք հաստատեցէք, որովհետև առանց օրինաց չկայ կառավարութիւն և նոյն իսկ ազատութիւնը ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ դերի լինել իմաստուն օրինաց: Պահպանեցէք ձեր բարքը, թող լինին նոքա առաւել ևս խիստ և անաչառ, առանց առաքինութեան անհարին է ազատութիւնը: Հասարակապետական անձը իւր կոչումով կարգված է հրեշտակների և մարդկանց մէջ. նա պիտի լինի առաւել բարի, առաւել վահանձն, քան այլ մարդիկ՝ որովք շուրջ պատված է:

Իսկ որ ինչ ինձ համար է, քննաքացիք, ևս ցանկանում եմ, խնդրում եմ և ընդունելու եմ միայն ձեր եղբայրութեան անունը, միայն իրաւունքը՝ որով կարող եմ ձեզ հետ միասին պատերազմել: Պատէք նոր նոր կռիւների, կայսրը ջանք կ'անէ կրկին ստանալ այն իշխանութիւնը մեր վերայ, որ ահա խորտակեցինք. ապաւինեցէք Աստուծոյ և ձեր բազուկներին: Հրաւիրեցէք դէպի ազատութիւնը հելուեախայի այլ նահանգները, ևս աներկբայ եմ որ՝ նոքա համախոհ կ'լինին ձեզ հետ, այն ժամանակ՝ աշխատանաց, առաքինութեան և արիութեան օգնութեամբ դուք կ'հաստատէք մի այնպիսի հասարակապետութիւն՝ որ նախանձելի և ահաբեր կ'լինի բոլոր Աւրոսային, այն ժամանակ թագաւորներ հետամուտ կ'լինին որ՝ ձեզ իւրեանց դաշնակից ունենան և աննուաճելի կ'համարին իւրեանց, մինչ հելուեախայիք նոցա պաշտպան կ'կոչվին, այն ժամանակ՝ դուք կ'վայելէք քաջութեան և իմաստութեան փառքը, բայց այնու ամենայնիւ նախամեծար կ'համարէք ազատութեան և երջանկութեան փառքը:

Այլ հելմը վերջացրուց իւր խօսքը և խունն բազմութիւնը ծափահարութեամբ և աղաղակով իւր ուրախութիւնը օղի մէջ ընդարձակեց: Իսկոյն սորանից յետ ժողովուրդը ա-

տենակալների ընտրութիւնը կարգադրեց: Ալիշեւը, Մելք-
թալը և Ալեքանը մնալով հասարակ քաղաքացւոց կարգում,
իւրեանց վարձատրութեան համար, կազմեց թագերով պսակ-
վեցան. նոքա մտան և խառնվեցան այն ժողովրդի մէջ, որ եր-
կու հարիւր տարի դիմակաց լինելով Աւստրիայի բոլոր ջանքին,
յաղթութեանց վերայ հիմնեց վերջապէս իւր ազատութիւնը:

Faint, illegible handwriting at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

2605

2013

